

УСПОСТАВЉАЊЕ СРЕМСКОГ ФРОНТА И БОРБЕ У СРЕМУ ДО КРАЈА 1944.

Поред тога, у Рајх је пребачено 11.569 грла говеда, 12.936 свиња, 3.740 оваца, 386 коза, 6 вагона перади, 2.339 тона сунцокрета, 125 тона шећера, 3 вагона оружја и друге убојне опреме, 56 тона одеће и обуће, 4 тоне коже, 13 вагона пољских машина, 250 тона гумених производа из Борова, 623 тоне разне друге робе (сапуна, детерџената, папира, шпиритуса, уља, масти и др). Само кроз железничку станицу Бинковце 6/7. новембра 1944. прошло је 1.428 вагона разне робе, опљачкане у Срему.

На тај начин, завршено је поглавље из живота људи који су живели и уживали сва права грађана Југославије, али који су та права злоупотребили против народа и народности Југославије, стављајући се у службу Трећег Рајха.

Ступајући у оружане формације хитлеровске Немачке, а пре свега у злогласну 7. СС дивизију „Принц Еуген“, као и многобројне полицијске јединице — добровољачке батаљоне и пукове, фолксдојчери су починили безброј злочина чиме су сами себи онемогућили право да и даље живе равноправно са свим осталим народима и народностима на југословенском тлу.

Свесни злочина које су починили и издаје коју су извршили, фолксдојчери су морали да напусте своја огњишта и потраже уточиште у Трећем Рајху, где су добили неславан статус ратних избеглица.

После повлачења из Земуна и Бежаније, немачке јединице под командом генерал-лајтнанта Фридриха Штефана повукле су се на линију река Сава — Попинци — Војка — Нова Пазова, где их је прихватила Дивизија „Бетхер“.

Плашећи се брзог продирања јединица НОВЈ и Црвене армије кроз Срем, Команда 2. оклопне армије наредила је да се Борбена група „Штефан“ повуче на линију Нова Пазова — Војка — Шимановци — Карловчић са седиштем у Старој Пазови, док је Дивизија „Бетхер“ 22/23. октобра запосела десну обалу Дунава на линији Стара Пазова — Нови Карловци — Крчедин — Петроварадин, а одатле узводно, према Вуковару и Апатину, десну обалу Дунава држале су јединице Дивизије „Бранденбург“.

На тај начин, ове немачке формације развукле су се на широком фронту између Дунава и Саве, с покретним и истуреним деловима у претпољу за вођење маневарске одбране до посадања одбрамбених положаја по дубини.

У међувремену је у Вуковару, Острову и Нуштару завршавано формирање Команде 68. армијског корпуса, која је требало да преузме команду над свим немачким јединицама у Срему и на десној обали Дунава према Апатину и Баји.

У исто време, у немачкој Команди Југоистока грозничаво се радило на процени ситуације и намерама даљих дејстава 1. армијске групе и јединица Црвене армије. Петнаест зондерфирера из Обавеш-

Командант 12. корпуса генерал-мајор Данило Лекић Шпанац (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

тајног одељења Команде Југоистока, са знањем свих балканских и других језика, било је запослено на превођењу саслушања заробљеника и обради заплених докумената и радио-прислушном службом ухваћених депеша, док су сви остали обавештајни и контраобавештајни органи Команде Југоистока стављени у акцију.

Тако су 21. октобра 1944. у Ратном дневнику немачке Команде Југоистока били забележени следећи подаци:

„Код Београда је питање шта ће непријатељ да уради после заузимања града. Било би непријатно ако би пресекао цеп у Срему.”

Немци су овде, очигледно, мислили на форсирање Дунава код Новог Сада од стране југословенских јединица и код Обреновца од стране југословенских јединица и о њиховим дејствима у позадини немачке групације код Земуна и Бежаније.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ИСТОЧНОГ СРЕМА

Још док су вођене борбе испред Земуна и Бежаније, Штаб 1. пролетерског корпуса је увече 20. октобра 1944. наредио Штабу 12. корпуса (командант генерал-мајор Данило Лекић Шпанац, политички комесар пуковник Стефан Митровић), који се налазио под његовом командом, да пређе Саву код Обреновца и Умке ради садејства са 6. пролетерском дивизијом НОВЈ и 73. гардијском дивизијом Црвене армије у овладавању Земуном и Бежанијом, а затим да продужи с надирањем кроз Срем.

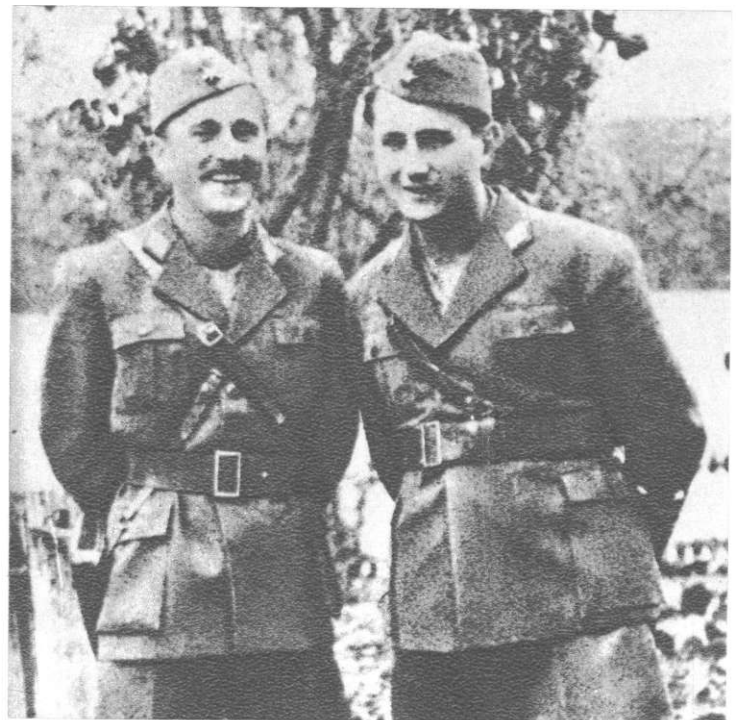
Међутим, док је заповест Штаба 1. пролетерског корпуса била на путу ка 12. корпусу, овај је водио тешке борбе са остацима Корпусне групе „Фон Штет-

нер”, која је, разбијена под Авалом од стране југословенских и совјетских јединица, покушавала да се делом снага код Обреновца и делом код села Скеле пребаци у Срем. Тако је 12. корпус био спречен да поступи по заповести Штаба 1. пролетерског корпуса. Тек када су завршене борбе против остатака непријатељске групе, која се, одбачена од Обреновца, пробијала према мостобрану „Југ” (код Шапца), Штаб 12. корпуса је могао да приђе реализацији постављених задатака од стране команданта 1. пролетерског корпуса генерал-лајтнанта Пека Дапчевића.

Непосредно пре прелажења Саве, јединице 12. корпуса налазиле су се на простору Умка — Стублине — Грабовац — Скела — Обреновац, с тим што се 36. дивизија налазила на простору Умка — Барич — Забреж, 11. дивизија у рејону Јасенак — Мислођин — Дражевац, 16. дивизија на простору Скела — Бргуљце — Грабовац, а 28. дивизија у рејону Обреновац — Стублине. Совјетска 19. стрељачка дивизија, с врло јаком артиљеријском групом, налазила се распоређена на одсеку Умка — Обреновац.

Након прикупљања јединица 12. корпуса на концентрацијској просторији, Штаб 12. корпуса је 21. октобра у 17.15 часова издао заповест потчињеним јединицама за прелазак преко Саве, на одсеку Умка — Обреновац, и дејства у источном Срему, и то:

— 16. дивизији (командант потпуковник Марко Перичин Камењар, политички комесар потпуковник Пашко Ромац), ојачаној 117. противтенковским и 563. минобацачким пуком Црвене армије, да пређе реку Саву код Скеле, са општим задатком да продире правцем Купиново — Ашања — Деч — Војка — Стара Пазова, повезујући се са 10. војвођанском бригадом Сремске оперативне зоне коју ставља под своју команду, и да, по избијању на линију Ашања —

Потпуковник Ђуро Кладарин, политички комесар и потпуковник Радојица Ненетић, командант 28. дивизије НОВЈ

Пуковник Роман Машбегир Палаткин, командант 19. дивизије Црвене армије

Деч, упути потребне снаге према Прхову, а главнином продужи према Старој Пазови, овлада овим местом и пресеке комуникацију Земун — Рума — Нови Сад;

— 36. дивизији (командант потпуковник Радо-слав Јовић Мишко, политички комесар мајор Богдан Вујошевић), ојачаној 374. противтенковским, 140. минобацачким и 221. хаубичким пуком Црвене армије, да пређе Саву код Умке и надире општим правцем Јаково — Сурчин — Добановци, а, по овладавању простором Сурчин — Добановци, оријентише своје снаге према Земуну и садејствује с јединицама 6. пролетерске и совјетске 73. гардијске дивизије у овладавању Земуну;

— 11. дивизији (командант пуковник Милош Шиљековић, политички комесар пуковник Блажо Ђуричић) да пређе Саву у другом ешелону, позади 36. дивизије, и да по овладавању простором Сурчин — Добановци од стране јединица 36. дивизије, продужи с надирањем правцем Добановци — Батајница ради овладавања Бежанијском косом и Новом Пазовом, одакле ће делом снага садејствовати с 16. дивизијом у заузимању Старе Пазове, а делом снага да наступа према Земуну повезујући се с 36. дивизијом;

— 28. дивизији (командант потпуковник Радо-јица Ненезић, политички комесар потпуковник Ђуро Кладарин) да остане на простору Обреновац — Умка као општа резерва 12. корпуса, с тим да две бригаде држи спреме за интервенцију у Срему, а једном бригадом да обезбеђује совјетске артиљеријске јединице на простору Умка — Обреновац — Скела;

19. дивизији Црвене армије (командант пуковник Р. М. Палаткин), према заједничком споразуму њеног штаба и Штаба 12. корпуса, да пређе Саву код Бољевца и потом надире правцем Бечмен — Добановци — Угриновци. Међутим, због развоја ситуације на линији Земун — Бежанија и крилних дејстава јединица 12. корпуса (16. и 36. дивизије), ова совјетска јединица, практично, није учествовала у борбама за источни Срем.

Прелажење јединица 12. корпуса преко Саве почело је 21/22. октобра и завршено је у вечерњим часовима 22. октобра 1944. Прелажење Саве и даља дејства у Срему јединица 12. корпуса вршени су под паролом „Напред за ослобођење Војводине“.

Прелазак преко Саве извршен је преко новоподигнутих понтонских мостова, као и коришћењем скела и чамаца, али због малих капацитета прелажење је трајало скоро пуна 24 часа, без додира с непријатељским јединицама.

У међувремену, ради садејства с јединицама 12. корпуса, Штаб 1. пролетерског корпуса наредио је 6. пролетерској дивизији да се повеже с корпусним јединицама које су надирале ка Земуну. Истовремено је 7. бригада Сремске оперативне зоне извршила напад на Сремску Каменицу и заузела је у поподневним часовима 21. октобра 1944.

По извршеном прелажењу Саве јединице 12. корпуса НОВЈ и совјетске 19. дивизије отпочеле су 22.

Штаб 11. ударне дивизије (слева надесно): пуковник Блажо Ђуричић, политички комесар дивизије, Боса Цветић, члан Политичког одељења, пуковник Милош Шиљековић, командант дивизије, и мајор Милош Пајковић, заменик политичког комесара дивизије (из албума Драгоја Лукића)

Јерусалимски велики муфтија Хамин Ел Хусеини обилази једну јединицу немачке 13. СС дивизије „Ханцар“ (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Рајхсфирер СС Хајнрих Химлер, министар унутрашњих послова нацистичке Немачке и главни руководиоца СС-а. Отрвао се приликом пада у британско заробљеништво 23. маја 1945 (из албума потпуковника Милована Џелебџића)

октобра наступање на север без додира с непријатељем. Јер, чим су обавештени о преласку јединица НОВЈ и Црвене армије преко Саве на одсеку Умка — Обреновац, Немци су, плашећи се одсецања у тзв. „Сремском цепу“, брзо напустили Земун и Стару Пазову и повукли се даље на запад.

Већ у току 23. октобра, уз мања спорадична дејства, јединице 12. корпуса успеле су да ослободе знатан део источног Срема, избијајући током дана на линију Стара Пазова — Буђановци ослободивши том приликом велики број насељених места (села) — Купиново, Ашања, Бољевци, Јаково, Петровчић, Карловчић — и извршили продор према Старој Пазови и Руми.

Тога дана под команду 12. корпуса стављена је и 6. пролетерска дивизија, која је потом остала распоређена на простору Стара Пазова — Инђија — Голубинци све до 30. октобра, као други ешелон 12. корпуса.

Истог дана 7. бригада ослободила је Петроварадин, Сремске Карловце, Чортановце и Бешку. У Петроварадину су заплена два брдска топа, 4 митраљеза и око 600 пушака.

Штаб 12. корпуса је тога дана наредио јединицама да продуже гоњење непријатеља правцем Стара Пазова — Инђија — Рума — Сремска Митровица, и то:

16. дивизији да заузме Буђановце и свим снагама нападне и ослободи Руму, коју је непријатељ претворио у врло јако упориште, а уколико не успе да у покрету заузме Руму, тада да овлада линијом Жирово — Добринци — Петровци и затвори правце који од Руме и Сремске Митровице, преко Прхво, воде ка Земуну. Под команду Штаба 16. дивизије стављена је и 10. бригада Сремске оперативне зоне (командант Јован Матић Пишта, политички комесар Светозар Николић Браца), која је дејствовала на правцу наступања дивизије;

36. дивизији да, у садејству са 6. пролетерском дивизијом, очисти од непријатеља простор Голубинци — Инђија, делом снага до продире правцем Сланкамен — Бешка — Сремски Карловци затварајући правце од Новог Сада према Инђији, а делом снага дејствује на правцу Ириг — Рума, бочно од правца север — југ, а уколико Рума не буде заузета, главнина треба да се постави на линији Шатринци — Добродол — Путинци — Петровци, ослонцем на десно крило 16. дивизије, са задатком да спречи продор непријатеља од Руме и Новог Сада према Старој Пазови;

11. дивизији да се прикупи на простору — Прхво — Буђановци — Пећинци — Добринци, да затвори излазне правце из Шапца у Срем и буде спремна да, заједно са 16. дивизијом, нападне Руму.

Уколико Рума не би била заузета, Штаб 12. корпуса је предвидео да се 11. дивизија постави на лево крило 16. дивизије на каналу Јарчина од Жировца до Јарка, а да 28. дивизија ослободи Шабац и да у рејону Мачве служи као општа резерва Корпуса.

За подршку 16. дивизије придат је 117. противтенковски пук, а за подршку 36. дивизије — 374. противтенковски пук Црвене армије.

Деветнаеста дивизија, као и остале артиљеријске јединице, распоређена је у ширем рејону Земунa,

где се налазила и 73. дивизија, са задатком да у случају потребе бране непосредне прилазе Београду и спрече продор непријатеља на правцу Рума — Земун — Београд.

У међувремену Немци су успели у приличној мери да среде своје редове, реорганизују јединице и припреме их за одбрамбена дејства, ослоњем на узастопне већ раније припремљене одбрамбене положаје: *Браон*, *Зелену* и *Жуту линију*.

Дивизија „Бетхер“ у току 23/24. октобра презела је све јединице новоформираног Дивизијског штаба „Штефан“ за нарочиту употребу, па је тиме и завршено формирање ове на брзину створене немачке дивизије. У Дивизији „Бетхер“ образоване су четири врло јаке борбене групе: „Линденблат“, „Цимерман“, „Цирнгил“, и „Залевски“, тако да је дивизија у свом саставу имала преко 15.000 војника, не рачунајући усташко-домобранске јединице и фолксдојчерске јединице Домовинске страже, као и општу резерву 2. оклопне армије у Срему — Оклопногренадирски јуришни дивизион.

Дивизија „Бетхер“ је са слабијим снагама: Баталјоном „Центнер“, 562. ландесшицен баталјоном, 1. полицијским наставним баталјоном и деловима 812. баталјона за осигурање запосела одсек Крушедол — Шатринци — Путинци — Добринци, тј. *Браон линију*, док је на одбрамбеним положајима који су се протезали правцем Врдник — Ириг — поток Јеленце — Рума — поток Кудош — Јарак и које су Немци назвали *Зеленом линијом*, задржала главнину својих снага. Истовремено је 606. пук за осигурање, као општа резерва дивизије, запосео 23/24. октобра 1944. трећи одбрамбени положај, тј. *Жуту линију*, на одсеку Прњавор — Велики Радинци — Сремска Митровица.

Према томе, јединице 12. корпуса очекивале су тешке борбе са искусним и добро наоружаним непријатељем, који је био спреман да се на утврђеним положајима туче одлучно и упорно.

Немачка Врховна команда Вермахта захтевала је од Команде Југоистока да се положаји у Срему, између Дунава и Саве, морају бранити по сваку цену.

Команда Југоистока је стога све расположиве снаге које је могла прикупити бацила на овај фронт. Тако је остатке Корпусне групе „Фон Штетенер“, која се код Шапца пребацила у Срем, одмах убацила на фронт: делом у Срем, а делом на доњи ток Дрине.

Пошто су обе дивизије из Корпусне групе „Фон Штетенер“, 1. брдска и 117. ловачка, при пробоју из обруча остале без целокупног тешког наоружања, Команда Југоистока је наредила да се разоружају непоуздани делови 13. СС брдске дивизије „Ханцар“ (командант Вафен СС-групенфирер Карл Густав Зауберцвајг) и да се наоружа 1. брдска дивизија, која је до 24. октобра била прикупљена на простору Сремска Митровица — Глушци. Та операција названа је „Јесење лишће“. Тако су Немци у овој критичној ситуацији почели да разоружавају своје сопствене јединице.

У вези с том операцијом, у Ратном дневнику Команде Југоистока за 26. октобар било је записано:

„Разоружањем СС-Ханцар дивизије, којим се у оваквој форми сигурно неће сагласити рајхсфирер СС, морала се покрити прва потреба за оружјем 1. брдске дивизије. Истовремено завршена је гротеска, да је најбоље немачко оружје у рукама странаца који га предају непријатељу, али ни у ком случају неће да га користе за Немачку. Скупа заблуда!“

И Химлер је, наравно, наредио да се одузето оружје од 13. СС дивизије „Ханцар“ врати, а 1. брдска дивизија попуни оружјем примљеним из Рајха што је и учињено. Дивизија је одмах потом, 24. октобра 1944, упућена преко Сремске Раче у долину Дрине ради успостављања фронта на Дрини од Зворника до Бијељине, што је она, под борбом, заједно с деловима 117. ловачке дивизије и учинила.

Што се тиче конфликта који је избио између Команде Југоистока и рајхсфирера СС Химлера у вези с разоружањем 13. СС дивизије „Ханцар“, он је отклоњен телеграмом Команде Југоистока од 4. новембра 1944. у коме је командант Југоистока генерал-фелдмаршал фон Вајкс известио Химлера, петог човека на лествицама нацистичке хијерархије, о подударности гледишта у основним тачкама, и да ће се питање разоружања решити „према његовим назорима“.

Поступајући по заповести Штаба 12. корпуса од 23. октобра 1944. године, 36. и 6. пролетерска дивизија ушле су, уз мање борбе, у Стару Пазову 23/24. октобра, а 24. октобра у Инђију.

У међувремену је и 16. дивизија, после заузимања Шимановаца 23. октобра од стране 1. војвођанске (командант Жика Стојшић, политички комесар Јован Штоковац Џоја), продужила наступање преко Попинаца ка Путинцима, које је, уз подршку артиљерије, 1. бригада заузела око 12 часова 24. октобра и протерала непријатеља у правцу Руме. Међутим, непријатељ је извршио врло снажан противнапад истога дана и успео да поново заузме Путинце. Даље његово напредовање било је заустављено после веома жестоких борби које је водила 1. бригада. Истовремено док је 1. бригада водила борбе око Путинаца, 4. војвођанска бригада (в.д. команданта Ђуро Војводић, политички комесар Илија Јовановић) покушала је у току 23/24. октобра да заузме Добринце, које је било утврђено као упориште и са Путинцима представљало чвор немачке одбране на каналу Јарчини, односно немачкој одбрамбеној *Браон линији*. Сви покушаји 4. бригаде настављени у току дана да се заузму Добринци остали су без успеха, као и покушај 10. бригаде да заузме железничку постају Јарчину. На тај начин, непријатељ је, и поред два врло снажна напада 16. дивизије уз подршку совјетске артиљерије, чврсто држао у својим рукама одбрамбене положаје на каналу Јарчини, који су, у ствари, представљали спољни одбрамбени појас Руме.

У току 24. октобра Новосадски НОП одред ушао је у Нови Сад без отпора, док је 11. дивизија заузела Буђановце и у резерви корпуса припремала се за дејства према Сремској Митровици. Истога дана 28. дивизија је ослободила Шабац.

Дванаести корпус је 24. октобра избио пред линију Шатринци — Путинци — Добринци — Буђа-

Улазак јединица 28. ударне дивизије у Шабац

новци, да би већ сутрадан отпочео борбе за Руму и Сремску Митровицу. На овој линији Немци су пружали веома жилав отпор. Међутим, јединице 12. корпуса избиле су на ту линију и ослободиле источни Срем.

Поводом ослобођења источног Срема и главног града Војводине Новог Сада, Главни народноослободилачки одбор и Главни штаб НОВ и ПО Војводине (командант генерал-лајтнант Коста Нађ, политички комесар ЈБуба Момчиловић) издали су 24. октобра 1944. проглас у коме се, између осталог, каже:

„У дивној сарадњи са братском, словенском Црвеном армијом, јуначка Народноослободилачка војска Маршала Тита приводи крају ослобођење читаве наше Војводине. Банат је доживео своје ослобођење од швапских робовладалаца. Бачка се ослободила од терора бахатих Хортијевих перјара, а дивни слободарски Срем ускоро ће потпуно одахнути од зверских немачко-ушашких налета који су требали да му отму извојеване тековине. Слободан је наш дивни, историјски Нови Сад, колевка наших српских културних и слободарских традиција, васкрсао је наш град-мученик, главни град наше поносне Војводине. Слободан је Земун јуначки град који је толико дао за Народноослободилачку борбу. На Фрушкој гори се већ одавно вије застава наше Народноослободилачке борбе и дижући се изнад равне Војводине, она гледа како се из славне борбе наших народа рађа слободна Војводина у Федеративној Демократској Југославији...

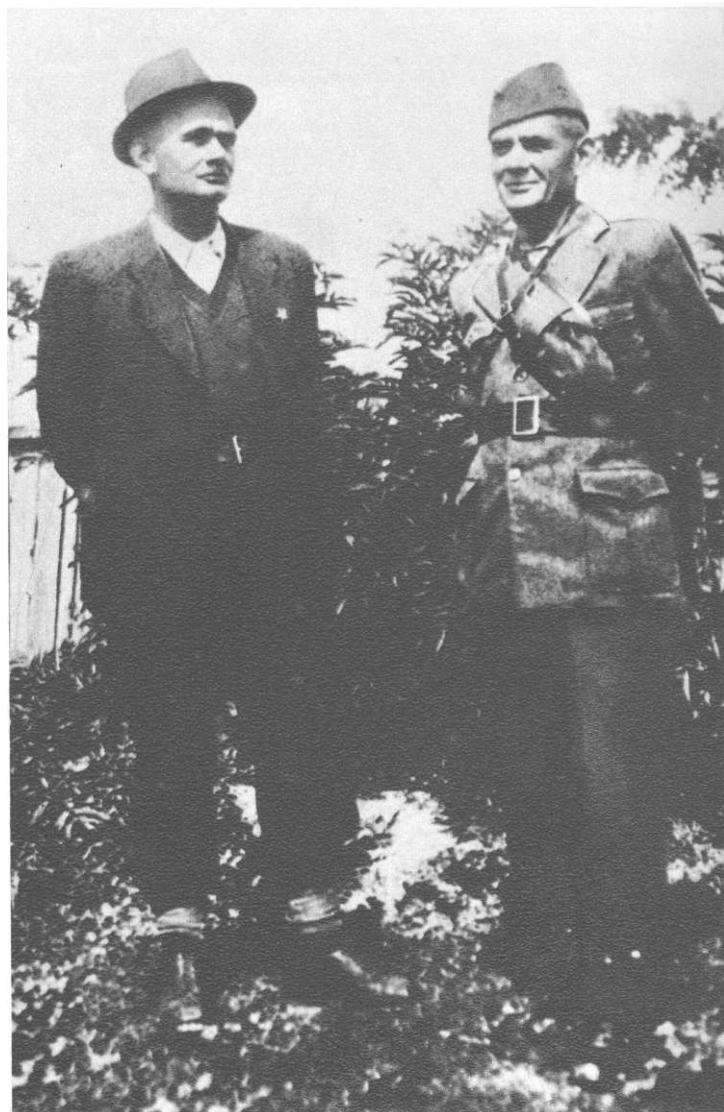
НАРОДИ ЈУНАЧКОГ СРЕМА!

Срце војвођанског устанка, Срем, с правом је постао јуначко срце Војводине. Устанак није прво букнуо у Срему. Банат је био први. Но кад је устанак најбољих синова и кћери Баната био угушен у крви, а народ застрашен терором, дигао се народ Срема, и устанак је постепено захватио сав Срем. Мушкарци, жене, омладина, деца — све се то једнодушно ставило у службу свете Народноослободилачке борбе. Ушашко-четничка зверства и лажна српска и хрватска пропаганда нису успели да спрече стварање јединства српског и хрватског народа Срема; напротив, то јединство је победило у величанственом племеницу народа...

Срем може да се поноси, частан међу народима Југославије, заслужан да му се име спомиње и истиче за углед."

Пратећи покрете совјетских трупа кроз Банат и Бачку и одлазак 4. гардијског механизованог корпуса из Београда на север, Команда Југоистока је закључила да ће совјетска офанзивна дејства бити уперена према Будимпешти, а не јужно од Дунава, тј. кроз Срем. У вези с тим, у Ратном дневнику ове немачке команде за 24. октобар 1944. је написано:

„На источном фронту Команде 2. оклопне армије Рус није потискивао наше снаге, па може да буде вероватно да је повукао трупе из рејона Београда према северу. Отуда се не може сигурно рачунати на напад главним снагама према Срему."

Два брата — стара револуционара: Никола Груловић, председник Главног народноослободилачког одбора Војводине, члан КПЈ од 1919. и командант и политички комесар пука Црвене армије у октобарској револуцији, и пуковник Аћим Груловић, командант Главног штаба НОВ и ПО Војводине, члан КПЈ од 1919. (из албума породице Груловић)

У међувремену је у Срему дошло до већих покрета немачких јединица у позадини фронта, које су се под притиском и ударима јединица НОВЈ и Дрвене армије повукле преко мостобрана код Шапца и Бачке Паланке у рејон Сремске Митровице и Руме, односно Вуковара. Тако су се 1. брдска дивизија и делови 117. ловачке дивизије ујурбано припремали за пребацивање у долину Дрине, преко Сремске Раче, ради успостављања фронта на доњем току Дрине, 92. моторизована гренадирска бригада премештала се из рејона јужно од Руме на простор код Товарника, док се Јуришни пук „Родос“ прикупљао у рејону Вуковара ради уласка у састав Дивизије „Бранденбург“. На тај начин се, поред немачких трупа на фронту, налазило и око 15.000 немачких војника у позадини фронта.

Штаб Дивизије „Бетхер“ је 24. октобра 1944. издао заповест потчињеним јединицама за поседување

Гардијски минобацачи („каћуше“) у дејству на сремском фронту (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Зелене линије, односно одбрану Руме, на линији Врдник — Ириг — поток Јеленце — Рума — поток Кудош — Јарак.

Распоред Дивизије „Бетхер“ на тим одбрамбеним положајима био је следећи:

Борбена група „Линденблат“ (3. батаљон 893. пука 264. пешадијске дивизије, делови 264. инжењеријског батаљона, 30. ваздухопловни батаљон, 606. пук за осигурање и две батерије 505. СС артиљеријског дивизиона 5. СС брдског армијског корпуса), са командним местом у Шашинцима, добила је задатак да брани одсек јужна ивица Руме — Јарак.

Шестстотина шести пук за осигурање, као дивизијска резерва, извучен је на трећи одбрамбени положај (*Жуту линију*) на одсеку Прњавор — Велики Радинци — Сремска Митровица.

Борбена група „Цимерман“ (Гренадирски пук „Тврђава Београд“, 5. СС полицијски пук, 4. дивизион 509. СС артиљеријског пука 9. СС брдског армијског корпуса и једна батерија 505. СС артиљеријског дивизиона), са командним местом у западном делу Руме, имала је задатак да брани одсек јужна ивица Радинаца — Рума.

Борбена група „Цирнгибл“ (750. пук 118. ловачке дивизије, 811. батаљон за осигурање и 3. дивизион 668. артиљеријског пука 118. ловачке дивизије), са командним местом у Киповима, имала је задатак да брани одсек Мали Радинци — Ириг.

Борбена група „Залевски“ (Батаљон „Црних кошуља“), Ваздухопловна инжењеријска чета и усташко-домобранске јединице на томе подручју), са командним местом у Ривици, имала је задатак да осигурава одсек Врдник — Ириг.

Дивизијска резерва (7. СС противтенковски дивизион и Група јуришних топова „Палета“) у упоришту у Руми, где се налазила и резерва 2. оклопне армије — Борбена група „Фон Рудно“ састава: Јуришни пук „Сарториус“ и Оклопногренадирски јуришни дивизион 2. оклопне армије.

Укупно бројно стање непријатељских снага, укључујући ту и усташко-домобранске и полицијске јединице, износило је око 25.000 војника, не рачунајући остатке разбијене Корпусне групе „Фон Штетнер“ и Борбене групе „Килвајн“ (делови Дивизије „Бранденбург“ и Јуришни пук „Родос“), који су се налазили у позадини фронта са преко 15.000 војника.

Насупрот овим непријатељским снагама налазио се 12. корпус НОВЈ са 36. дивизијом на десном крилу, 16. дивизијом у центру, 11. дивизијом на левом крилу, 6. пролетерском дивизијом у корпусној резерви и деловима Сремске оперативне зоне у позадини фронта (7. и 9. бригада).

Дејства 12. корпуса подржавали су два артиљеријска пука и један пук гардијских минобацача („каћуша“) Црвене армије. Те артиљеријске јединице

обезбеђивали су делови совјетске 236. стрељачке дивизије генерал-мајора Кулжиског, док су се 19. и 73. дивизија Црвене армије налазиле у ширем рејону Земуна, као резерва и за обезбеђење Земуна и Савског моста.

ОСЛОБОЂЕЊЕ РУМЕ

По завршетку успешних операција јединица НОВЈ и Црвене армије, 24. октобра 1944. ослобођен је источни Срем. Тога дана јединице 12. корпуса фронтално су избиле на канал Јарчину и поток Међеш и нашле се пред непријатељским упориштима у Иригу, Путинцима, Добринцима и Јарку, тј. у центру према немачким одбрамбеним положајима *Браон линије* (Путинци — Добринци) и на крилима према северном (Ириг) и јужном боку (Јарак) немачких одбрамбених положаја, које су Немци називали *Зелен пол линијом*.

Избијањем јединица 12. корпуса пред поменуте немачке одбрамбене положаје, успостављен је сремски фронт — најкрвавији фронт у народноослободилачком рату и револуцији народа и народности Југославије.

У току 24/25. октобра 1944. јединице 12. корпуса имале су краћи предах ради сређивања и прегруписавања, да би 25. октобра у 12 часова прешле у напад за ослобођење Руме.

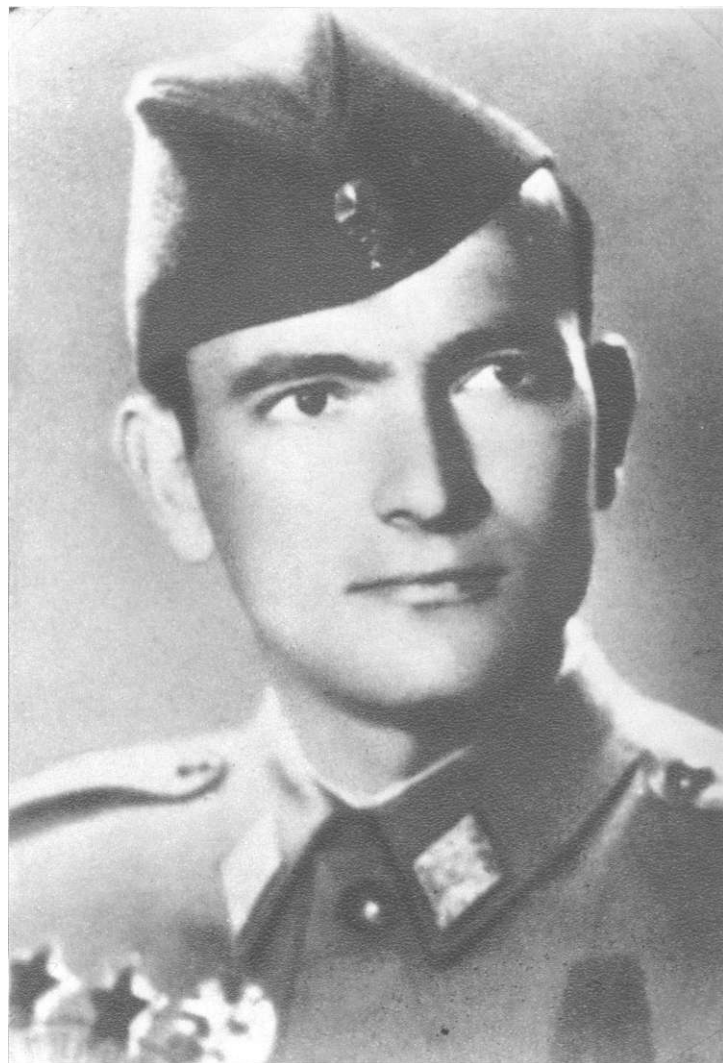
Штаб 12. корпуса није имао тачне податке о писању непријатељских снага, нити о протезању њихових одбрамбених линија, па је у раним јутарњим часовима 25. октобра 1944. издао заповест потчињеним јединицама за разбијање непријатеља на каналу Јарчини и овладавање Румом и Сремском Митровицом, тј. да се нападну немачки одбрамбени положаји који су штитили Руму и Сремску Митровицу.

Према тој заповести, 36. дивизија је имала задатак да једном колоном наступа на Ириг, јако непријатељско упориште на јужним падинама Фрушке горе, с циљем да овлада њиме (на северном боку *Зелене линије*), а да другом јачом колоном, продире општим правцем Крушедол — Кипови, са задатком да обухвати Руму и напада град са севера и североистока.

Шеснаеста дивизија је добила задатак да наступа општим правцем Добринци — Рума ради разбијања непријатељевих снага на одсеку Путинци — Добринци, тј. на најутврђенијем делу непријатељеве *Браон линије*, а потом да продре према Руми и приступи њеној ликвидацији нападом с југа и југоистока.

Једанаеста дивизија је требало да продужи наступање општим правцем Буђановци — Јарак — Шапинци, са задатком да разбије непријатељске одбрамбене положаје на каналу Јарчини, а потом да наступа у две колоне: једном према комуникацији Рума — Сремска Митровица, а другом према Сремској Митровици.

Девета бригада Сремске оперативне зоне (командант Василије Крстић Вале, политички комесар Гавра Механчић Војко) добила је задатак да овлада Јазакком и Врдником, док се 10. бригада налазила привремено под командом 16. НОУ дивизије.

Командант 36. ударне дивизије потпуковник Радослав Јовић Мишко (из албума генерал-потпуковника авијације Радослава Јовића)

Шеста пролетерска дивизија налазила се у резерви, на простору Стара Пазова — Инђија — Голубинци.

Напад 11. и 16. дивизије подржавала су два дивизиона Црвене армије, од којих један дивизион гардијских минобацача („каћуша“), док је на правцу напада 36. дивизије (према Иригу) дејствовао један батаљон црвеноармејаца из састава 236. дивизије генерал-мајора Кулжиског, уз подршку врло јаке артиљеријске групе јачине једног топовског и једног хаубичког пука и једног дивизиона гардијских минобацача („каћуша“).

Почетак напада је био предвиђен за 25. октобар у 12 часова, уз претходну краћу артиљеријску припрему.

Тридесет шеста НОУ дивизија оријентисала је своју 3. бригаду (командант Никола Ђурашевић Нико, политички комесар Милорад Радуловић Миша) с једним батаљоном Црвене армије према Иригу, 5. бригаду (командант Павле Капичић Пајо, политички комесар Есад Церић) главнином према Руми, а једним батаљоном према Иригу, док је 6. бригаду (ко-

Командант 3. војвођанске бригаде Никола Ђурашевић Нико (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

Штаб 2. војвођанске бригаде (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

мандант Ђуро Радош, политички комесар Миле Ђукановић) задржала као резерву на простору Крушедол — Прњавор.

Шеснаеста дивизија наредила је 1. бригади, ојачаној с два батаљона 2. бригаде (командант Сулејман Омеровић Цар, политички комесар Арсо Мијовић), да овлада непријатељским упориштем у Путинцима, а затим да продире према Руми и нападне је са севера. Четврта бригада је добила задатак да дејствује према Добринцима, а затим да продужи надирање према Руми и нападне је с југа, док је 10. бригада имала да напада општим правцем Буђановци — постаја Јарчина — Рума.

Штаб 11. дивизије, поступајући по заповести корпуса, наредио је 12. бригади (командант Мило Вученовић, политички комесар Жика Цвјетичанин) да напада правцем Шимановци — Прхово — Буђановци — Јарак, а потом, по заузимању упоришта у селу Јарку, продужи напад према Шашинцима док је 32. српска бригада (командант Анте Миоч, шпански борац, политички комесар Богдан Матијевић) добила задатак да наступа правцем Сремски Михаљевци — Буђановци — Шашинци. Пета бригада је добила задатак да се размести на простору Никинаца ради затварања правца који води из Шапца и да овлада упориштем непријатеља у Хртковцима.

На фронту напада 36. дивизије, њена 3. бригада, с батаљоном црвеноармејаца, отпочела је напад на Ириг у 18 часова 25. октобра 1944. Борба је била веома жестока јер је непријатељ настојао да по сваку цену задржи у својим рукама ово упориште на *Зеленој линији*. Међутим, његов отпор је сломљен и после петочасовне борбе, у 23 часа, Ириг је заузет. Тиме је леви бок Дивизије „Бетхер“ био откривен, а пут према Руми отворен са северне стране.

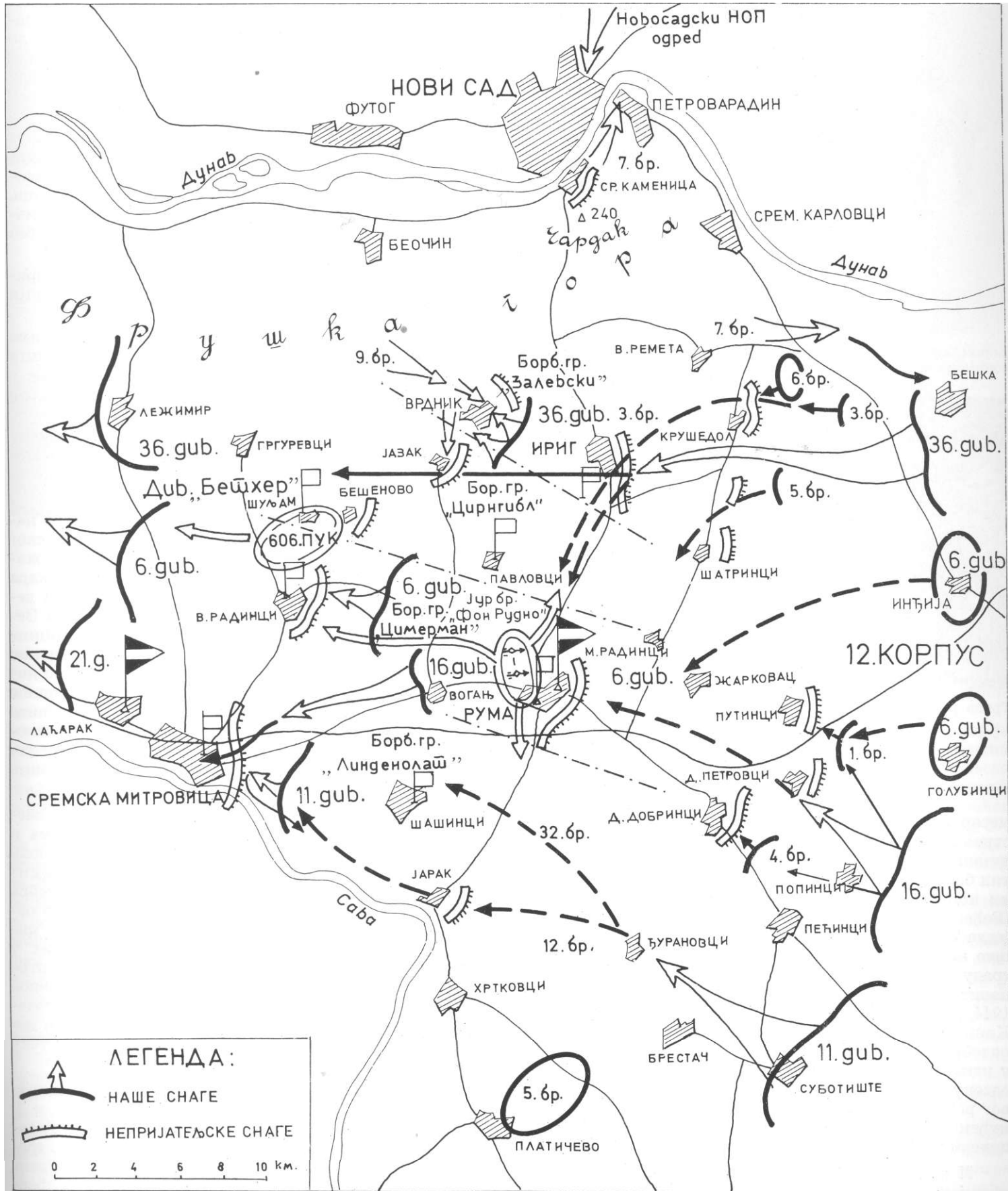
У исто време, у позадини непријатеља, 9. бригада Сремске оперативне зоне, која се привремено налазила под командом 36. дивизије, заузела је Јазак. У вези с тим, у Ратном дневнику Команде Југоистока, у касним вечерњим сатима, било је записано:

„Потврђена је претпоставка да руско тежиште дејстава није усмерено према Срему . . . Знатну улогу одиграће банде у Фрушкој гори које непрекидно угрожавају северно крило и леви бок Дивизије „Бетхер“ (Ириг и Јазак су изгубљени).“

После заузимања Ирига Штаб 36. дивизије оријентисао је 3. бригаду према Врднику, док је 5. и 6. бригади наредио да надиру правцем Ириг — Рума ради обухвата Руме са севера и да садејствују са 16. дивизијом у нападу на Руму.

У међувремену је и 9. бригада, пошто је заузела Јазак, оријентисана према Врднику.

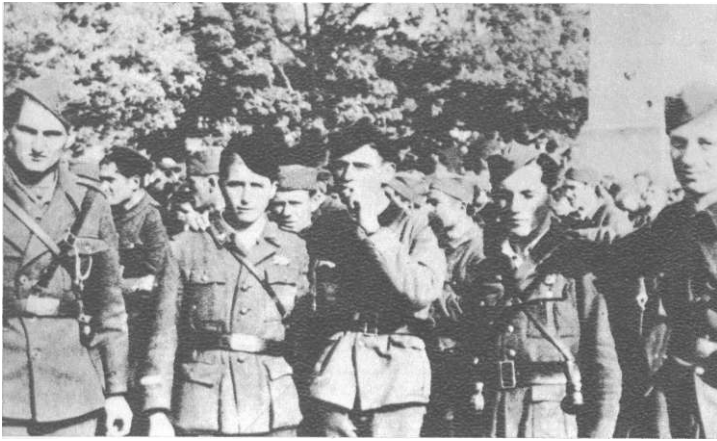
У центру непријатељских одбрамбених положаја на *Браон линији*, на одсеку Путинци — Добринци, развиле су се веома жестоке борбе. Борбена група „Центнер“, подржавана дејством артиљерије Дивизије „Бетхер“ са *Зелене линије*, пружила је врло снажан отпор недовољно енергичном нападу 1, 2. и 4. бригаде 16. дивизије, па је и сама, пошто је одбила напад војвођанских бригада, прешла у противнапад. Командант 1. бригаде Жика Стојшић и политички ко-

Борбе за ослобођење Руме и Сремске Митровице

Борци војвођанских јединица у ослобођеној Руми (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Група руководилаца 4. батаљона 5. крајишке бригаде

месар Јован Штоковац Џоја и сами су кренули у стрељачки строј да одбију противнапад немачких јединица, па су се приметиле жестоке борбе. У току тих борби погинуо је у стрељачком строју и политички комесар 2. војвођанске бригаде Арсо Мијовић. (Рођен у питомој Зетској долини, јужно од Подгорице (сада Титоград), Арсо је још као средњошколац пришао напредном покрету, а као студент права у Београду постао је још пре рата члан КПЈ. На дужност политичког комесара бригаде дошао је јула месеца 1944. после рањавања дотадашњег комесара Павла Капичића Паје, да би на тој дужности погинуо 25. октобра у Срему.) У исто време, 4. бригада је заостала у нападу на Добринце, па је цео терет борбе на томе одсеку примила на себе ојачана 1. бригада. Због таквог развоја ситуације Штаб 12. корпуса био је принуђен да обустави напад 16. дивизије, с тим да се понови у 18 часова после сређивања јединица.

И поновни напад у 18 часова почео је са артиљеријском припремом после које су јединице 16. дивизије прешле у напад. У силовитом јуришу 1. бригада је успела да заузме непријатељске положаје

испред Путинаца, продре у село и да га до 3 часа 26. октобра заузме. Падом Путинаца, које је с непријатељским упориштем у Добринцима представљало кичму непријатељске одбране на каналу Јарчини, односно *Браон линији*, омогућен је продор 1. бригади у позадину и бок непријатељских јединица које су браниле упориште у Добринцима.

У међувремену је 4. бригада безуспешно покушавала да овлада Добринцима, које су Немци жилаво бранили. Продором 1. бригаде у позадину непријатељске одбране на одсеку Путинци — Добринци, Немци су, плашећи се одсецања, напустили Добринце у зору 26. октобра, тако да је у то место ушла без отпора 4. бригада.

Падом Путинаца и Добринаца сломљена је непријатељска одбрана на каналу Јарчини и 16. дивизији је био отворен пут ка Руми.

За то време 11. дивизија је у вечерњим часовима напала 12. и 32. бригадом непријатељска упоришта у Хртковцима и Јарку и приметиле оштре борбе с Борбеном групом „Линденблат“, која је бранила ова упоришта на десном крилу Дивизије „Бетхер“.

Шеста пролетерска дивизија је у међувремену добила наређење да са 1. и 3. личком и 22. српском бригадом изврши покрет према Земуну, док се 3. личка бригада налазила у Београду.

Штаб 1. пролетерског корпуса имао је тада намеру да извуче 6. пролетерску дивизију са сремског фронта ради одмора, сређивања, поуне и преоруђања и убади уместо ње 21. дивизију. Међутим, када се дивизија у поподневним часовима 25. октобра делом својих снага већ налазила на маршу према Земуну, због тешких борби које су водиле јединице 12. корпуса, Штаб 1. пролетерског корпуса изменио је своју одлуку и наредио Штабу 6. пролетерске дивизије да се упуте према Руми како би узела учешће у борбама за Сремску Митровицу, јер је било очито да 12. корпус са своје три дивизије на фронту и деловима Црвене армије не би могао да постигне већи успех ако не би био ојачан. Због тога је нешто касније упућена и 21. дивизија.

У току 26. октобра на целој линији фронта настављале су се жестоке борбе с честим нападима и противнападима противничких снага. Тако су делови немачких борбених група „Цирнгилб“ и „Залевски“ покушали да у раним јутарњим часовима 26. октобра нападну јединице 36. дивизије у Иригу и поново овладају овим местом. Међутим, један батаљон 3. и два батаљона 6. војвођанске бригаде одбацили су их у противнападу према Ривици где су настављене оштре борбе. У Иригу је у међувремену пристигао дивизион гардијских минобацача „каћуша“ и још један батаљон 236. дивизије Црвене армије, тако да су сви покушаји непријатеља да поново овлада Иригом у току дана пропали.

У међувремену 9. бригада, у садејству с деловима 3. бригаде, успела је да заузме Врдник, док се 7. бригада Сремске оперативне зоне, по наређењу Главног штаба НОВ и ПО Војводине, повукла у Петроварадин и Нови Сад (до тада се налазила према Сремским Карловцима и Сремској Каменици) ради формирања 3. НОУ дивизије (касније преименована у 51. НОУ дивизију).

Делови 11. ударне дивизије НОВЈ пролазе кроз ослобођену Руму (из албума Драгоја Лукића)

Истовремено, на централном делу фронта 16. дивизија је продужила с нападом у правцу Руме и избила на око 2 км пред град, где је задржана јаком концентричном ватром из артиљеријских, минобачачких и аутоматских оруђа Борбене групе „Цимерман“ и делова Борбене групе „Линденблат“ и Дивизије „Бетхер“. До 13 часова 16. дивизија је успела да заузме полазне положаје за напад на Руму и окружи град, у виду полукруга, са североисточне, источне и југоисточне стране.

Рума је до евакуације фолксдојчера у Рајх имала око 13.000 становника, од тога броја су 7.000 били фолксдојчери. Непосредно пред напад јединица НОВЈ на Руму, град је имао мање од 7.000 житеља. Иначе се Рума налази готово усред Срема и представљала је једну од његових најважнијих саобраћајних чворишта. У њој се уочи устанка 1941. налазила веома јака партијска организација с 15 чланова КПЈ и 56 чланова СКОЈ-а. Рума је тада била седиште Среског комитета КПЈ и СКОЈ-а. Из Руме је у партизанске одреде и војвођанске бригаде (које су се налазиле у источној Босни) отишло преко 320 бораца, од којих је преко стотину јуначки пало у борби с пушком у руци, док је деведесет троје изгубило животе у концентрационим логорима и затворима широм земље. За цело време окупације окупатор је спроводио суров терор над симпатизерима НОП-а. Преживели борци из Руме, у саставу дивизија 12. корпуса, пламтели су од жеље да са својим друговима што пре ослободе свој град.

Напад на Руму почео је у 14 часова 26. октобра. Међутим, борцима 16. дивизије није било лако да се приближе утврђеном граду, који је представљао стуб

немачке одбране на *Зеленој линији*. Јединице су се кретале веома споро, јер је земљиште било потпуно равно и откривено, па се морао чекати мрак, док је непријатељ немилеце проређивао редове 16. дивизије.

С падом мрака темпо напада се појачао, али је непријатељ и овог пута успео да одбије три узастопна јуриша 16. дивизије. Тако су јединице дивизије биле приморане да касно у ноћ због отпора непријатеља привремено прекину с даљим нападима ради краћег предаха и сређивања за продужење напада у зору 27. октобра, према наређењу Штаба 12. корпуса, издатом 26. октобра у 21 час за прелаз јединица у општи напад 27. октобра 1944. за ослобођење Руме.

За то време 11. дивизија успела је да заузме Хртковце и Јарак, на десном крилу Дивизије „Бетхер“, али је њен даљи напад заустављен на потоку Кудошу, који води од Врдника, преко Руме и обилази Јарак са западне стране до његовог ушћа у Саву. Поток Кудош је у свом доњем току био уређен као канал, па је представљао и већу вештачку препреку коју су Немци искористили при изградњи своје одбрамбене *Зелене линије*. Покушај 12. бригаде да поново пређе поток Кудош 26. октобра око 16 часова остао је безуспешан услед жестоког отпора Борбене групе „Линденблат“.

За време тих борби на потоку Кудошу борци једне совјетске противтенковске батерије која се налазила на источној страни канала Јарчине и подржавала напад 12. бригаде, видећи насталу ситуацију, кренули су кроз Јарак ка стрељачком строју бригаде како би непосредним гађањем прокрчили пут јединицама 11. дивизије. Немци су их приметили и осули

артиљеријску ватру уништивши при том два камиона са оруђима, док је командир батерије рањен, а два црвеноармејца су погинула.

Борци 12. и 32. бригаде су тада још жешће напали. Успели су да пређу поток, проширили продор у непријатељским одбрамбеним положајима и потом натерали непријатеља на повлачење према Шашинцима. У тим борбама погинуо је и политички комесар 32. бригаде Богдан Матијевић.

Међутим, непријатељ је код Шашинаца пружио жесток отпор, па је Штаб 11. дивизије донео одлуку да се напади привремено обуставе и приђе сређивању јединица, како би биле спремне да пређу у општи напад на непријатеља у зору 27. октобра 1944.

У међувремену, 6. пролетерска дивизија усиљеним маршем се приближавала Руми. Њена 1. бригада је тога дана стигла у Нову Пазову, 2. бригада је око 19 часова стигла у Инђију, док је 22. српска (космајска) бригада прispела у Голубинце. Остале јединице дивизије, 3. личка бригада и Брдски дивизион, налазиле су се у Београду, док се Штаб дивизије из Земуна преместио у Стару Пазову.

Сутрадан у зору, 27. октобра, продужене су борбе на Зеленој линији несмањеном жестином. На десном крилу 12. корпуса Немци су у противнападу успели да заузму Гргуревце, Јазак и Врдник, да привремено консолидују своју одбрану на левом крилу Дивизије „Бетхер“ и успоре надирање јединица 36. дивизије према Руми.

На главном правцу наанада 12. корпуса 16. дивизија је у 3 часа ујутро 27. октобра прешла у незадржив, четврти и последњи журиш на Руму, који је успео: дивизија је заузела ровове на периферији града, док је 11. дивизија избила у позадину борбеног распореда непријатеља заузевши Шашинце, па је непријатељ био приморан да напусти Руму и Вогањ, које су јединице 16. дивизије ослободиле до 10 часова 27. октобра. Тога дана Штаб 12. корпуса могао је да пошаље Штабу 1. пролетерског корпуса, који је још увек функционисао као Штаб 1. армијске групе, следећи извештај:

„Данае око 10 часова ослободили смо Руму и Вогањ. Непријатељ држи линију Сремска Митровица — Павловци — Ривица — Врдник.

Наставља се гоњење непријатеља ка Сремској Митровици. Врши се напад на непријатеља на линији Павловци — Ривица — Врдник.”

У истом извештају Штаб 12. корпуса предложио је Штабу 1. пролетерског корпуса да гоњење непријатеља наставе 6. пролетерска и 28. дивизија (која је тада обезбеђивала јужни бок 12. корпуса у ширем рејону Шапца), пошто је јединицама корпуса нестала муниција за нека аутоматска оружја, а, поред тога, јединице су биле и врло заморене. Међутим, Штаб 1. пролетерског корпуса није се сложио са овим предлогом 12. корпуса будући да тада у међуречју Дрине и Саве није било других јединица НОВЈ, па је 28. дивизија својим дејствима кроз Мачву обезбеђивала леви бок 12. корпуса. Зато је 12. корпусу наређено да продужи гоњење непријатеља 6, 11, 16. и 36. дивизијом и ојачањима совјетске 2. артиљеријске бригаде.

У борбама за Руму непријатељ је имао око 150 мртвих и рањених и 40 заробљених војника, док се међу погинулим борцима 16. дивизије налазио као што је већ речено и политички комесар 2. бригаде Арсо Мијовић (уместо њега је за политичког комесара бригаде одређен Јосип Кљајић).

РЕОРГАНИЗАЦИЈА НЕМАЧКОГ КОМАНДОВАЊА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

У међувремену док су се јединице 12. корпуса припремале за напад на Сремску Митровицу, расформирана је (27. октобра 1944) Армијска група „Србија“, оперативна и војноуправна институција војноуправног команданта Југоистока генерала пешадије Ханса Густав Фелбера, који је тада стављен на располагање немачкој Врховној команди Копнене војске. На тај начин је престала да функционише још једна веома важна окупаторова команда која је дуго времена спроводила бруталан терор у Србији покушавајући, пре свега, да свирепим мерама угуши отпор српског народа.

Истовремено с расформирањем Армијске групе „Србија“, команду над немачким јединицама у долини Дрине, на сремском фронту и Дунавом до Баје примио је командант 68. армијског корпуса генерал авијације Хелмут Фелми, који је свој штаб преместио из Острова у Нуштар, код Винковаца.

Тог дана распоред немачких јединица под његовом командом био је следећи:

— у долини Дрине, од Зворника до њеног ушћа у Саву, налазила се 1. брдска дивизија с деловима 117. ловачке дивизије;

— на сремском фронту била је распоређена Дивизија „Бетхер“, ојачана знатним немачким резервама по дубини и с четири усташко-домобранске бригаде;

— дуж десне обале Дунава, од Илока до Батине, налазила се Дивизија „Бранденбург“;

— 31. СС дивизија „Ломбард“ обезбеђивала је десну обалу Дунава од Батине до Баје.

Поред тога, на дунавско-дравски одсек вршено је пребацавање и делова 13. СС дивизије „Ханцар“

Рањени борац у сеоској сремској кући (Војни музеј у Београду)

јачине једне борбене групе (ојачаног пука), док су се у ширем рејону Осиека налазиле полицијске и друге јединице за осигурање под непосредном командом Дивизијског штаба за нарочиту употребу „Штефан“.

На тај начин се под командом 68. армијског корпуса налазило око седам немачких дивизија не рачунајући бројне полицијске и усташко-домобранске јединице, које су биле потчињене у оперативно-тактичком смислу на подручју осигурања корпуса.

Штаб Дивизије „Бетхер“ је још 26. октобра 1944. издао заповест, којом је регулисао повлачење својих јединица на *Жуту линију* с главним чворовима одбране у Сремској Митровици и Великим Радинцима.

Том заповешћу је био предвиђен следећи распоред немачких јединица на трећем одбрамбеном положају — *Жутој линији*:

— Борбена група „Линденблат“ је добила задатак да упорно брани Сремску Митровицу, са командним местом у Казненом заводу (Сремскомитровачкој казниони);

— Борбена група „Цимерман“, са ослонцем на Борбену групу „Линденблат“, требало је да брани одсек од тежиштем код Великих Радинаца, где се налазило и командно место Групе;

— Борбена група „Цирнгибл“ је требало да брани одсек од Бешенева до Јазака, са командним местом у Шуљму и јачим резервама на левом крилу, према Фрушкој гори, ради заштите северног бока дивизије, који је био откривен.

Дивизија „Бетхер“ је за артиљеријско обезбеђење одбране на *Жутој линији* имала на располагању око три пука артиљерије: Артиљеријски пук „Београд“, 509. СС артиљеријски пук 9. СС брдског артиљеријског корпуса, 505. СС артиљеријски дивизион 5. СС брдског артиљеријског корпуса, 3. дивизион 264. артиљеријског пука и делове 668. артиљеријског пука 118. ловачке дивизије. Поред тога, дивизија је имала на располагању око 30 јуришних (самоходних) артиљеријских оруђа, рачунајући и самохотке из Оклопно-гренадирског јуришног дивизиона 2. оклопне армије и најмање 30 тенкова из састава 12. и 202. тенковског батаљона.

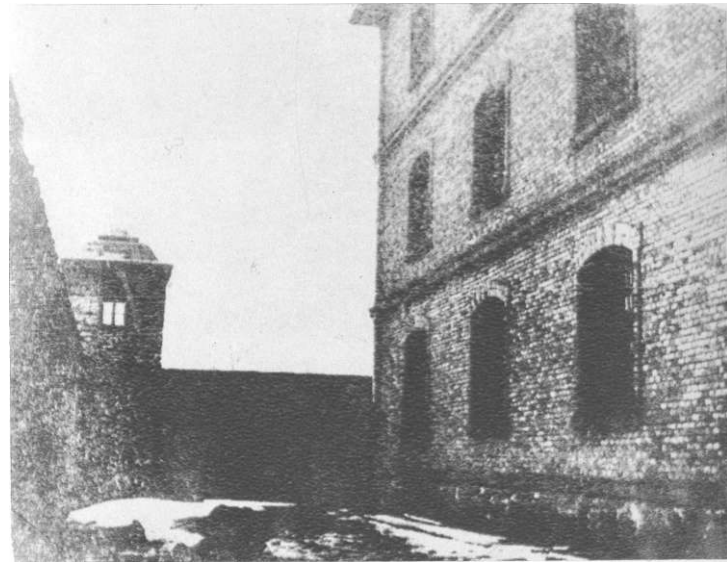
За противтенковску одбрану дивизија је имала на располагању најмање два противтенковска артиљеријска дивизиона, тако да се у Дивизији „Бетхер“ налазило око 300 артиљеријских цеви.

Командно место Дивизије „Бетхер“, у борби за *Жуту линију*, налазило се у селу Лаћарку, западно од Сремске Митровице.

БОРБЕ ЗА СРЕМСКУ МИТРОВИЦУ

Пошто се Штаб 1. пролетерског корпуса није сложио с предлогом Штаба 12. корпуса за даља дејства у Срему, борбе на сремском фронту, после ослобођења Руме, настављене су несмањеном жестином са 36. дивизијом на десном крилу, 16. дивизијом у центру и 11. дивизијом на левом крилу борбеног распореда Корпуса, с циљем да се ослободи Сремска Митровица, економски и политички центар Срема.

Сремска Митровица лежи на Сави и на главној друмској и железничкој комуникацији Београд — За-

Сремскомитровачка казниона (из ратне штампе)

греб. После Земуна била је најразвијеније индустријско место и најјачи раднички центар у Срему. Према попису становништва 1931. у Сремској Митровици се налазило више од 10.000 Срба, Хрвата, Словенаца и Црногораца, око 1.700 фолксдојчера и нешто припадника других народности. У Сремској Митровици се уочи рата налазило седиште ОК КПЈ и ОК СКОЈ-а за Срем. Око 500 Митровчана је учествовало у народноослободилачкој борби с пушком у руци, а преко 700 су жртве фашистичког терора. Сада, пред непосредно ослобођење овога града, после скоро 43 месеца сурове окупације, Немци су овај град утврдили до те мере да је представљао окосницу њихових одбрамбених положаја, које су они називали *Жутом линијом*.

Штаб 12. корпуса НОВЈ није предвиђао јачи отпор испред Сремске Митровице, рачунајући да ће непријатељ пружити снажан отпор у рејону Шида. Такве своје процене заснивао је на непотпуним обавештајним подацима које је примио од Главног штаба НОВ и ПО Војводине. Тако је у извештају Штаба 12. корпуса од 27. октобра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса, између осталог, писало:

„Добили смо обавештење, преко обавештајне службе Главног штаба за Војводину, да непријатељ поставља нову линију одбране од ушћа Дрине, реком Босутом на Шид, затим на Вуковар. Једна помоћна линија одбране постављена је од Шида на Илок“.

Непотпуни подаци о степену утврђивања Сремске Митровице, главног упоришта и чвора одбране на непријатељској *Жутој линији* и протезању непријатељских одбрамбених положаја на тој трећој линији непријатељске одбране у Срему, као и о бројном стању његових јединица, имали су за последицу да су се за Сремску Митровицу водиле веома тешке шестодневне борбе, уз обострано високе губитке.

Штаб 12. корпуса издао је заповест 27. октобра 1944. у 15.20 часова потчињеним јединицама за општи напад на Сремску Митровицу с циљем да се то место ослободи и што брже избије на линију Илок — Шид — Сремска Рача.

Брховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито на Бањици прима рапорт 27. октобра 1944. пре почетка дефилеа дела јединица које су учествовале у београдској операцији (Војни музеј у Београду)

Тридесет шеста дивизија добила је задатак да предузме напад на Врдник и Јазак и поново овлада овим местима, које је непријатељ у противнападу, у преподневним часовима 27. октобра, успео да заузме. По ослобођењу ових места 36. дивизија је требало да се постави на простор Јазак — Бешенево — Стејановци — Павловци ради сређивања и одмора.

Једанаеста дивизија, уз подршку 117. и 374. противтенковског пука, 152. хаубичког пука, 506. топовског пука далекометних топова и 87. гардијског минобацачког пука („каћуша“) Црвене армије, имала је задатак да у 21 час изврши напад на Сремску Митровицу и да је ослободи, уз претходну снажну артиљеријску припрему.

Шеснаеста дивизија је добила задатак да се размести на простору Рума — Вогањ с три бригаде ради обезбеђења Руме, док је 10. бригаду требало да упути у Велике Радинце, где би се ставила под команду 6. пролетерске дивизије „Никола Тесла“.

Шеста пролетерска дивизија налазила се у наступном маршу, и то с 1. личком бригадом на правцу Нова Пазова — Стара Пазова — Голубинци — Добринци — Рума, где је у вечерње часове 27. октобра стигла и 22. српска бригада од Голубинаца према Путинцима, добивши задатак у 20 часова да изврши марш према Великим Радинцима. Друга личка бригада налазила се на одмору у Инђији, где се сређивала и попуњавала муницијом, док је 3. (личка) бри-

гада с Брдским дивизионом тога дана (27. октобра) учествовала на смотри и дефилеу пред врховним командантом маршалом Титом на Бањици, у Београду.

Дивизија је добила задатак да по ослобођењу Сремске Митровице од стране 11. дивизије, с простора Рума — Велики Радинци, пређе у гоњење непријатеља правцем Рума — Велики Радинци — Манђелос — Чалма, пресече комуникацију Сремска Митровица — Илок и бочно дејствује на комуникацију Сремска Митровица — Шид ради што бржег избијања на линију Илок — Шид — Сремска Рача.

Дивизији је у томе смислу потчињена Сремска оперативна зона НОВЈ (командант мајор Петар Матић Дуле, политички комесар Стеван Јовичић) са 9. и 10. бригадом.

Штаб 12. корпуса није располагао тачним подацима о протезању *Жуте линије*. Најјаче непријатељско упориште на овој линији било је управо главни објекат напада 11. дивизије — Сремска Митровица. Међутим, ни Велики Радинци нису много заостајали у погледу утврђивања у центру распореда Дивизије „Бетхер“.

Штаб 12. корпуса је рачунао да ће се непријатељ, после пада Руме, налазити у општем повлачењу према Шиду и да ће се Сремска Митровица моћи заузети из покрета, без већег ангажовања снага. Корпус

Маршал Тито држи говор на Бањици по завршеном дефилеу ослободилаца Београда (Војни музеј у Београду)

је стога у први мах ангажовао само две дивизије у првом ешелону: 11. и 36. дивизију. Шеста пролетерска дивизија требала је тек да пристигне, а 16. дивизија налазила се у резерви корпуса у рејону Руме.

Да би ситуација била још тежа, Штаб 11. крајишке дивизије, која је требало да носи главни терет напада на Сремску Митровицу, примио је заповест за напад на то место тек у 20.30 часова, па је било немогуће да дивизија буде спремна за напад на Митровицу у 21 час, јер је требало да јединице превале око 15 км да би стигле на полазне положаје.

Штаб 11. дивизије је о томе обавестио Штаб корпуса у 21.40 часова и упознао га да је својим потчињеним јединицама издао наређење да изађу на полазне положаје за напад до 4 часа ујутро 28. октобра, и затражио је да артиљерија Црвене армије у то време почне артиљеријску припрему,

У међувремену Штаб 11. дивизије, који се тада налазио у Шашинцима, издао је 27. октобра 1944. у 20.35 часова заповест штабовима бригада за напад на Сремску Митровицу. У њој је било предвиђено следеће:

да 5. крајишка бригада (командант Душан Егић, политички комесар Јово Мишљеновић Поп) изврши напад на непријатељске положаје у рејону Сремске Митровице са северне стране на одсеку од железничке пруге Сремска Митровица — Рума до железничке

пруге Сремска Митровица — Славонски Брод, с тежњом да што пре продре између Лаћарка и Казненог завода у сам град и овлада његовим северним и западним делом;

да 12. крајишка бригада нападне град између главне пруге и Саве и, по могућности, убади један батаљон северно од главне пруге, иза леђа непријатеља, и на тај начин овлада источним делом града;

да 32. српска бригада наступа из Вогња, преко Митровачких ливада, ка Лаћарачком пољу одакле би у батаљонским колонама напала село Лаћарак.

Због свега тога напад на *Жуту ливицу* није могао бити извршен једновремено и са свим снагама корпуса. Напад је отпочео доста неорганизовано. Пета бригада је по пријему наређења Штаба 11. дивизије извршила усиљени марш правцем Хртковци — Јарак — Шашинци — Чигрин и око 3 часа ујутро извршила распоред јединица за напад на Сремску Митровицу. Наишавши на врло снажну и добро организовану одбрану иза канала испред Митровице, батаљони су били приковани за земљу. Исто се десило 12. и 32. бригади на каналу Чикаш, код Митровачких ливада.

Артиљеријска ватра совјетских дивизиона није била најпрецизнија: немачки положаји су били добро маскирани, па се на равном земљишту нису могли с пуним успехом гађати. Међутим, Крајишници нису

Командант Сремске оперативне зоне НОВЈ мајор Петар Матић Дуле (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

одустајали од напада и продужили су још жешће с јуришима. Први батаљон 12. бригаде, успео је да продре кроз немачке ровове и домогне се предграђа, упустивши се у жестоку борбу. Четврти батаљон 12. бригаде такође је успео да се пробије кроз ровове и, освајајући кућу по кућу, покушавао је да се пробије ка центру града. Када се разданило, непријатељ је извршио противнапад и оба батаљона су морала да се повуку на полазне положаје.

Пета бригада је била прикована испред канала Чикаш. Сви покушаји батаљона да се пробију преко потока, који је у своме доњем току био уређен као канал, били су осујећени противнападима Немаца. Само је 3. батаљон 5. бригаде, наступајући од Волеровог салаша, низ железничку пругу Рума — Сремска Митровица, успео да, крчећи пут бомбама, продре кроз непријатељску одбрану, на јуриш заузме железничку станицу и пробије се у центар града, где су га Немци опколили и сабили у блок кућа. Остали батаљони 5. бригаде морали су да се у свануће повуку.

Видевши да остали батаљони 5. бригаде нису успели да се пробију, Штаб 3. батаљона је наредио пробој из окружења. Водећи борбу прса у прса, батаљон је осам часова крчио себи пут бомбама пробија-

јући се на север ка Фрушкој гори. Крајишници нису познавали терен око Сремске Митровице. Једино што су знали то је да се даље на север налази Фрушка гора, која никада није била без партизана. Око подне батаљон се пробио из града у Митровачке ливаде и између Великих Радинаца и Манђелоса, у позадини немачког фронта, продро у Фрушку гору, где је ухватио везу с јединицама 36. дивизије и тек 30. октобра 1944. поново ушао у састав своје матичне, 5. бригаде.

Батаљони 12. бригаде повукли су се из града око 10 часова. Приликом повлачења пао је смртно рањен од парчади минобацачке гранате командант 4. батаљона Ђоко Бањац. Крајишници нису оставили свог команданта. Извукли су га из борбе, док су на све стране трештале гранате и косили митраљески рафали. Бањац је умро на рукама својих другова, служећи као пример неустрашивог борца и команданта,

За то време 32. бригада је била прикована на Вишњевци пустари испред канала Чикаша и није могла да учини ни корак напред на брисаном простору све до 1. новембра, чак ни ноћу, јер су Немци осветљавали простор испред својих ровова стотинама ракета, које су као муње парале небо, док је ватра из аутоматских оруђа стварала непробојан застор према њиховим положајима на каналу Чикашу.

Око подне 28. октобра Штаб 11. дивизије је сазнао да је 3. батаљон 5. бригаде остао опкољен у центру града, одакле је још увек допирала жестока паљба, што је указивало да се води огорчена борба.

Штаб 5. бригаде ни Штаб дивизије нису могли ништа да учине у тој ситуацији. Изићи на брисани простор значило је право самоубиство. Одлучено је да се чека ноћ и поново пређе у напад ради деблокаде оикољеног 3. батаљона, који је у то време у центру града водио борбу на живот и смрт и полако се већ пробијао на север према Фрушкој гори, што Штаб дивизије ни Штаб бригаде нису знали, јер с батаљоном није постојала никаква веза.

У сумрак 28. октобра, после краће артиљеријске припреме, бригада, с 1, 2. и 4. батаљоном, поново је прешла у напад у истом правцу. Борци су јуришали не обазирјући се на жртве, али су се Немци очајнички бранили.

Сви јуриши Крајишника да се помогне 3. батаљону, за који нису знали да се већ извукао у поподневним часовима у правцу Фрушке горе, остали су узалудни, па је Штаб 5. бригаде одлучио да се у акцију упути и диверзантска група бригаде, која је експлозивом требало да прокрчи пут. Међутим, ни тај покушај није успео, па је одлучено да се изврши повлачење на полазне положаје. Губици бригаде су износили 16 погинулих, 15 несталих и 30 рањених.

У току повлачења минобацачка граната је ранила команданта бригаде Душана Егића, а смртно је погодила политичког комесара бригаде Јову Мишљеновића Попа. Родом из Главаца, код Оточца, још као богослов, приступио је напредном покрету и 1939. као ђак сарајевске богословије примљен је у СКОЈ. Средном 1941. ухапшен је од усташке полиције и отеран у Јасеновачки логор, одакле је побегао септембра 1942. и дошао на Козару, у редове 5. бригаде. У бригади је од борца, преко комесара чета и батаљона, доспео до положаја политичког комесара бригаде, на којој је дужности и погинуо. Њега је на дужности

Командант 11. ударне дивизије НОВЈ пуковник Милош Шилеговић с групом руководилаца (из албума Драгоја Лукића)

политичког комесара бригаде заменио Драго Стефановић Брацо.

Образлажући свој неуспех у нападу на Сремску Митровицу, Штаб 5. бригаде у своме извештају од 1. новембра 1944. Штабу 11. дивизије написао је и ово:

„Пошто се није знало да непријатељ држи канал испред Сремске Митровице — Радинци, стога наша три батаљона, који су имали задатак да нападну град са сјеверне стране, у свом наступању нису успели заобићи град и доћи на одређене им ползне положаје, тако да су у путу батаљони примили борбу са непријатељем који се налазио у каналу испред Сремске Митровице и Радинаца . . .

Разлог за неуспјех у овој акцији био је, што нисмо имали тачна обавјештења о распореду непријатеља, тј. о систему непријатељске одбране града, тако да су нам три батаљона наишла на непријатељска утврђења која нису предвиђена у добивеним подацима.“

За време док су се 28. октобра 1944. на главном правцу напада 12. корпуса према Сремској Митровици водиле веома оштре борбе, у центру његовог распореда, 6. пролетерска дивизија успостављала је борбени додир с непријатељем у рејону Великих Радинаца 2. личком и 22. српском бригадом.

Штаб 1. пролетерског корпуса, увиђајући неповољан развој ситуације на фронту, наредио је 28. октобра 1944. у 11.30 часова Штабу 12. корпуса да се формира Оперативна група дивизија (од 6. пролетерске и 21. дивизије) под командом Штаба 6. пролетерске дивизије, са задатком да одмах изврши продирање општим правцем Сремска Митровица — Шид — Винковци ради избијања на линију Шаренград — Шид — Босутске шуме, док је 12. корпусу такође наређено да одреди једну дивизију која ће офанзивно дејствовати десном обалом Дунава, повезујући се својим левим крилом са Оперативном групом дивизија.

Очигледно да се ова одлука Штаба 1. пролетерског корпуса заснивала, пре свега, на подацима о непријатељу добијеним од Штаба 12. корпуса, а ти подаци, као што се видело, нису били тачни.

Немци су тада имали најмање 30.000 људи на фронту и по дубини, и још пет одбрамбених положаја, било да су већ били изграђени или су се на њима изводили убрзани фортификацијски радови.

За извршење таквог задатка требало је више снага. Међутим, ни Немци нису тада имали тачну представу о намерама противника на сремском фронту. У вези с тим, у Ратном дневнику Команде Југоистока за 28. октобар 1944. записано је:

Група бораца 5. крајишке (козарске) бригаде (из албума Драгоја Лукића)

„У Срему је непријатељ пренео своја дејства на нашу главну одбрамбену линију. Обојана дејства ватром и локални напади непријатеља, могли би да пруже слику о јаком противнику са офанзивним намерама. Ово се не поклапа са обавештајним подацима на основу којих према нама стоји само један на брзину образовани руски одред“.

Према томе, не само да су штабови НОВЈ тада располагали с мало обавештајних података већ је сличан случај био и с немачким командама и јединицама.

У вези с таквом ситуацијом на централном делу сремског фронта, 6. пролетерска дивизија је тек уводила у борбу две од четири своје бригаде (једна од тих бригаде — 3. личка налазила се тек на маршу од Београда ка фронту), док се 21. дивизија 28. октобра такође пребацивала преко Саве на простор Бежанија — Сурчин и на тај начин је још увек била удаљена од фронта.

На десном крилу корпуса 36. дивизија водила је оштре борбе за Јазак и Врдник, које је успела тога дана да поново заузме. Нарочито су се жестоке борбе водиле око Врдника, где се непријатељ утврдио у манастиру Раваница и Радничкој касини. У та два објекта, опкољена бетонским бункерима, непријатељ је давао жесток отпор. Врдник је за пет дана прелазно три пута из руке у руку док, најзад, 28. октобра коначно није ослобођен. Тако га је 24. октобра заузела 7. бригада Сремске оперативне зоне. Потом су

га Немци поново заузели у току 24/25. октобра, да би га 9. бригада повратила у своје руке 26. октобра. Међутим, Немци су већ сутрадан, 27. октобра, поново овладали Врдником, и на крају 9. бригада је то место ослободила 28. октобра 1944. Иначе, 9. бригада припадала је Сремској оперативној зони, али је у то време била потчињена 36. дивизији.

Умор је савладао непознатог борца на сремском фронту (фототека „Народна армија“)

За време док су се водиле оштре борбе око Сремске Митровице, старији Сремци вредно су поправљали пругу коју су немачке јединице порушиле специјалним машинама целом дужином од Београда према Сремској Митровици, што су чинили и према Загребу у току свог повлачења (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

У борбама за Врдник на челу 9. бригаде се налазио ковач из Врдника Василије Крстић Вале, који је тих дана водио бригаду у борбама за ослобођење свога родног места. Бригада је и сама претрпела осетне губитке, а међу погинулима налазили су се Бошко Сремац, командант 3. батаљона, отресити сељак из Илинаца. Његову смрт је осветио његов брат од стрица Драга, познатији под надимком Трка, који је ронећи сузе с митраљезом у рукама, у борби за Врдник, око једног бункера, сам побио десет Немаца. Јуначком смрћу је погинуо и Врдничанин Фрања Кошуткић, политички комесар чете из исте бригаде и рударски радник.

ОСЛОБОЂЕЊЕ СРЕМСКЕ МИТРОВИЦЕ

После неуспелог напада 36. дивизије гребеном Фрушке горе ради овладавања линијом Лежмир — Гргуревци — Шуљам — Бешенево у вечерњим часовима 28. октобра, те демонстративног напада 2. личке бригаде на Велике Радинце и 11. дивизија на Сремску Митровицу, Штаб 12. корпуса је 29. октобра 1944. пришао прегруписавању јединица ради продужења напада на Сремску Митровицу. Тада је наредио 36. дивизији да са јединицама Сремске оперативне

зоне (9, 10, и 11. бригада) приступи чишћењу јужних падина Фрушке горе ради што бржег избијања на простор Ердевик — Стари Дивош, као и бочног дејства у правцу села Кукујеваца, садејствујући са 6. пролетерском дивизијом у заузимању Чалме.

Шеста пролетерска дивизија добила је задатак да у току 29/30. октобра ликвидира непријатељско упориште у Великим Радинцима, а потом да продужи у правцу Чалме, ради овладавања њоме и бочног дејства у правцу Кузмина, како би се пресекла одступница непријатељским јединицама које су се налазиле у Сремској Митровици.

Једанаеста дивизија је добила задатак да блокира Сремску Митровицу са источне стране, све док је не смене јединице 21. дивизије, које треба да предузму заузимање Сремске Митровице у садејству са 6. пролетерском дивизијом. Даље је требало да продужи гоњење непријатеља ка западу у садејству с врло јаким артиљеријским одредом Црвене армије, који је до тада подржавао напад 11. дивизије на Сремску Митровицу.

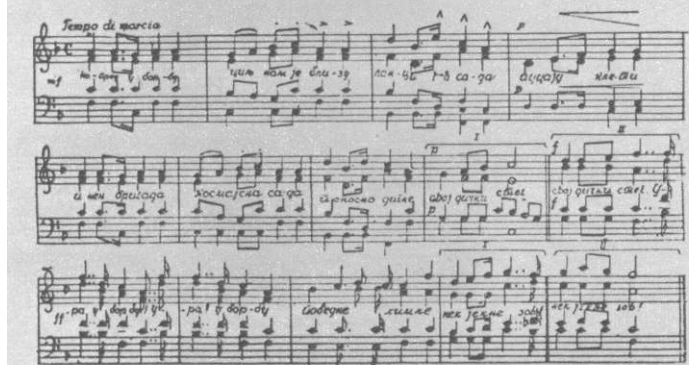
Шеснаеста дивизија је одређена као резерва с две бригаде у ширем рејону Руме, а једном бригадом требало је да обезбеђује артиљеријску групу Црвене армије.

Марш XXII космајке бригаде

Речи: Коста Миљковић

Музика: Богдан Бабић

Напред у борбу, циљ нам је близу,
Ланци већ седе пуцају крети,
И нећ' Бригада космајска сада
Помоно дигне свој димни стег.
Ура у борбу! Ура у борбу!
Победне химне нећ' јекне зов.

Крв наше браће светимо смело,
Плач мајке њине нећ' гонн све,
Осветом страшном мачи нам блеште,
Победна химна нећ' буди све!
Ура у борбу! Ура у борбу!
Победне химне нећ' јекне зов!

Марш 22. српске (космајске) бригаде (из ратне штампе)

Поступајући по корпусној заповести, Штаб 36. дивизије оријентисао је 6. бригаду гребеном Фрушке горе према Лежмиру и Старом Дивошу, 5. бригаду на одсек Бешенево — Стејановци, а јединице Сремске оперативне зоне које су стављене под њену команду — према Манђелосу, Гргуревцима и Бешеневу. Дејствујући на својим правцима, јединице 36. дивизије успеле су да 30. октобра заузму Стари Дивош, Гргуревце и Манђелос и на тај начин наткриле северни бок непријатеља. Тиме је читав немачки фронт на *Жутој линији* био угрожен, јер је бочним ударом са Фрушке горе у правцу Кузмина и Мартинаца, могло доћи до одсецања целе немачке Дивизије „Бетхер“.

Шеста пролетерска дивизија у току 29/30. октобра нападала је само с две бригаде у првом ешелону, и то: 22. српском бригадом од Бешенева према Радинцима, а 2. личком бригадом према Великим Радинцима. Њена 1. бригада налазила се као дивизијска резерва у Руми, док су се 3. личка бригада и Брдски дивизион налазили на маршу из рејона Пећинци — Добринци на простору Рума — Павловци.

Штаб 12. корпуса чим је примио извештај Штаба 36. дивизије о заузимању Старог Дивоша, Манђелоса и Гргуреваца, одмах је схватио да је наступио одлучујући тренутак за ослобођење Сремске Митровице и даље надирање ка западу. Зато је већ у поподневним часовима 30. октобра, не чекајући долазак 21. дивизије, чије се чело маршевске колоне тога дана налазило према Краљевцима, а зачеље у рејону Карловчића издао заповест за ослобођење Сремске Митровице и избијање на линију Шаренград — Шид — река Босут.

Тридесет шеста дивизија добила је задатак да у току дана, у 18 часова, нападне непријатељска упоришта у Шуљму и Бешеневу и по њиховом овладавању да наступа правцем Државна пустара — Грабовац — Бингула — Ердевик ради што бржег избијања на линију Илок — Јбуба — Ердевик.

Шеста пролетерска дивизија требало је да из-

врши напад на Велике Радинце и да по његовом овладавању продужи надирање ка југозападу ради овладавања непријатељским упориштем у Лаћарку, те тако дејством у бок и позадином непријатељских снага у Сремској Митровици олакша заузимање Сремске Митровице од стране јединица 16. дивизије. Другом колоном (на помоћном правцу) требало је да наступа у правцу Чалме.

Шеснаеста дивизија, која се више од три дана, као корпусна резерва, сређивала и одмарала у ширем рејону Руме, добила је задатак да уништи непријатељски гарнизон у Сремској Митровици (Борбену групу „Линденблат“).

Једанаеста дивизија имала је задатак да се, по увођењу 16. дивизије у борбу 30. октобра 1944. у 21 час, прикупи иза дивизије као тактичка резерва и у случају потребе ојача напад 16. дивизије на непријатељски гарнизон у Митровици.

Истовремено је, по наређењу Штаба 1. пролетерског „корпуса“, у састав Оперативне групе дивизија ушла и 36. дивизија. Група је имала задатак да што брже избије на линију Шаренград — Шид — Моровић.

У међувремену је интервенисала и немачка Врховна Команда Вермахта. Начелник Оперативног штаба Врховне команде Вермахта генерал-пуковник Алфред Јодл доставио је инструкције Команди Југоистока за дејства у Срему, захтевајући да се отпор на *Жутој и Црној линији* мора пружати што је могуће дуже, пошто се *Црвена линија*, тј. одбрамбени положаја на линији Мартинци — Ердевик — Визић — Илок, морала бранити по сваку цену.

Адолф Хитлер, вођа Трећег Рајха, Вилхелм Кајтел, генерал-фелдмаршал и начелник немачке Врховне команде Вермахта, и генерал-пуковник Алфред Јодл (из албума Милочана Целебџића)

Командант 16. ударне дивизије потпуковник Марко Перичин Камењар (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Поступајући по наређењу Штаба 12. корпуса, 36. дивизија је прешла у напад 30. октобра у 18 часова на непријатељска упоришта у Шуљму и Бешеневу, које је бранила Борбена група „Цирнгибл“. У нападу су узеле учешће и јединице Сремске оперативне зоне, које су се и даље налазиле под непосредном командом Штаба 36. дивизије. Међутим, непријатељ се веома жилаво бранио у тим упориштима. Трећа и 10. бригада отпочеле су директан напад на Бешенево 30. октобра у 19 часова, на село које је непријатељ утврдио као упориште са ископаним рововима са обе стране пута Прњавор — Бешенево и Бешенево — Велики Радинци и посебно утврђеним бешеневачким гробљем, на северној ивици села, према гребену Фрушке горе. Напад је био силовит и јединице НОВЈ успеле су да продру у село и потисну непријатеља ка западној ивици упоришта. Међутим, у јутарњим часовима 31. октобра непријатељу у Бешеневу пристигло је појачање из Шуљма, тако да су се јединице 3. и 10. бригаде морале повући на полазне положаје.

У исто време, 5. бригада 36. дивизије нападала је непријатељско упориште у Шуљму али је, иако је продрла до првих кућа, у противнападу одбачена на полазне положаје.

Тако се напад 36. дивизије 30/31. октобра завршио без успеха, ломећи се о чврсту одбрану противника, који је грчевито спречавао продор наших јединица у позадину *Жуте линије*.

Шеста пролетерска дивизија је увела у борбу за Велике Радинце три бригаде. На десном крилу дивизије дејствовала је 22. српска бригада, која је нападала на одсеку од Бешенева до Великих Радинаца, са задатком осигурања десног бока 2. личке бригаде. По овладавању Великим Радинцима бригада је имала задатак да надире према Чалми, али је била прикована за поток Чикаш и није успела да изврши продор на главне одбрамбене положаје непријатеља.

Друга личка бригада нападала је на непријатељско упориште у Великим Радинцима, приметивши врло тешке борбе. У току 30/31. октобра смењивали су се јуриши и противјуриши, али је непријатељ одолевао свим нападима 2. бригаде. Борбена група „Цимерман“ упорно је бранила ово упориште, јер су Немци знали да би пад Великих Радинаца довео неминовно до пада Сремске Митровице, а тиме би и *Жута линија* била изгубљена. У овим борбама, од око 2.000 бораца у 2. личкој бригади, сваки други је испао из строја.

Говорећи касније о тим губицима и о борцима из Србије, Ђоко Јованић, командант 6. пролетерске дивизије је рекао:

Командант 21. ударне дивизије НОВЈ пуковник Милоје Милојевић, народни херој (из албума генерала Милоја Милојевића)

„На равним сремским пољима и огранцима Фрушке горе, Немци су имали организоване ватрене положаје, испред којих су биле густо постављене mine. На такве борбе ми нисмо били навикнути па смо претрпели огромне губитке. ..

У много чему, за овај наш вид ратовања у Срему, Србијанци су били чак и погоднији од Личана. Били су врло дисциплиновани и врло одговорни. Умели су да се привуку и да изненаде непријатеља. Никада нисмо имали проблема са младима из Србије. То су били борци који су се одмах уклопили у борбене традиције Шесте личке дивизије и који су такође помогли да њена застава буде толико чиста и неокаљана."

Док су се водиле оштре борбе на десном крилу 12. корпуса и у центру, још жешће су борбе вођене на левом крилу борбеног распореда корпуса после почетка напада 16. дивизије 30. октобра у 21 час на Сремску Митровицу. Пошто је 16. дивизија у 17 часова сменила на полазним положајима 11. дивизију, која је до тада држала у блокади Сремску Митровицу, после неуспелих напада у протеклим данима, њена 1. и 4. бригада прешле су у напад у 21 час, док је 2. бригада задржана у резерви у Вогњу.

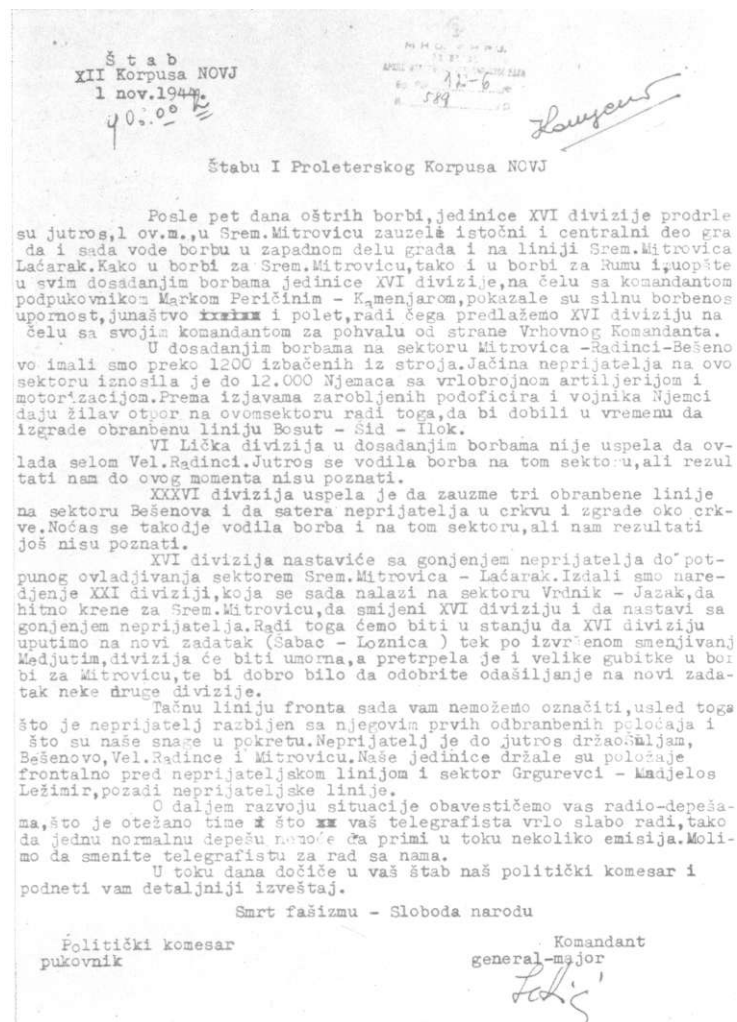
Четврта бригада је нападала општим правцем дуж железничке пруге, обухватајући град са североистока. Прва бригада је нападала са истока правцем Просек — Јалија — центар града. Њени делови су успели да заузму неке непријатељске ровове и да се дочепају првих кућа, али је непријатељ убацио у борбу свеже резерве и подржан снажном артиљеријском ватром одбацио делове 1. бригаде на полазне положаје. Затим су се смењивали јуриш за јуришем, али се све ломило пред првим непријатељским рововима и бункерима.

Штаб 12. корпуса је одлучио да, без обзира на отпор непријатеља, продужи напад и ликвидира непријатељски фронт испред Митровице. Напад је имао да се понови 31. октобра увече, с тим што би, уместо 16. дивизије, била уведена 21. дивизија. Шеснаеста дивизија требало је да се прикупи у рејону Кленка, одакле би се пребацила за Шабац, а затим обезбеђивала Дрину од Лознице до ушћа и десну обалу Саве од ушћа Дрине до Сремске Митровице. Међутим, догађаји су се развијали супротно од замисли Штаба 12. корпуса за ослобођење Сремске Митровице увођењем у борбу свеже и одморне 21. дивизије.

На десном крилу корпуса 36. дивизија је била прикована испред непријатељских положаја код Шуљма и Бешенова.

На сектору 6. пролетерске дивизије, на десном и левом крилу борбеног распореда дивизије, 22. српска, односно 1. личка бригада водиле су мање спорадичне борбе, док је 2. личка бригада 31. октобра у 19 часова извршила снажан напад на Велике Радинце. По трећи пут је ова бригада покушавала те вечери да овлада овим непријатељским упориштем уз артиљеријску подршку црвеноармејаца, Брдског дивизиона 6. пролетерске дивизије и батерије тешких минобацача 3. личке бригаде.

У првом налету батаљони су заузели предње непријатељске ровове, али се главна одбрамбена линија није могла пробити, тако да је и тај напад остао без-

Факсимил извештаја Штаба 12. ударног корпуса о ослобођењу Сремске Митровице (Архив Војноисторијског института)

успешан. И ако је вршено неколико јуриша, Борбена група „Цимерман“ је одолевала свим нападима пролетера. После трећег јуриша, батаљони 2. личке бригаде су били приморани да се повуку уз осетне губитке. Због великих губитака 3. личка бригада (командант Лазо Радаковић, политички комесар Гојко Милекић), која се налазила као дивизијска резерва у Павловцима, извршила је покрет 3. октобра из Павловаца према Стејановцима, где је, у поноћним сатима, сменила 2. личку бригаду ради продужења напада на Велике Радинце у току 1. новембра 1944.

Међутим, на левом крилу корпуса дошло је до драматичног развоја догађаја. Док је Штаб 21. дивизије (командант пуковник Милоје Милојевић, политички комесар потпуковник Млађо Марин) издавао заповест својим бригадама да изврше покрет у правцу Сремске Митровице ради смене 16. дивизије, кроз јединице 16. дивизије је прострујала вест о одласку дивизије на подручје северозападне Србије. Ни борци, ни штабови се нису могли помирити с мишљу да не учествују у ослобођењу свога вољеног града за кога су толико већ крварили. Није се могао помирити с неуспехом ни Марко Перичин Камењар, командант 16. дивизије, ни политички комесар Пашко Ромац,

нити су то могли да дозволе остали руководиоци и борци ове прослављене војвођанске дивизије.

Не чекајући никакво наређење, обе бригаде (1. и 4), као један човек, прешле су у сумрак 31. октобра на јуриш. Борци и руководиоци — сви у првој борбеној линији — јурнули су у ровове. Нико их више није могао зауставити. У борби прса у прса пробали су фронт и заузимали део по део града, све док око подне 1. новембра 1944. Сремска Митровица није била ослобођена. То је била једна од највећих победа 16. дивизије у току народноослободилачког рата. Падом Митровице отворен је пут и осталим дивизијама корпуса за надирање ка западу, према следећем одбрамбеном положају непријатеља, који су Немци називали *Црном линијом*.

Тога дана, 1. новембра, јединице 36. дивизије ослободиле су Шуљам и Бешеново, док је 6. пролетерска дивизија ослободила Велике Радинце.

Ослобођењем Манђелоса, Шуљма, Бешенова, Великих Радинаца и Сремске Митровице јединице 12. корпуса избиле су фронтално пред непријатељске одбрамбене положаје на четвртој линији одбране, тј. на *Црној линији*.

БОРБЕ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ НОВЕМБРА 1944.

Команда немачког 68. армијског корпуса, чим су јединице 16. дивизије извршиле продор у Сремску Митровицу, одмах је предузела мере за извлачење главнине из осталих упоришта на *Жутој линији* и

повлачење на *Црну линију*, јер је била начисто с чињеницом да би даља упорна одбрана Шуљма, Бешенова и Великих Радинаца могла довести до одсецања знатних снага дивизије „Бетхер“ на том одсеку: борбених група „Цимерман“ и „Цирнгибл“. Извлачећи се под борбом, уз прихват 606. пука за осигурање, који се налазио на *Црној линији*, Дивизија „Бетхер“ 1. новембра 1944. навече извршила је следећи распоред својих снага:

— Борбена група „Линденблат“ запосела је одсек од Саве до око 2 км североисточно од Лаћарка, с тежиштем одбране у Лаћарку и командним местом у рејону југоисточно од Кузмина;

— Борбена група „Цимерман“ бранила је одсек лево од Борбене групе „Линденблат“ до цркве у Чалми с тежиштем одбране јужно од Чалме, где се налазило и командно место Групе;

— Борбена група „Цирнгибл“ бранила је одсек од Чалме до Ћипше с тежиштем код Чалме, где се на источној ивици села налазило и командно место групе;

— Дивизијска резерва (7. СС противтенковски артиљеријски дивизион, 118. оклопни јуришни артиљеријски дивизион и 1. батерије 509. СС противавионског артиљеријског дивизиона) била је распоређена у ширем рејону Кузмина, где се налазило и командно место Дивизије „Бетхер“;

— део петог немачког одбрамбеног положаја тзв. *Црвене линије*, запосео је 606. пук за осигурање по извршеном прихвату јединица које су се са *Жуте* повлачиле на *Црну линију*. Пук се распоредио на одсе-

Друга пролетерска бригада на маршу према Сремској Митровици (Народни музеј у Чачку)

Штаб 51. ударне дивизије с командантом дивизије потпуковником Сретом Савићем (у средини)

Борци 2. пролетерске бригаде у Срему (Народни музеј Чачку)

ку Кузмин — Ердвик, где се налазила и резерва 2. оклопне армије — Борбена група „Фон Рудно“.

Истовремено су Немци приступили прегруписавању својих снага и вршили припреме за реорганизацију командовања на сремском фронту. Тако су штабови 893. гренадирског пука 264. пешадијске дивизије и 668. артиљеријског пука 118. ловачке дивизије пребачени у Сотин, Борбена група „Фон Рудно“ у Љубу (од 3. новембра у Петрово Село), делови 1. пука Дивизије „Бранденбург“ (3. батаљон) у Илок, 118. противтенковски артиљеријски дивизион, 118. батаљон за везу, 118. инжињеријски батаљон и 668. артиљеријски пук 118. ловачке дивизије у Товарник, док се Штаб 20. противтенковске артиљеријске дивизије разместио у Харкњу.

Дивизијски штаб за нарочиту употребу „Штефан“ премештен је нешто касније у Осиек ради преузимања команде на томе сектору и успостављања реда, јер су се ту нашли многи припадници разбијених немачких јединица које су бежале под ударцима Црвене армије у Барањи.

У Команди Југоистока, на основу обавештајних података, дошли су до закључка да ће на сремском фронту дејствовати само јединице НОВЈ, па је у вези с тим у Ратном дневнику Команде Југоистока за 1. новембар било записано:

„У међуречју Саве и Дунава непријатељ се устремио према централном и левом одсеку Црне линије. Има разлога за претпоставку да су Руси овај сектор фронта препустили Титовим бандама, којима пружају помоћ једино у артиљерији.“

На тај начин су Немци распоређивали своје снаге по дубини и предузимали мере за консолидацију позадине сремског фронта од чијег је држања зависио и успех немачких јединица у првом борбеном ешелону.

Баш у то време и штабови НОВЈ су предузимали мере ради одржавања темпа наступања на сремском фронту и сталног притиска на непријатеља, који се налазио у повлачењу од једне до друге одбрамбене линије, као и даљег организацијског учвршћивања и јачања својих редова. Тако је Штаб 1. пролетерског корпуса наредио Штабу 21. дивизије да својим једи-

Командир 2. чете Диверзантског батаљона Главног штаба НОВ и ПО Војводине Тривун Витасовић Лебарник поред одра своје погинуле сестре Радинке, зване Лепињица (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

ницама (2. пролетерском и 4. и 5. српском бригадом) смени 16. дивизију 1. новембра 1944. на простору Сремске Митровице, док је Штаб 6. пролетерске дивизије истовремено наредио у јутарњим часовима 1. новембра 1944. Штабу 21. дивизије да, после смењивања 16. дивизије, настави с гоњењем непријатеља правцем Сремска Митровица — Лаћарак — Кузмин — Кукујевци — Шид. Тако су се непосредно на фронту налазиле 36. дивизија на десном крилу, 6. пролетерска дивизија у центру и 21. дивизија на левом крилу борбеног распореда корпуса, док су се 11. и 16. дивизија налазиле у резерви.

У међувремену се одустало од намере да се 16. дивизија упути у међуречје Дрине и Саве, па је уместо 16. упућена 28. дивизија, која је имала задатак да обезбеђује десну обалу Дрине, од Лознице до њеног ушћа у Саву.

Истовремено је и Главни штаб НОВ и ПО Војводине 1. новембра издао наређење за расформирање Сремске оперативне зоне и укључивање њене 7. и 8. бригаде у састав новоформиране 3. дивизије, која је касније — 13. новембра 1944 — по одлуци Врховног штаба НОВ и ПОЈ преименована у 51. дивизију (командант потпуковник Срета Савић, политички комесар потпуковник Ђуро Меденица) и тај назив је задржала до краја рата. Остале бригаде расформиране Сремске оперативне зоне биле су овако распоређене: 9. је повучена као посадна јединица у Нови Сад, 10. је остала у саставу 36. дивизије, док је II. бригада добила задатак да обезбеђује леву обалу Дунава од Богојева до Бачке Паланке.

После ослобођења Сремске Митровице и пада *Жуте линије* у целини, у поподневним часовима 1. новембра 1944. на сремском фронту је било релативно мирно. На десном крилу 36. дивизија вршила је прегруписивање својих снага за продужење напада, уз локалне борбе с непријатељским заштитницама. Тако је 10. бригада заузела положај северно од Старе Бингуле, преко Пиштинца до манастира Кувеждина; 6. бригада је запосела положај од манастира Кувеждина, па преко цркве Свете Петковице, Шишатовца до јужно од Лежимира; 3. бригада се разместила у Бешенову ради сређивања и одмора, а 5. бригада се налазила у Јазку. На тај начин 36. дивизија се налазила распоређена на јужним огранцима Фрушке горе, наткриљујући непријатељска упоришта у Бингули, Чалми и Старом Дивошу кога је поново заузео при повлачењу са *Жуте* на *Црну линију*.

У центру распореда 12. корпуса, 6. пролетерска дивизија је с 1. и 3. личком и 22. српском бригадом водила мање борбе с непријатељем на одсеку западно од линије Манђелос — Вишњевци поља, док се 2. личка бригада налазила, као дивизијска резерва, у Павловцима.

Јужно од 6. пролетерске дивизије, Штаб 21. дивизије уводио је у борбу, у вечерњим часовима, своје јединице. Тога дана (1. новембра) јединице 21. дивизије су, у јутарњим часовима, извршиле марш с просторије Врдник — Јазак — Ривица и у поподневним сатима пристигле су на простор западно од Сремске Митровице, одакле су, у наступном маршу, извршиле

напад на непријатеља у Лаћарку. Друга пролетерска (командант ЈБубиша Веселиновић, политички комесар Срећко Милошевић) и 4. српска бригада (командант Гаврило Војводић, политички комесар Неђо Богићевић) успеле су да заузму Лаћарак око 19 часова и продуже надирање према Мартинцима. Друга пролетерска бригада је заузела положаје северно, а 4. бригада јужно од друма Сремска Митровица — Шид, док се 5. српска бригада (командант Новак Перућица, политички комесар Димитрије Палигорић) налазила, као дивизијска резерва, у западном делу Сремске Митровице.

У тим борбама тешко је рањен и политички комесар 2. пролетерске бригаде Срећко Милошевић, па га је на дужности заменио Бранислав Јоксовић. Срећко је том приликом рањен у ногу, која је, због тежине ране, ампутирана у болници, у Београду. Међу погинулима налазили су се и Живорад Стојковић из Смедерева, Душан Богдановић, механичар из Београда, Живојин Арсић из Младеновца и Предраг Николић из села Шарана.

У међувремену, у позадини непријатеља вршећи диверзију на железничкој прузи Сремска Митровица, на непознатом месту, страдала је и диверзантска група Сремске оперативне зоне на челу с једним од највећих сремских јунака у народноослободилачком рату — Тривуном Тривом Витасовићем, звани Лебарник. Триво је био један од најпознатијих диверзаната у Срему и био је дуго времена командир 2. чете Диверзантског батаљона Главног Штаба НОВ и ПО Војводине. Цела Лебарникова породица учествовала је у НОР-у. Погинула су и његова два брата — Степа је убијен у Јасеновцу, а Ранко је погинуо као припадник НОВЈ. Његова сестра Радинка, коју су из милоште звали Лепињица, била је чувена сремска партизанка. Када је она погинула, 23. августа 1943, као борац 3. војвођанске бригаде, једна старица на њеној сахрани је замерила Лебарнику што није пустио сузу и, по народном обичају, запалио сестри свећу.

Лебарник, сељачки син из Лаћарка и пружни радник, тврд као челик, одговорио је старици: „Лебарник ће запалити својој сестри свећу какву још ни један брат својој сестри запалио није.”

Следеће ноћи је уништио транспортни воз пун непријатељских војника. Није дочекао да види слободан свој родни Лаћарак. Погинуо је највероватније око 1. новембра, на непознатом месту. За изузетну храброст, овај неустрашиви сремски диверзант је посмртно проглашен за народног хероја Југославије.

У току 2. новембра на десном крилу и центру борбеног распореда, вршено је прегруписивање јединица (по наређењу Штаба 12. корпуса), ради предузимања офанзивнијих дејстава, после краћег предаху у току 1/2. новембра. Тако је 3. војвођанска бригада упућена са простора Бешеново — Шуљам (у овом селу се тада налазио Штаб 36. дивизије) према Нештину, на Дунаву, са задатком да ликвидира непријатељско упориште у Илоку. Бригада је тада потчињена 6. пролетерској дивизији, пошто су се и њене три бригаде (1. и 2. личка и 22. бригада) упутиле, та-

А/Шђ.

Минобацачка чета 1. батаљона 4. српске бригаде пребацује се на наредни положај (из албума потпуковника Гаврила Антића)

кође, на тај сектор према Ђипши са задатком да пре-секу комуникацију Илок — Ердевик — Шид и раз-бију непријатеља на тој линији.

На тај начин је 6. пролетерска дивизија преузела одсек од Нештина до Старе Бингуле. Јужно од 6. про-летерске дивизије дејствовала је 36. дивизија 10. бри-гадом на одсеку Стара Бингула — Пиштинац — мана-стир Кувеждин, 6. бригадом према Старом Дивошу и 5. бригадом на западној страни пута Лежмир — Манђелос, тј. на положајима које је до тада држала 22. бригада. Трећа личка бригада налазила се западно од Манђелоса и стављена је под команду 36. дивизије, чији се штаб тада налазио у Лежмиру.

То прегруписавање јединица 12. корпуса вршено је у току врло оштрих борби вођених с непријатељем који се бранио из својих упоришта у селима Визићу, Ђипши, Бингули, Старом Дивошу и Чалми, одакле је често вршио противнападе.

Тога дана, 2. новембра, расформирана је Дивизија „Бетхер“. Команду над немачким јединицама на сремском фронту преузела је 118. ловачка дивизија,

па су Немци активном одбраном обезбеђивали одго-варајуће промене и прегруписавање како по фронту, тако и по дубини њиховог распореда. Поред тога, ге-нерал Тројш фон Бутлар-Бранденфелс, заменик на-челника Оперативног штаба немачке Врховне коман-де Вермахта, пренео је и лично Хитлерово наређење да се *Цриа линија* мора држати и сматрати се глав-ном одбрамбеном линијом на сремском фронту. Због тога су и губици 36. дивизије тога дана, а и наредних дана, били врло осетни.

Док су се 6. пролетерска и 36. дивизија прегру-писавале под борбом, на левом крилу распореда кор-пуса јединице 21. дивизије (2. пролетерска и 4. српска бригада) пред зору у 5 часова, уз подршку совјетске артиљерије и „каћуша“, прешле су у напад на не-пријатељске положаје западно од Лаћарка, тј. на Генерални канал; то је била врло јака вештачка пре-прека, јер је непријатељ утврдио обале бункерима и другим инжињеријским препрекама, а пре свега по-стављеним минским пољима испред канала која је штитио ватром аутоматских оруђа. Минска поља су тада била врло ефикасан елемент немачке одбране, пре свега због тога што јединице НОВЈ нису имале

у то време минерске јединице и борбена средства за проналажење и уклањање мина.

Обе бригаде, чије је бројно стање тада износило преко 4.000 бораца, нашле су се на брисаном простору. Борба је отпочела по мраку. Борци из првих редова привлачили су се непријатељу пузећи преко равног земљишта ка Генералном каналу. Непријатељ, чије су ракете парале небо, отворио је жестоку ватру, али су борци 2. пролетерске и 4. српске бригаде продужавали с нападом. У свануће борба је постала још жешћа. Борбена група „Линденблат“ грчевито је бранила сваки прилаз каналу и сама трпела велике губитке. Командант Југоистока генерал-фелдмаршал барон фон Вајкс је тога дана захтевао од својих војника да се *Црна линија* брани по сваку цену и да се може напустити само по његовом одобрењу, и то у случају „ако буде јасно да се не може спречити окружење“.

Јуриш за јуришем се смењивао, борци су долазили близу Канала, али су увек били одбијени. Нарочито тешке борбе су се водиле око бункера код железничког моста где је нападала 4. бригада. Совјетски артиљерци су непосредним гађањем из артиљеријских оруђа уништили бункер, а борци бригаде су потом овладали рушевинама и чврсто их држали у својим рукама и поред неколико непријатељских противјуриша. Око 9 часова сви даљи напади су обустављени услед великих губатака. У 2. пролетерској и 4. бригади за 4 часа борбе било је 31 мртав, 101 рањен и 9 контузованих бораца. Тако се завршио први јачи сукоб с непријатељем на сремском фронту јединица 21. дивизије.

Трећег новембра Штаб 1. пролетерског корпуса је, по наређењу Врховног штаба НОВ и ПОЈ, ради непосреднијег руковођења јединицама прешао из Београда у Руму. Задаци јединица 1. пролетерског и 12. корпуса били су и даље офанзивног карактера ради разбијања немачке одбране на *Црној линији* и овладавања Илоком и Шидом.

Тога дана, 3. новембра, јединице 12. корпуса налазиле су се развијене на сремском фронту на својим старим положајима од Дунава до Саве, спремне да извршен пробој непријатељских одбрамбених положаја, које су Немци називали *Црном линијом*.

У вези с добијеним задацима, од Штаба 12. корпуса, Штаб 6. пролетерске дивизије наредио је Оперативној групи дивизија да 3. новембра у 19 часова пређе на целом фронту у општи напад.

На десном крилу 6. пролетерске дивизије 3. војвођанска бригада је ушла у Нештин уз мање борбе и продужила према Илоку, где је испред села заузела положаје без додира с непријатељем.

У центру распореда и на левом крилу 6. пролетерске дивизије 2. личка и 22. српска бригада извршиле су напад на Ђипшу и заузеле је уз мање борбе, избијајући при том пред Визић, док се 1. личка бригада налазила у дивизијској резерви, у рејону источно од Ђипше.

У међувремену су јединице 36. дивизије покушале да овладају непријатељским упориштима у селима Бингули, Старом Дивошу и Чалми и тиме при-

Штаб 2. личке бригаде (слева надесно): Милан Павичић, политички комесар, Драган Ракић, командант, Јово Илинић, помоћник политичког комесара, и Јово Минић, ађутант бригаде (Војни музеј у Београду)

вуку на себе непријатељске снаге, како би омогућиле 6. пролетерској дивизији да избије на комуникацију Илок — Ердвик. Тако је 10. војвођанска бригада нападала на Бингулу, 5. и 6. војвођанска бригада на Стари Дивош, док је Чалму нападала 3. личка бригада. Међутим, напад није извршен једновремено, а ни артиљерија није коришћена. Због тога, а и слабевезе међу јединицама, напад је био неуспешан. Мада су се јединице, у току ноћи, успеле приближити непријатељским упориштима, пред зору су се ипак морале повући на полазне положаје. Губици дивизије су били осетни: 18 мртвих, 6 несталих и 108 рањених.

Јужно од 36. дивизије нападала је 21. дивизија, 2. пролетерском и 4. и 5. српском бригадом у првом ешелону, с циљем да пробије непријатељску одбрану на Генералном каналу и продужи продирање преко Мартинаца и Кузмина према Шиду. Међутим, иако је напад извршен ноћу, видљивост је, због месечине, била велика, па је непријатељ јаким аутоматском ватром одбијао све јурише јединица 21. дивизије на Генералном каналу, ширококом 20 — 30 м, а местимично и 50 м, с дужином воде 2 — 3 м.

Док је на десном крилу 2. пролетерска бригада, ојачана једним батаљоном 4. бригаде, узалудно покушавала да пробије непријатељску одбрану, слично је пролазила и 5. бригада, која је у 17 часова, два сата пре општег напада, сменила 4. бригаду на њеним додањим положајима јужно (лево) од комуникације Лаћарак — Шид према Сави. Један једини прелаз на Генералном каналу, на одсеку 5. бригаде, делови немачке Борбене групе „Линденблат“ су добро бранили, тако да су батаљони 5. бригаде били приморани да залегну и да се укопају на левој обали Канала. Сви покушаји 2. пролетерске и 4. бригаде да се пробије непријатељска одбрана и избије на коту 103, као глав-

Смиља Тодорић, радница из Чачка и борац од 1941, једна од референата санитета у 2. пролетерској бригади (Народни музеј у Чачку)

ни објекат напада, остали су и тога дана узалудни. Брисани простор се није могао савладати а још мање се могао извршити продор преко Канала, тако да су напади морали да буду обустављени.

Поред тога, 21. дивизија је била у врло тешкој ситуацији у погледу муниције. Наоружана претежно енглеским наоружањем, дивизија је скоро остала без муниције, коју није примала скоро пуна два месеца, тако да је знатно ослабила у ватреној моћи. Тако се у 2. пролетерској бригади налазио само један противтенковски топ с довољно муниције, док су четири минобацача енглеског порекла били тако рећи без мина. У 4. бригади се налазио само један минобацач с нешто мина, док су остала три минобацача енглеског порекла била без иједне мине и били су предати на чување Одсеку за наоружање у дивизији. Слично је било и у 5. бригади, која није имала ниједан тешки минобацач, јер су сва четири била без муниције и налазила су се ускладиштена.

Дивизија је такође била слабо одевена. Велики број бораца је био без обуће, а они који су је имали, газећи Генерални канал и расквашену сремску смоницу, скоро да су се налазили у истом положају.

Поред тога, дивизија је била неискусна за рововски рат, као што су уосталом биле и друге дивизије, које су се тада бориле на сремском фронту. Осим тога, 21. дивизија, попуњена младим борцима и недовољно искусним старешинским кадром, била је остала и без муниције, па се због тога налазила у неповољнијем положају. То је узрок што је ова дивизија за три дана борбе имала преко 160 избачених из строја. Тиме се бројно стање дивизије још више смањило, пошто је она и онако била бројно најмања дивизија 1. пролетерског корпуса на сремском фронту.

Због свега тога Штаб 21. дивизије је предлагао да се продор изврши преко Фрушке горе. На тај начин непријатељ би био приморан на повлачење са одбрамбених положаја према 21. дивизији, односно бар да смањи снаге, против којих, у тадашњој ситуацији, дивизија није могла успешно да се бори. Тако је у извештају Штаба 21. дивизије од 4. новембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса, између осталог писало:

„Наше је мишљење да се непријатељ не може избацити из садашњих утврђења без издашније артиљеријске припреме и тенковских јединица, или да се јаке снаге баце преко Фрушке горе на Ердевик и дођу Кузмину са запада, где би се одсекле снаге на простору Мартинци. Даљи напад на канал са овим средствима и оваквом помоћи у артиљерији био би узалудан и могле би се дати само још веће жртве. Непријатељ се на овоме сектору припремао да ће добити ударе модерно наоружане војске, па су према томе његова средства, утврђења и снаге исувише јаке за наша средства. Уколико јединице VI Дивизије и делови 36-те преко Фрушке горе ка Кукујевцу не наиђу на јаче непријатељске снаге и избију до те линије, то ће свакако на себе навући снаге са канала и нама олакшати прелаз.“

О томе је Штаб 21. дивизије обавестио и Штаб 6. пролетерске дивизије, коме је дивизија била потчињена у оперативном погледу.

Штаб 1. пролетерског и 12. корпуса имали су већ у виду све те чињенице и предлоге Штаба 21. дивизије, па су због тога 6. пролетерска и 36. дивизија и биле оријентисане за дејства кроз Фрушку гору, како би се што пре и са мање жртава избило у позадину непријатељских снага које су се браниле на Генералном каналу.

У току 4. новембра 1944. на десном крилу 6. пролетерске дивизије 3. војвођанска бригада налазила се испред Илока (ка одсеку Планиште — Лишњак), где је водила мање борбе без неких нарочитих резултата. Јужније од ње, 2. личка бригада је успела да заузме Визић, али је у свом даљем надирању заустављена северозападно од села. Прва личка бригада је тога дана водила мање борбе на положајима према Ердевику и Бингули, док је 22. српска бригада, после жестоких борби на одсеку Прогон — Матора шума, избила на коту 193, где је наишла на минска гхоља и врло јак отпор непријатеља, па је била приморана да се задржи на заузетим положајима уз губитке од 12 мртвих и 28 рањених бораца.

На фронту напада 36. дивизије 3. личка бригада, 5, 6. и 10. војвођанска бригада водиле су 4. новембра јаче борбе с непријатељем, који је, уз подршку арти-

љерије и 10 тенкова, вршио противнападе на положаје 36. дивизије, нарочито гхрема 3. личкој и 5. бригади. Међутим, сви ти непријатељски противнапади су одбијени уз сопствене губитке од 21 погинулог, 6 несталих, 72 рањена и 8 оглувелих бораца услед експлозија непријатељских граната.

Јужно од 36. дивизије јединице 21. дивизије извршиле су напад на непријатеља у 20 часова. Друга пролетерска бригада нападала је од Вујновића до Туцакова млина, 4. бригада улево до закључно са Лаћарком, док је 5. бригада нападала од Лаћарка до Саве. Бробе су биле оштре и вођене су уз подршку совјетске артиљерије и „каћуша“. Тако су само два батаљона 4. бригаде од 20 до 24 часа извршила седам јуриша на положаје непријатеља и избацивала Немце из првих ровова, али су их Немци у противјуришима враћали на полазне положаје. У појединим моментима размак између противничких стрелачких стројева износио је 150 — 300 м. Али и поред свих напора, напад ни овога пута није успео. Поново су се батаљони дивизије вратили на своје полазне положаје, уз жртве од 9 мртвих и 31 рањеног борца. Међу погинулима налазили су се и борци из 2. пролетерске бригаде: Тримо Франсоа Николас, Француз, родом из Елзаса — присилно мобилисан у немачку војску, који се предао у току ранијих борби и постао одличан борац и друг у бригади, те Милутин Митровић из Брадарице и Никола Марјан из Цетиња.

Пошто се фронталним нападима у току четири протекла дана нису могли постићи неки резултати, Штаб 6. пролетерске дивизије, у сагласности са Штабом 12. корпуса, у преподневним часовима 5. новембра донео је одлуку да се на непријатеља изврши обухватни напад с тим што би 6. пролетерска дивизија нападала правцем Визић — Љуба — Кукујевци — Шид, 36. дивизија би дејствовала на правцу Манђелос — Чалма — Бингула — Ердевик — Кукујевци, док је 21. дивизија добила задатак да напада правцем Лаћарак — Мартинци — Кузмин. Напад је требало да почне у 19 часова истог дана.

На десном крилу 3. војвођанска бригада је напала непријатеља на Божином и Радошком брду. Бригада је успела да овлада делом Радошког брда, док су Божино брдо делови немачке Борбене групе „Цирнгибл“ успели да одбране. Избијањем на линију Божино брдо — Радошко брдо, 3. бригада се нашла на два километра испред Илока, врло брањеног непријатељског упоришта на немачком петом одбрамбеном положају, који су Немци називали *Црвеном линијом*.

Јужно од 3. бригаде дејствовала је 2. личка бригада, која је тога дана — 5. новембра покушавала да ноћним нападом у 19 часова заузме брдо звано Придоље (тригонометар 279). Међутим, напад није успео. Први и 4. батаљон бригаде наишли су на врло јак отпор непријатеља и нагазне mine, па су се морали повући на полазне положаје према Визићу, уз губитке од 6 мртвих и 17 рањених.

Лево од 2. личке бригаде, у Маторој шуми, борбе је водила 22. бригада одбијајући противнападе непријатеља уз подршку артиљерије и минобацача, у садејству с 1. личком бригадом која је дејствовала јужније, на путу Визић — Ердевик. Прва бригада је у тим борбама имала 4 мртва и 23 рањена, док су обе

Два млада борца 2. пролетерске бригаде са старицом у Срему (Народни музеј у Чачку)

бригаде убиле у борби око 20 непријатељских војника и раниле око 30.

У центру распореда Оперативне групе дивизија нападала је 36. дивизија. На њеном десном крилу, садејствујући с 1. личком бригадом нападала је 10. бригада у правцу Бингуле. У врло оштрим борбама бригада је успела да изврши продор у ово непријатељско упориште на *Црвеној линији*, али је непријатељу у свануће 6. новембра, уз подршку артиљерије и тенкова, успео да врати 10. бригаду на полазне положаје.

Шеста бригада је нападала на Стари Дивош, избила пред село, али је и њу непријатељ у свануће 6. новембра, у противнападу, вратио на полазне положаје према манастиру Кувеждину и Шишатовцу.

На левом крилу 36. дивизије 5. бригада, у чијем се строју тога дана налазило 1.333 борца (од тога 105 жена), покушавала је да заузме Лежимирско брдо нападом у 23 часа, уз садејство 6. бригаде, која је дејствовала према Чалми. Први, 3. и 5. батаљон и један батаљон 3. бригаде водили су борбу целу ноћ и успели да пређу цесту Лежимир — Манђелос и овладају првим непријатељским рововима. Међутим, непријатељ је, после осам часова борбе, око 7 часова

Пета војвођанска бригада на маршу (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

ујутро 6. новембра, успео да у противнападу поново заузме изгубљене положаје и примора батаљоне 5. и 3. бригаде да се повуку на полазне положаје. У међувремену и главнина 3. бригаде покушавала је да овлада Чалмом, али без успеха.

Дивизија је у тим борбама имала 12 погинулих, 18 несталих и 66 рањених бораца, док је непријатељ имао преко 70 погинулих војника, према процени Штаба дивизије.

На левом крилу Оперативне групе дивизија, сви покушаји јединица 21. дивизије да пробију непријатељску одбрану на Манђелошком потоку и Генералном каналу, остали су без успеха, па је 2. пролетерска бригада повучена као дивизијска резерва у Сремску Митровицу, док је на положају остао само један њен батаљон.

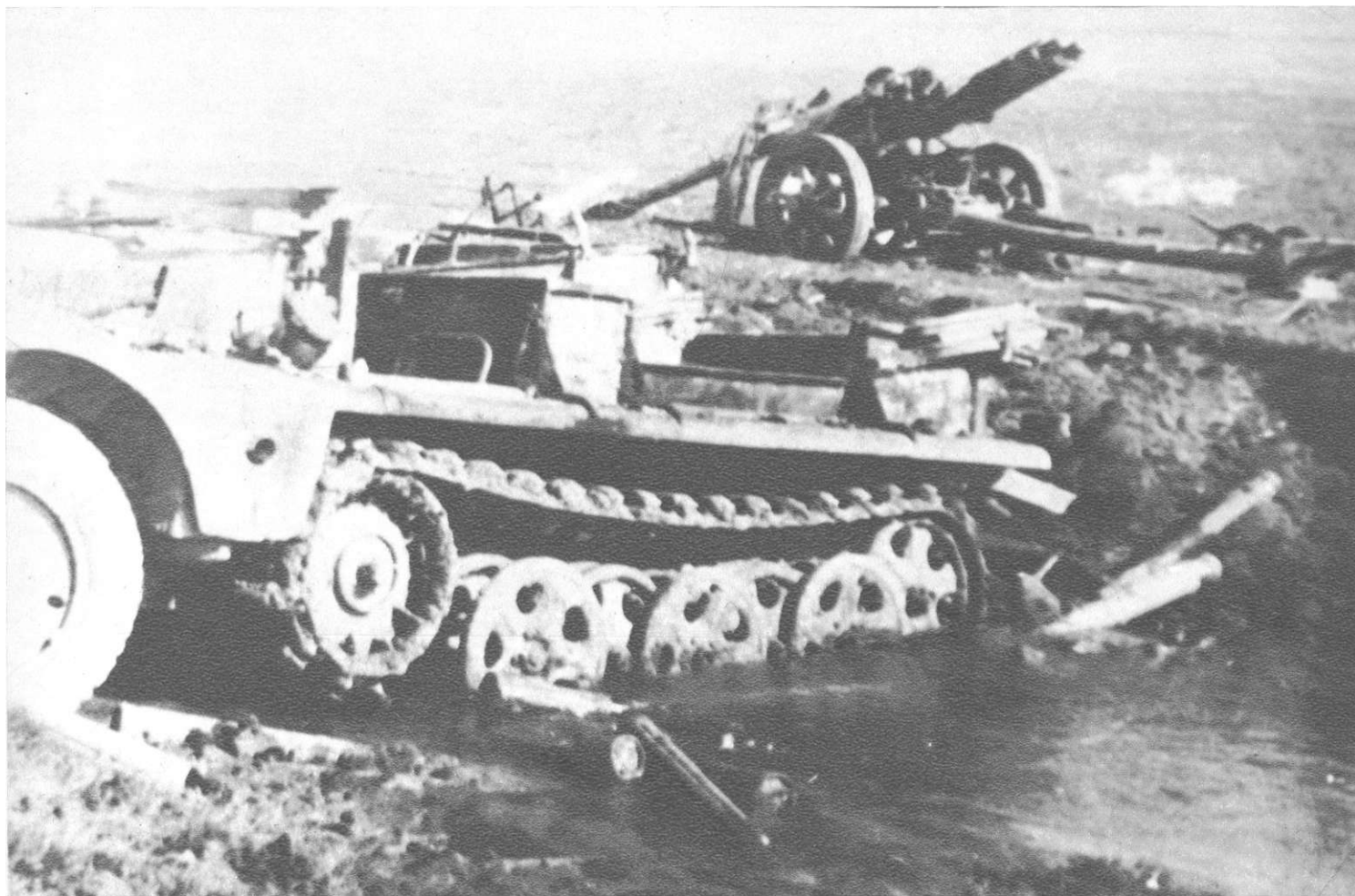
На тај начин, непријатељ је у току 5. новембра 1944. задржао своје положаје на линији Илок — Љуба — Ердевик — Бингула, тј. на северном делу *Црвене линије*, и од Старог Дивоша, преко Чалме, Манђелошког потока и Генералним каналом до Саве, тј. на јужном делу *Црне линије*. У ствари, заузимањем Нештина и избијањем пред Илок, те заузимањем Виџића, Ђипше и Старе Бингуле од стране јединица Оперативне групе дивизија, заузет је северни део непријатељских одбрамбених положаја, које је он називао *Црном линијом*. Тако је откривен се-

верни бок *Црне линије*, што је створило предуслове за напад на десно крило 118. ловачке дивизије, која је држала положаје од Дунава до Саве.

Међутим, непријатељска избочина у троуглу Бингула — Стари Дивош — Чалма претећи се укљичавала у борбени распоред Оперативне групе дивизија и, у неку руку, висила је над Сремском Митровицом. Само два дана касније — 7. новембра 1944. непријатељ ће то вешто искористити за врло снажан противнапад према Манђелосу.

У току 6. новембра вођене су и даље борбе али с мањим интензитетом него претходног дана. На целој линији фронта није било значајнијих промена. Тако је на десном крилу 3. војвођанска бригада, подржавана дејством совјетске артиљерије, јачине једног пука, из рејона Бачке Паданке безуспешно покушавала да заузме Божино брдо, док је на свом левом крилу успела да изврши продор према Вуковом брду, јужно од Илока. Остале јединице 6. пролетерске дивизије водиле су мање борбе на положајима из претходног дана.

У центру распореда Оперативне групе дивизија јединице 36. дивизије у току дана водиле су мање борбе без нарочитих резултата. Слично је било и пред фронтом 21. дивизије, где је само 4. бригада била у ситуацији да, ангажујући све расположиве снаге, од-

Уништена немачка техника пред фронтом 6. пролетерске (личке) дивизије „Никола Тесла“ у ширем рејону Манђелоса (из албума генерал-пуковника Ђоке Јованића)

бије један врло јак противнапад непријатеља, који је успео да продре до на 40 м испред ровова бригаде на полазним положајима за напад. Међутим, тај противнапад је одбијен и бригада је задржала своје положаје.

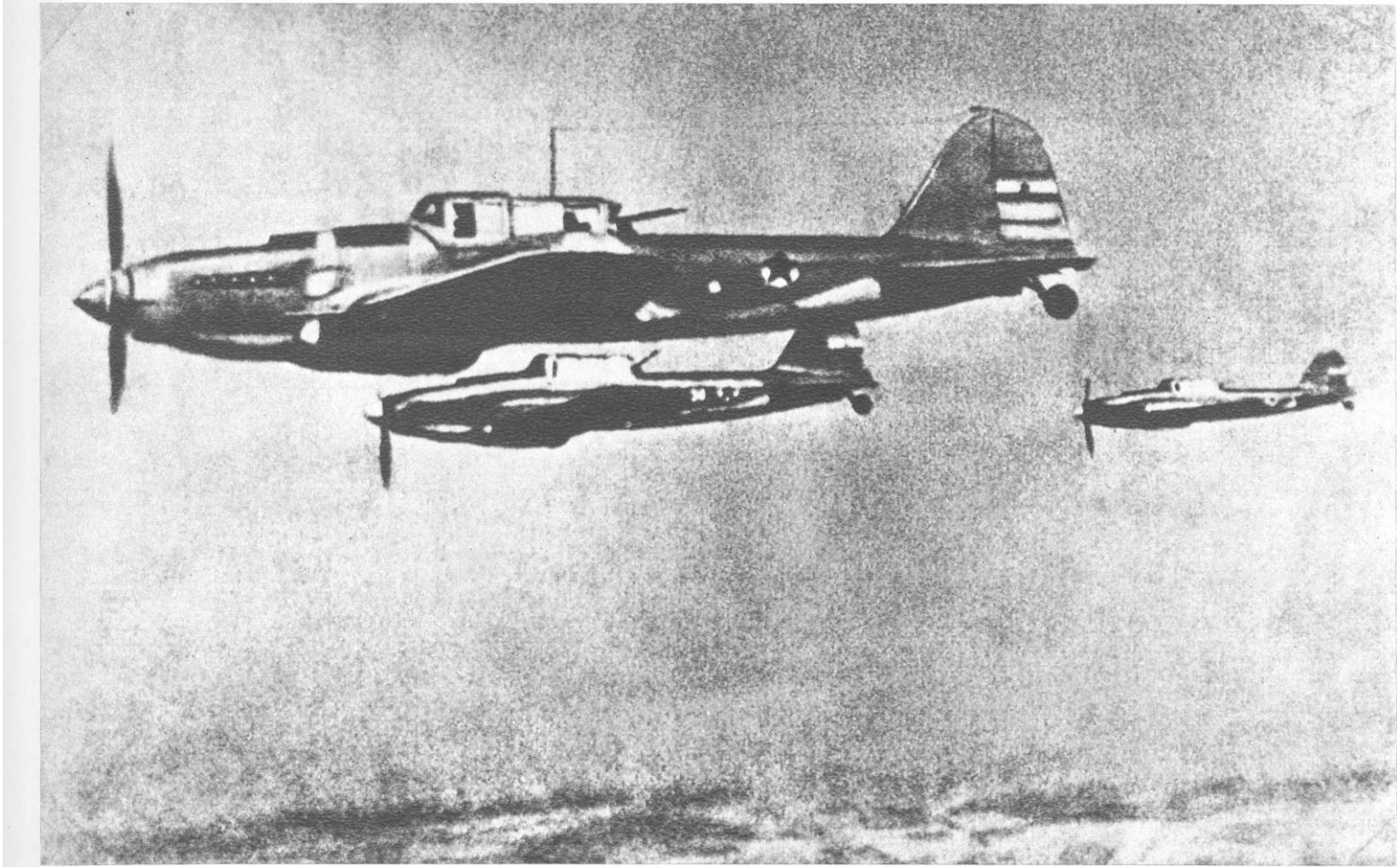
ПРОТИВНАПАД НЕМАЧКЕ 118. ДИВИЗИЈЕ КОД МАНЂЕЛОСА

У међувремену док су јединице Д. пролетерског и 12. корпуса успеле да продру кроз Фрушку гору, овладају северним делом непријатељске *Црне линије* и избију пред немачке одбрамбене положаје на *Црвеној линији*, на делу фронта Илок — Љуба — Ердвик — Бингула, Команда немачке 2. оклопне армије својом строго поверљивом депешом број 234 од 3. новембра 1944. известила је Команду Југоистока о пројекту операције „Борац до краја“. Ту операцију планирала је 118. ловачка дивизија с циљем да се изврши растерећење фронта услед сталног и врло јаког притиска јединица НОВЈ на њено лево крило, које је било угрожено, као и да се ухвати „живи језик“ како би се сазнале намере противника за даља дејства на сремском фронту и прикупе подаци о његовом

саставу и јачини. Поред тога, операција је требало да, у погодном моменту, омогући повлачење немачких јединица с дела *Црне линије*, који се још држао, на наредни, пети одбрамбени положај — *Црвену линију*. На тај начин, Немци су имали намеру да активном одбраном обезбеде несметано повлачење својих јединица на повољније положаје, с обзиром на то да су јединице НОВЈ које су се налазиле у Фрушкој гори озбиљно угрожавале десно крило 118. ловачке дивизије на одсеку Стари Дивош — Чалма — Манђелоски поток — Генерални канал — р. Сава.

Команда Југоистока је одобрила повлачење на *Црвену линију* под условом да је дата гаранција да ће се задржати *Црвена линија*, и да је остварена — како је јављено — операција „Борац до краја“ или, како су је Немци називали „Драуфгенгер“.

За ову операцију биле су привремено формиране две немачке борбене групе: Борбена група „Хагедорн“ (3. батаљон 750. ловачког пука, Чета јуришних топова 118. противтенковског артиљеријског дивизиона и Чета јуришних топова 7. СС противтенковског артиљеријског дивизиона) и Борбена група „Варвик“ (2. батаљон 750. ловачког пука, делови 191. јуришне артиљеријске бригаде и Тенковске чете Дивизије „Бранденбург“) — укупне јачине једног ојача-

Тројка јуришних бомбардера ИЛ-2 („штурмовици" или, како су их Немци називали, „црна смрт") из састава совјетске Ваздухопловне групе „Витрук" (у оперативном погледу потчињене Врховном штабу НОВ и ПОЈ) напада на сремском фронту

ног пука пешадије и око 25 самоходних артиљеријских оруђа и 12 тенкова.

Немци су неопажено успели да привуку ове две борбене групе на њихове полазне положаје за напад у ширем рејону Чалме. У току 5/6. новембра 1944. немачке јединице су на фронту Оперативне групе дивизија вршиле врло снажне противнападе, делимично и уз подршку тенкова, и на тај начин вешто маскирале прршлачење свежих снага за извођење операције „Борац до краја" у правцу Манђелоса.

Борбена група „Хагедорн" запосела је полазне положаје за напад у југоисточном делу Чалме 7. новембра до 4 часа ујутру, док је Борбена група „Варвик" то учинила у северном делу Чалме у исто време. Те положаје Немци су запосели а да јединице 1. пролетерског и 12. корпуса уопште нису уочиле покрете непријатеља. Поред тога, Немци су за почетак напада одредили 7. новембар, јер су знали да ће добар део јединица НОВЈ учествовати у прослави 27. годишњице октобарске револуције и да ће у извесном смислу опасти и будност на фронту, као што је у ствари и било.

Седмога новембра, после краће артиљеријске припреме, борбене групе „Хагедорн" и „Варвик", уз

подршку 3. дивизиона 668. артиљеријског и 2. и 11. батерије 509. СС артиљеријског пука, у 5.15 часова пред свануће, прешле су у врло снажан напад у правцу Манђелоса, наносећи главни удар пред г^рнтом 5. војвођанске и 3. личке бригаде. Заметнуле су се врло крваве борбе, док је ромињала киша и помрчину чинила још већом. Ево како је описан тај напад Немаца на положаје 5. бригаде у њеном операцијском дневнику за 7. новембар 1944. године:

„7. XI. 1944. год. време облачно, положаји исти, састав бригаде без промена, на лицу 1.120 другова и 91 другарица, наоружање без промене.

У току ноћи нисмо вршили никакве нападе све до 4 сата ујутру, када је непријатељ почео да туче наше положаје артиљеријском и минобацачком ватром као и многобројном пешадијом потпомогнутом тенковима, извршио је напад поштб је претходно успео да са своја 4 тенка зађе нашим борцима за леђа и да се попне на бункере у којима су стајали наши борци. Несмотреношћу чете Трећег батаљона, која није реаговала ватром на непријатељске тенкове, наша два батаљона која су била на левом крилу, била су угрожена. Непријатељску пешадију разбили смо, али непријатељски тенкови натерали су наше борце

да се повуку. У том моменту настао је метеж код батаљона који су почели да се дезорганизовано повлаче, Везу је било немогуће успоставити како са III личком, тако и са VI војвођанском бригадом и настале су бреше између наших батаљона кроз које је почела да куља непријатељска моторизација. Овај моменат непријатељ није искористио како је требало — чињеница да смо разбили његову пешадију допринела је да наши губици не буду већи него што су могли бити. Немање противтенковског оружја на положају, нестанак минобацачке муниције Русима и слаба веза са руском артиљеријом допринело је да непријатељ освоји наше положаје и продре у село Манђелос.

Штабови батаљона испустили су своје јединице у томе моменту из својих руку, а поједини чланови штаба батаљона разишли су се да би своје људство сакупили пошто се није осетило присуство наших руководиоца. Положај је организован тек изнад потока Санча. У току овог напада наши губици износе 13 погинулих и 134 нестала.

Непријатељски губици су нам непознати.

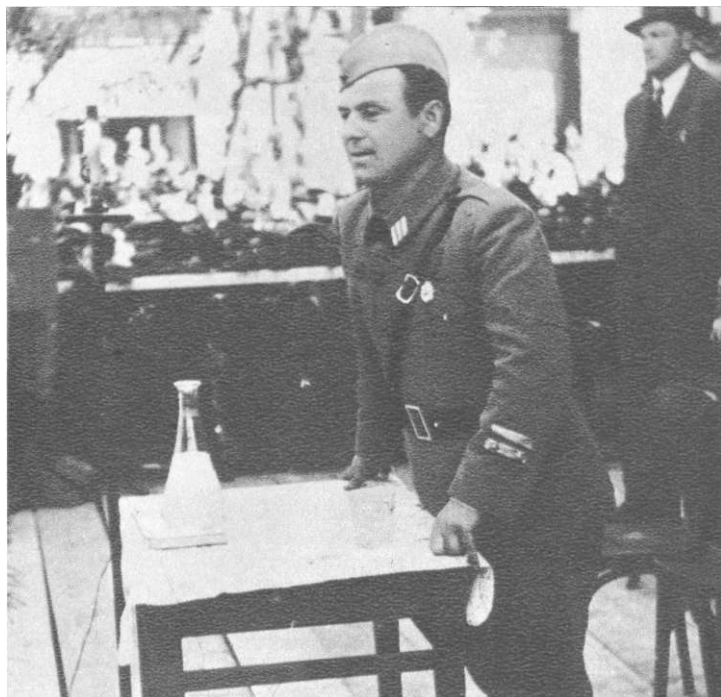
Око 11 сати пре подне потпомогнути од руске авијације и артиљерије зауставили смо непријатеља и борба се водила под самим селом, после чега је непријатељ постао неактиван. Положаје смо држали иелу ноћ, све до 3 сата ујутро када смо смењени од IV војвођанске бригаде. У овој борби изгубили смо око 10 пушкотрајеза. Муниције смо утрошили око 5.000 метака."

Истовремено Немци су напали источно од Чалме и положаје 3. личке бригаде. Међутим, бригада је држала чврсто положаје у својим рукама одбијајући напад непријатељске пешадије и тенкова из састава Борбене групе „Хагедорн". Једна совјетска противтенковска батерија, која се налазила на левом крилу 3. бригаде, на Лежимирској коси, изгинула је са целокупном посадом на својим положајима одбијајући напад немачких тенкова и при томе и сама уништила 4 тенка. С њом је заједно изгнуо читав вод 3. бригаде, који је обезбеђивао положај ове противтенковске батерије храбрих совјетских артиљераца. Међутим, 3. личка бригада није се могла дуго задржати на својим положајима због продора немачке Борбене групе „Варвик", преко положаја 5. бригаде, и избјања у њену позадину и бок, па се бригада морала повући преко потока Санча.

Падом Манђелоса створена је врло озбиљна ситуација, која је била утолико тежа, јер су Немци истовремено предузели напад на читавом фронту, тако да се створио утисак да је непријатељ прешао у општи напад, и то баш у време када је у Сремској Митровици новоизабрани Градски народноослободилачки одбор (изабран је 3. новембра) вршио припреме за прославу 27. годишњице октобарске револуције и ослобођења града.

Свечаност је почела ујутро 7. новембра дефилом 16. дивизије и 2. пролетерске бригаде, које су пролазиле улицама града у правцу Вашаришта (Житног трга), где је требало да се одржи заједнички митинг грађана и војске.

За време митинга почеле су да падају на град немачке гранате. Међутим, иако су гранате падале на сами Житни трг, маса се разишла тек на интервенцију руководиоца прославе, док су штабови 16.

Потпуковник Пашко Ромац, политички комесар 16. ударне дивизије НОВЈ држи говор поводом октобарске револуције на Житном тргу у ослобођеној Сремској Митровици (из албума Пашка Ромца, члана Савета федерације СФРЈ)

дивизије и 2. пролетерске бригаде добили наређења да се с јединицама хитно упуте на фронт. Ситуација код Манђелоса била је врло тешка. Пета бригада је потиснута ка Гргуревцима, а 3. бригада према Великим Радинцима.

На наређење Штаба 6. пролетерске дивизије да се 2. пролетерска бригада упуте према Манђелосу, где је на Манђелошком потоку требало да спречи продор Немаца према Великим Радинцима садејствујући с 3. личком бригадом, која је на правцу Манђелос — Велики Радинци тада водила тешке одбрамбене борбе с надмоћнијим противником, Штаб 21. дивизије је одговорио да 2. пролетерска бригада „као стуб дивизије стоји непосредно иза фронта да интервенише".

За то време док су се на десном крилу Оперативне групе дивизија, на линији Божића брдо — Вуково брдо — Радошко брдо — Визић — Бингула — Стари Дивош, водиле мање локалне борбе, а у центру се све више распламсавале, дотле је на левом крилу Оперативне групе дивизија, тј. на одсеку фронта који је држала 21. дивизија, непријатељ жестоко нападао. Нарочито су били извршени јаки напади на положаје 5. српске бригаде. Непријатељ је само у току 7. новембра извршио десет јуриша долазећи до пред саме ровове, чак на десет метара. Тада су се полазни положаји за напад 5. бригаде налазили наспрам Генералног канала, јужно од друма Лаћарак — Мартинци. Покушај непријатеља да пређе Канал је одбијен. Слично је било и на одсеку 4. бригаде, која се налазила на положајима наспрам Генералног канала, северно од друма Лаћарак — Мартинци, па према Манђелошком потоку, до Државне пустаре.

Због такве ситуације Штаб 21. дивизије је тражио да се 2. пролетерска бригада задржи као дивизијска резерва и за одбрану Сремске Митровице,

Минобачачко одељење 1. војвођанске бригаде (из албума генерала Жике Стојшића)

Народ из Сремске Митровице доноси дарове борцима на фронту (из ратне штампе)

предлажући да се на одсек Лежимир — Манђелос упути 16. дивизија.

На целом фронту од Лежимира, па преко Манђелоса до Лаћарка тога дана је било као у гротлу. Манђелос је у току 7. новембра три пута прелазео из руке у руку. Борба се водила за сваку кућу, за сваки ров и за свако узвишење. Немци су успели да се укљине код Манђелоса и озбиљно угрозе Сремску Митровицу. Тада је ступила у дејство и совјетска авијација из Ваздухопловне групе „Витрук“, под командом генерал-мајора Андреје Никифоровича Витрука. Јуришни авиони ИЛ-2 (звани „штурмовици“), који су Немци називали „црна смрт“, засипали су бомбама и ракетама предње моторизоване колоне непријатеља и усправале његово напредовање.

Када је сила на напада на фронту 21. дивизије нешто ослабила, Штаб дивизије је, ради заштите свога северног бока, упутио 2. пролетерску бригаду

на Манђелоски поток за спречавање продора непријатеља јужно од Манђелоса.

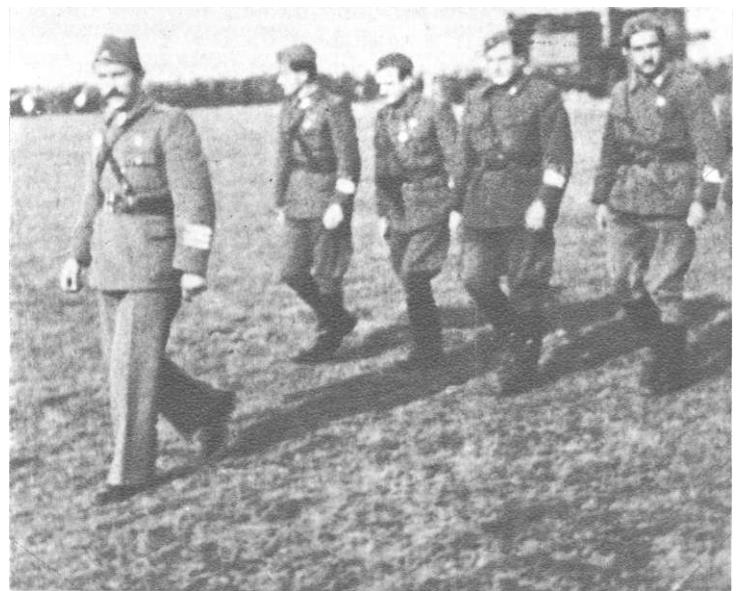
Истовремено је и 16. дивизија ступила у борбу. Њена 4. бригада заузела је положаје испред Великих Радинаца, док је 2. бригада истурила положаје северно од Сремске Митровице за одбрану града.

Борбе су се продужиле и у току ноћи, а у зору 8. новембра непријатељ се повукао на полазне положаје, док се главнина 118. ловачке дивизије већ извлачила на *Црвену линију*. У ствари, операција „Борац до краја“ имала је као главни циљ да се активном одбраном и привременим преласком у противнапад обезбеди извлачење главнине 118. ловачке дивизије на *Црвену линију*, што је немачким јединицама и пошло за руком.

ПРЕД ЦРВЕНОМ ЛИНИЈОМ

У целој овој операцији „Борац до краја“ немачке јединице су имале иницијативу у својим рукама, и, без обзира на тешке губитке, требало је да реализују своје планове, односно да извуку главнину 118. ловачке дивизије на новоприпремљене положаје, без притиска противника, где су имали да дају одсудну одбрану. У спровођењу свог плана ишли су толико далеко да су чак вршили и демонстративни прелаз преко Дрине, код Ковиљаче, где су дошли у сукоб с јединицама 28. дивизије, која је у то време обезбђивала фронт на Дрини.

У међувремену, док су се водиле тешке борбе код Манђелоса и на Генералном каналу, Штаб 118. ловачке дивизије издао је заповест (број 5) 7. новембра 1944. потчињеним јединицама за повлачење на *Црвену линију* на лозинку „Родриго“. Према тој заповести, повлачење је требало извршити у току 8/9. новембра, с почетком у 21 час. Свим борбеним

Командант 12. ударног корпуса генерал-мајор Данило Лекић у пратњи чланова Штаба 36. дивизије врши смотру јединица у Иригу (из албума вицеадмирала Павла Капићића)

Група одликованих жена-бораца 36. ударне дивизије (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

групама — „Линденблат“ „Цимерман“, „Цирнгибл“, „Ердман“, „Тернер“ и „Шмуцлер“ — стајала су на располагању само 24 часа.

У току 8. новембра ситуација на сремском фронту била је релативно мирна.

На десном крилу Оперативне групе дивизија, 3. војвођанска бригада, уз подршку совјетске артиљерије из Бачке Паланке, водила је локалне борбе на 2 км испред Илока.

Друга личка бригада, уз подршку једног артиљеријског пука Црвене армије који је тек пристигао на простор Нештин — Јабучје, покушавала је да се уклони у непријатељске одбрамбене положаје северозападно од Визића, али при томе није постигла неке значајније резултате. Бригада је у тим дејствима имала 22 мртва и 72 рањена борца. Космајска (22. српска) бригада налазила се на положајима у Маторој шуми и на источној ивици Визића, док је 1. личка бригада и даље држала старе положаје на друму Визић — Ердвик, према Шоркату, дуж потока Мохарач. Јужно од 1. личке бригаде, у току 8. новембра око 18 часова, 3. личка бригада, после њеног смењивања код Манђелоса од стране 4. бригаде 16. дивизије, упутила се из Лежимира према положајима 10. бригаде, коју је требало да смени, на њеном одсеку, који је држала према Бингули. Око 3 часа по поноћи 9. новембра 3. бригада је извршила смену 10. и 6. бригаде и запосела положаје на одсеку Стара Бингула — Шишатовач. Осмога новембра 3. бригада је поново ушла у састав своје матичне 6. пролетерске дивизије: до тада је била под командом 36. дивизије.

На фронту напада 36. дивизије такође је дошло до прегруписавања у току 8/9. новембра 1944. и смене Јединица. Тако су 10. и 6. бригада смењене од 3. личке бригаде у току 8/9. новембра, па се обе бригаде ради сређивања и одмора упутиле — 10. бригада у Врдник, а 6. бригада у Шуљам. Пета бригада, коју је сменила 4. бригада 16. дивизије, упутила се у Бешеново ради сређивања и одмора, док се Штаб дивизије преместио из Свилоша у Шуљам. На тај начин 36. дивизија је извучена са фронта, осим њене 3. бригаде, која се на десном крилу 12. корпуса налазила у борбама према Илоку, у саставу 6. пролетерске дивизије.

На левом крилу борбеног распореда 12. корпуса јединице 21. дивизије извршиле су мања прегруписавања извлачењем по два батаљона из 4. и 5. бригаде у Лаћарак ради одмора и сређивања.

У току 7/8. новембра у центру борбеног распореда 12. корпуса уведена је 16. дивизија. Њена 4. војвођанска бригада заузела је положаје на одсеку нешто источно од линије Лежимир — Манђелос, 1. војвођанска бригада јужно од Манђелоса до Државне пут-старе, док је 2. војвођанска бригада распоређена као дивизијска резерва у Великим Радинцима.

У току дана 1. бригада је успела да заузме Манђелос, уз мањи отпор непријатеља.

На левом крилу борбеног распореда 12. корпуса налазила се 21. дивизија с три бригаде у првом ешелбну: 2. пролетерском и 4. и 5. српском бригадом. Друга пролетерска бригада, наслањајући се својим десним крилом на леви бок 16. дивизије, држала је

Мали курир при Штабу 3. војвођанске бригаде (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

положаје од Државне пустаре до Вујновића млина на Манђелешком потоку. Од Вујновића млина наспрам Генералног канала до друма Лаћарак — Мартинци положаје је држала 4. бригада, а јужно од ње до реке Саве — 5. бригада. Тога дана је у Сремску Митровицу пристигла из Шапца и 31. српска бригада (командант Миодраг Нешић, политички комесар Момчило Вучековић), која је, по наређењу 1. пролетерског рсорпуса, ушла у састав 21. дивизије.

На тај начин на сремском фронту, наспрам дела непријатељске *Црвене* и *Црне линије* налазиле су се б. пролетерска и 16. и 21. дивизија, док су се 36. и 11. дивизија налазиле на одмору, сређивању и попуни: прва у ширем рејону Врдник — Бешеново — Шуљам, а друга — у ширем рејону Руме.

У заповести Штаба 6. пролетерске дивизије за 8. новембар 1944. потчињеним јединицама за организацију одбране писало је и ово:

„Послије вишедневних напада на непријатељске положаје на линији Ердевик — Илок, наша група бригада није успјела пробити се кроз непријатељску одбрану и извршити додјељени јој задатак.”

Међутим, јединице Дивизије бориле су се под врло неповољним условима, изложене невремену и смрзавању, без икаквих склоништа. Тако су 2. и 3. личка бригада скоро цело то време биле под ведрим небом, док је киша падала данима, а борбе нису престајале ниједног тренутка, за разлику од непријатеља који се налазио у солидно утврђеним положајима испред и у насељеним местима на одбрамбеним положајима *Црне* и *Црвене линије*. Ове две бригаде у последњим борбама имале су 77 погинулих и 226 рањених. Само 3. личка бригада у борбама за Манђелое имала је 15 погинулих, 54 рањена и десетак несталих бораца, више него што је икад имала у једној борби у току целог народноослободилачког рата, тј. од свога формирања.

У вези са ситуацијом на сремском фронту, у Групи армија „Е” за 8. новембар 1944. остало је записано:

„Ситуација код Фелмија се брижљиво прати. Тамо лежи највећа опасност за планско повлачење Групе армија „Е” ако се повлачење између Дунава и Саве ускоро не заустави”. А до заустављања је дошло пред *Црвеном линијом*, коју су Немци одлучили да бране по сваку цену, без обзира на жртве у људству и материјалу.

У току 9. новембра Немци су се организовано повукли на нове одбрамбене положаје, на *Црвеној линији* од Илока, преко Љубе, Ердевика и Кузмина до Саве. Јединице 12. корпуса ушле су, уз мање борбе,

Најмлађи одликовани борац 36. дивизије у загрљају команданта 12. ударног корпуса генерал-мајора Данила Лекића при предаји одликовања борцима и руководиоцима дивизије у Иригу, 29. новембра 1944. (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Командант 12. ударног корпуса генерал-лајтнант Данило Лекић и командант 36. дивизије потпуковник Душан Вукасовић честитају у Иригу одликованим борцима и старешинама (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

у напуштена села Чалму, Стари Дивош, Лежимир и Бингулу.

Распоред и задаци немачких јединица су, према заповестима Штаба 118. ловачке дивизије бр. 5 и 8 од 7. и 9. новембра 1944, били следећи:

Борбена група „Линденблат“ (Штаб пука са водом везе, 3. батаљон 893. гренадирског пука 264. пешадијске дивизије, 812. батаљон за осигурање, 2. батаљон 1. полицијског добровољачког пука „Хрватска“ и 5. СС полицијски пук са командним местом у Кузмину) добила је задатак да брани одсек од р. Саве, источном ивицом Мартинаца до ушћа потока Баркут-Шидина у Генерални канал, с тежиштем на Мартинцима и Кузмину. Одбрану групе подржавао је 2. дивизион 264. артиљеријског пука са ватрених положаја западно од Кузмина.

Борбена група „Цирнгилб“ (750. ловачки пук 118. ловачке дивизије с приштапским јединицама. 18. СС брдски полицијски пук, Гренадирски пук „Тврђава Београд“ и 1. полицијски наставни батаљон са командним местом у Ердевику) требало је да организује одбрану на одсеку лево од Борбене групе „Линденблат“ потоком Баркут-Шидина до коте 216 (Шоркат), с тежиштем одбране испред Ердевика. Групу је подржавао 505. СС артиљеријски дивизион с простора Ердевик — Кукујевци.

Борбена група „Ердман“ (Штаб 893. гренадирског пука са Водом везе, 13. чета 893. гренадирског пука, 7. чета 891. гренадирског пука, 264. противтенковска чета, 2. батаљон 891. гренадирског пука са 6. четом 891, 12. четом 892. и 5. четом 893. гренадирског пука,

3. батаљон 892. гренадирског пука са 9, 10. и 11. четом и 1. четом 892. гренадирског пука и 1. чета 893. гренадирског пука — све из 264. пешадијске дивизије, са командним местом групе у Љуби) добила је задатак да брани одсек од к. 216 до к. 228 (Чолинац), с тежиштем одбране на правцу Визић — Љуба. Групу је подржавао 2. дивизион 668. артиљеријског пука са ватрених положаја из рејона западно од Љубе.

Борбена група „Цимерман“ (3. батаљон 1. пука Дивизије „Бранденбург“, делови истоимене дивизије код Шаренграда, 2. чета 893. гренадирског пука и Штаб мајора Лерка са командним местом у Илоку) добила је задатак да брани одсек од к. 228 до Дунава, с тежиштем на правцу Илок — Шаренград. Групу је подржавао домобрански 7. артиљеријски дивизион.

Борбена група „Тернер“ (Штаб групе, 3 чете 1. батаљона домобранског 8. ловачког пука, 2. чета Јуришног пука „Родос“ и Противтенковска чета 68. армијског корпуса (требало је да осигурава десну обалу Дунава од Шаренграда до Сотина, са ослонцем на Дивизију „Бранденбург“).

Под непосредном командом Штаба 118. ловачке дивизије, поред поменутих борбених група, налазили су се још Штаб 668. артиљеријског пука са Штабном батеријом и 2. дивизионом, 505. СС артиљеријски дивизион, 3. дивизион 264. артиљеријског пука, Штаб са 1. и 3. четом 118. инжењеријског батаљона, Штаб са 1. и 2. четом 118. батаљона за везу, Лака колона за везу 118. ловачке дивизије, 118. противтенковски артиљеријски дивизион, 118. противавионска чета двоцевних топова и два вода 505. СС противавионског

Командант 5. војвођанске бригаде Павле Капичић (четврти здесна улево), с члановима штаба бригаде, честита одликованим борцима и старешинама (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

артиљеријског дивизиона четвороцевних топова — укупно око 20.000 војника у првој борбеној линији, око 200 артиљеријских и минобацачких цеви и око 40 — 50 тенкова и самоходних оруђа.

За артиљеријску подршку Дивизије формиране су две артиљеријске групе: Артиљеријска група „Шнел“ с 3. дивизионом 668. артиљеријског пука и 505. СС артиљеријским дивизионом и Артиљеријска

група „Зандер“ с 3. дивизионом 264. артиљеријског пука, 2. дивизионом 668. артиљеријског пука, 1. батеријом 1. дивизиона 668. артиљеријског пука и домотанским 7. артиљеријским дивизионом.

Борбена група „Шмуцлер“, као дивизијска резерва, налазила се у Бачинцима, док је 92. моторизована гренадирска бригада стављена на располагање 68. армијском корпусу, као армијска резерва.

Услед сталних киша, блата и хладноће јењавала су обострана дејства и сводила се, углавном, на извиђачку делатност и локалне борбе од мањег значаја.

С повлачењем немачких јединица на *Црвену линију* дошло је до промене у командовању и извршено је прегруписивање јединица НОВЈ. Тако је 12. корпус 9/10. новембра почео са извлачењем својих јединица (36. дивизије, а нешто касније и 16. дивизије) у позадину фронта на заслужени одмор после непрекидних вишемесечних борби. Потом је извршено њихово пребацивање преко Дунава у шири рејон Новог Сада и Сомбора ради попуње, реорганизације, преоруђања, одмора и припреме 16. и 36. дивизије за наредна дејства на дравско-дунавском фронту, док је 3. дивизија 12. корпуса (13. новембра 1944. преименована у 51. НОУ дивизију) већ била делом снага ангажована у бици на батинском мостобрану.

Штаб 1. пролетерског корпуса је 11. новембра 1944. преузео непосредну команду над Оперативном групом дивизија (6. пролетерском и 11. и 21. дивизи-

Командант 12. ударног корпуса генерал-мајор Данило Лекић с групом руководиоца 36. дивизије у Иригу (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Прва војвођанска бригада за време преоружања у Сомбору (из албума генерала Жике Стојшића)

јом), којом је до тада командовао Штаб 12. корпуса. Док су се 1. пролетерска и 5. дивизија налазиле на одмору, попуни и преоружању у Београду и Земуну, 17. дивизија је у то време водила борбе на одвојеном сектору — на подручју Горњег Милановца и Кнића, а 28. дивизија се налазила на Дрини, од Зворника до њеног ушћа ради обезбеђења јужног бока јединица корпуса на сремском фронту.

Оперативна група дивизија, којом је тада командовао пуковник Ђоко Јованић, командант 6. пролетерске дивизије, постојала је до 14. новембра, када је укинута, а команду над њеним јединицама преузео је Штаб 1. пролетерског корпуса.

Распоред Оперативне групе дивизија 1. пролетерског корпуса 11. новембра је био следећи:

На десном крилу групе, на линији Нештин — Визић — Стара Бингула, налазила се 6. пролетерска дивизија с 1, 2. и 3. личком бригадом у првом ешелону и 22. српском (космајском) бригадом у резерви. Трећу војвођанску бригаду, која се налазила привремено у саставу дивизије сменила је 11/12. новембра 3. личка бригада на одсеку Божино брдо — Радошко брдо, па се бригада упутила у Беочин, у састав своје матичне 36. дивизије.

У центру распореда групе од Старе Бингуле до Међеш-пустаре налазила се 11. дивизија с 5. и 12. крајишком бригадом у првом ешелону и 32. српском (мачванском) бригадом у резерви. Дивизија је сменила 16. дивизију и преподневним часовима 11. новембра 1944.

Командант 16. ударне дивизије потпуковник Марко Перичин Камењар издаје наређења командантима 1, 2. и 4. бригаде за време преоружања јединица у Сомбору (из албума генерала Жике Стојшића)

Три плотуна

† ЕДУАРД АРАМБАШИЋ

У борбама за ослобођење Београда погинуо је 20 октобра 1944 године у Гаршаниној улици, где је привремено и сахрањен, друг Едуард Арамбашкић, официр при штабу I батаљона.

На дан 8 децембра 1944 године, у присуству мајке, сестре, родбине и другова, његово је тело раскопано из гроба и пренесено на Партизанско гробље, где ће друг Еда са осталим хиљадама другова, чији су светли гробови посејани по целој нашој домовини, бити стражар крваву напорењене земље.

На гробљу се у име другова опростио са другом Едом друг Живорад Маниташевић, који је укратко изнео његов живот и рад за нашу херојску борбу. После тога говорио је политиком Борисав Рашевић, који је истакао херојску борбу друга Еде кроз Срем и Србију, његову оданост и верност народу и борби.

На завршетку другови борци одали су последњу пошту своје другу, испаливши три плотуна тако снажна и сложна, као што су и сви другови сложни кад заједнички дају своје животе да очувају оно што су њихови пали другови створили.

† ВУКОСАВА ЧАКИЋ

Ступивши у наше редове добровољно, иудећи оно што је свакоме најсветлије: свој живот, другарица Вукосава Чаккић је изјавила да полази да освети свога брата који је, као партизан, 1942 године погинуо од Хитлерових слугу и њихових жандарма.

Жеља за осветом била је јача од смрти. Напустила је кућу и своје драге и пошла у свету борбу за слободу још неослобођених крајева наше домовине.

Била је храбра и, презирући смрт, летела је у прве редове да, под кишом куршума, извуче рањене другове. Вршећи свету дужност болничарке, пала је у борбама код Илока. Са положаја је пренета у Београд и у присуству оца, који је изгубио и њу последњу, сахрањена свечано. Сахрани су присуствовали и другови борци који су јој одали последњу пошту испаливши три плотуна из пушака.

Ж. Ман.

Вукосава Чаккић

Припадали су 22. српској (космајској) бригади. Вукосава Чаккић је погинула 11. новембра 1944. (из ратног листа „Космај“)

На левом крилу распореда групе од Међешпуста, преко Камаришта и Изворца и источно од Мартинаца до Саве налазила се 21. дивизија с две бригаде у првом ешелону: 2. пролетерском и 31. српском бригадом и друге две бригаде: 4. и 5. српском бригадом у дивизијској резерви, у Лаћарку. Дејства 21. дивизије подржавали су 117. артиљеријски пук и један гардијски минобацачки дивизион „каћуша“ Црвене армије.

Половином новембра 1944, 1. пролетерски корпус је на сремском фронту имао под својом командом укупно око 20.000 бораца, што није било довољно за продужавање офанзивних акција с обзиром на изједначени однос снага, као и велики замор и хладноћу којој су били изложени слабо одевени борци на положајима. Јединице 1. пролетерског корпуса које су се налазиле на сремском фронту налазиле су се већ више месеци у непрекидним и тешким борбама и нису биле више способне за ма каква јача борбена дејства без, бар, краћег одмора и попуње.

Оцењујући стање Оперативне групе дивизија, Штаб 6. пролетерске дивизије у свом извештају упућеном 12. новембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса овако је, између осталог, оценио стање Групе:

„Цијела VI Дивизија и главнина XXI Дивизије су на отвореном пољу, без крова над главом. Људство слабо обучено. Код XXI има случајева умирања од студени. Код VI је још горе.

Настојаћемо да непријатеља збацимо са ове линије, а тиме би јединице могле да се смјесте у куће. Уколико га не збацимо, мораћемо оставити мале снаге

према непријатељу, а главнину дивизије повући у села.”

Као што се види, ни у таквим околностима, које су објективно биле тада веома тешке, а посебно после одласка 16. и 36. дивизије 12. корпуса са фронта, офанзивни дух није напуштао ни штабове, ни јединице које су се у то време бориле на сремском фронту.

Оперативна група дивизија је, додуше, покушала да збаци тих дана непријатеља с његових положаја, али у томе није имала успеха.

Штаб 6. пролетерске дивизије тада није знао да је непријатељски одбрамбени положај назван Цресном линијом, пред којим су се налазиле јединице Оперативне групе дивизија, био веома утврђен положај, који је повезивао Саву с Дунавом и који се морао бранити по сваку цену. За његово овладавање је било потребно далеко више снага него што их је тада имао на располагању 1. пролетерски корпус.

Што се тиче смрзавања бораца, ситуација је код неких јединица била крајње драматична, промрзли борци су падали од изнемоглости, као што је био случај у 2. пролетерској бригади, где су у 4. батаљону 8/9. новембра промрзла два борца и убрзо после тога умрли.

У оперативном дневнику 4. српске бригаде за 9. новембар записано је:

„Киша није престајала. Око 20 часова почео је дувати врло хладан ветар и пролетале су ледене иглице. Борце, до коже мокре, пробијао је ледени ветар. Ровови су пуни воде. Склоништа нигде није било. Ноћ је била изванредно мрачна.”

Био је то почетак суровог рововског ратовања зими у сремској равници, ратовања које ће однети много младих живота.

Штаб 6. пролетерске дивизије је из тога извукао нека искуства, па је у наређењу од 12. новембра 1944. Штабу 11. дивизије писало и ово:

„Уколико будемо вршили напад, вршићемо га убудуће ујутро, или пред само јутро, искоришћавајући то, што ће непријатељски војници, који су за вријеме ноћи у рововима, пред зору неспособни за борбу, а прекинућемо са досадашњом праксом напада увечер.”

У међувремену и Немци су извршили реорганизацију командовања и прегруписавање својих јединица на сремском фронту, као и на фронту на реци Драви и у долини Дрине.

Неочекивано форсирање Дунава (за немачку команду и јединице) од стране совјетских и југословенских јединица 6/7. новембра 1944. код Апатина и 9. новембра код Батине, отворило је нови фронт у Барањи.

Увођењем следећих дана јаким снага Црвене армије и 51. дивизије 12. корпуса НОВЈ у битку за батински мостобран, Немцима је било јасно да у дугледно време треба очекивати даљи продор совјетских и југословенских јединица према реци Драви и успостављање још једног фронта — дравског фронта.

Оперативно-стратегијски распоред и дејства великих оперативних јединица НОВЈ у Срему, Барањи, Славонији и североисточној Босни, као и дејства Црвене армије у Мађарској, присилили су немачку Врховну команду Вермахта да изврши одго-

Омладинке Срема су с песмом ишле на фронт да помогну борцима у утврђивању положаја (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

варајуће промене у груписању својих јединица и разграничењу командних односа између Групе армија „Југ“ у Мађарској и Команде Југоистока, односно Команде Групе армија „Ф“ у Југославији.

Суштина ових промена је била образовање стабилног фронта од Доњег Михољца на Драви до Зворника на Дрини, како би се створило време и простор за извлачење Групе армија „Е“ из Србије и Црне Горе на територију Срема, Славоније и источне Босне и затварање бреше у оперативном распореду 2. оклопне армије.

То је био дравски фронт од Вировитице до њеног ушћа у Дунав, фронт у Срему дуж Црвене линије и на реци Дрини од Зворника до њеног ушћа у Саву.

Команду над јединицама на том јединственом фронту преузео је, 12. новембра 1944. у 12 часова, генерал-лајтнант Јозеф Киблер, сурови и тврдоглави Прус, кога због тога ни сами Немци нису подносили, избегавајући ако је то било могуће, чак и сваку сарадњу са њим. Али, тада им је такав човек био потребан у Срему. Он је стао на чело новоформиране Корпусне групе „Киблер“, која је преузела команду над свим јединицама на поменутом секторима.

Киблеру су били потчињени:

— 1. брдска и делови 117. ловачке дивизије у долини Дрине, од Зворника до Бијељине;

— 118. ловачка дивизија на сремском фронту, од Мартинаца на Сави до Илока на Дунаву и узводно до Сотина;

— Дивизија за нарочиту употребу „Штефан“ Дунавом од Сотина, па реком Дравом од ушћа узводно до Доњег Михољца;

— Полицијско подручје осигурања „Југ“, на ширем простору Винковци — Ђаково, у позадини Корпусне групе „Киблер“;

— све усташко-домобранске јединице на том подручју.

Главни задатак Корпусне групе „Киблер“ био је да се спречи даље продирање противничких снага кроз Срем и да се одржи отвореном комуникацијом Дрињача — Зворник — Бијељина — Брчко ради прихвата делова Групе армија „Е“, који су имали да се извлаче долином Дрине, преко Бијељине и Брчког на север, преко Саве у Срем или према Драви у Подрвини.

Команда 68. армијског корпуса, на челу се генералом авијације Фелмијем, премештена је у Мађар

Командант Корпусне групе „Киблер“ генерал-лајтнант Јозеф Киблер. Изручен је после рата од стране савезника југословенским војним властима које су га 16. фебруара 1947. за почињене злочине његових јединица у Југославији осудиле на смрт (из албума потпуковника Милована Целебџића)

ску, где је преузела команду над свим немачким јединицама узводно Дунавом од ушћа Драве, до Баје, где је управо била отпочела совјетска офанзива у Мађарској.

Обе ове немачке формације — Корпусна група „Киблер“ и 68. армијски корпус — налазиле су се под командом 2. оклопне армије.

БИТКА ЗА БАТИНСКИ МОСТОБРАН

Док су јединице 1. пролетерског корпуса заустављене испред непријатељске одбрамбене *Црвене линије* на спремоком фронту, северно одатле на Дунаву, код Батине, отворио се нови фронт, тзв. батински мостобран.

Све до искрцавања јачих совјетских јединица у селу Батини, Немци су рачунали да ће главни совјетски удар уследити код Мохача и северније одатле, па су тамо груписали јаче снаге. Совјетска команда је то знала и баш зато је одлучила да завара Немце и форсира Дунав код Батине, малог села у Барањи,

које с војног гледишта није најповољније, јер је ускоро и не може да прими веће снаге.

У време док је 2. украјински фронт (командаш маршал Родион Јаковљевич Малиновски) настављао операције према Будимпешти, 3. украјински фронт Црвене армије је имао задатак да форсира Дунав, код Батине и Апатина и, продором према Блатном језеру раздвоји немачку Групу армија „Југ“ у Мађарској од Групе армије „Ф“ у Југославији и тиме олакша 2. украјинском фронту заузимање Будимпеште.

У циљу извршења овог задатка привучен је 75. стрељачки корпус (командант генерал-мајор А. З. Акименко), а нешто касније и 64. стрељачки корпус (командант генерал-мајор Ј. К. Кравцов) 57. армије. Од јединица НОВЈ ангажована је новоформирана 51. дивизија 12. корпуса (командант потпуковник Сретс Савић, политички комесар потпуковник Ђуро Меденица). Да би завзрели Немце, Штаб 3. украјинског фронта и Главни штаб НОВ и ПО Војводине одлучили су да 51. дивизија запоседне Дунав од Мохача до ушћа Драве у Дунав и тако код Немаца створе утисак да на том делу Дунава нема совјетских снага. Тај поступак, по мишљењу совјетских војних стручњака, показао се оправданим. Немци су, стварно, извештавали да се на левој обали Дунава примећују Титове јединице, „али то не значи да се иза њих сконцентришу снаге Руса“.

О тим припремама и оперативном маскирању места прелаза, тадашњи командант Главног штаба НОВ и ПО Војводине Коста Нађ касније је говорио „Нико од војника, па ни од лаика не би могао помислити да се код Батине уопште може, војнички речено, форсирати Дунав, јер смо ми морали да пређемо у офанзиву са равнице и да нападнемо утврђења око Батине, која је на брегу и потпуно доминира; бачком равницом с друге стране Дунава.“

Међутим, форсирање је почело баш ту и малко низводно Дунавом, код Апатина. Форсирање Дунава; отпочело је прво, на помоћном месту прелаза, западно од Апатина ноћу 6/7. новембра 1944. Једна ојачана чета 360. пука 74. дивизије Црвене армије успела је, малим гуменим чамцима, да се пребаци на десну обалу Дунава код Апатина, да би се потом, ч току дана и ноћи, пребацила још два батаљона, којих су успели да прошире мостобран на 2,5 км по фронту и око 3 км по дубини. Заједно с батаљонима 360. пука пребацили су се и извиђачки делови 51. дивизије. И исто време, два батаљона 109. пука 74. дивизије форсирани су Дунав северозападно од Апатина и заузели мањи мостобран.

Појаву совјетско-југословенских јединица на овом месту непријатељ је схватио веома озбиљно и одмах је интервенисао снагама јачине око два ојачана батаљона из састава Дивизије „Бранденбург“. Међутим, напад непријатеља тим снагама, извршен 8. новембра, није успео, као ни у следећа два и наредна дана.

Форсирање Дунава главним снагама код Батинског претходило је, ноћу 9/10. новембра, неопаженом пролазом извиђачких делова 12. бригаде 51. дивизије НОВЈ и 233. дивизије Црвене армије (командант пу

Командант 2. украјинског фронта Црвене армије маршал Родион Јаковљевич Малиновски

ковник Т. Ј. Сидоренко), на два места — северно и јужно од Батине.

Десетог новембра Штаб 3. украјинског фронта је наредио да се за форсирање Дунава припреми 75. стрељачки корпус, док је 64. стрељачки корпус требало увести после овладавања мостобраном код Батине.

Тиме је почела битка за батински мостобран.

Немци су, у моменту форсирања Дунава од стране јединица Црвене армије и НОВЈ, имали на десној обали Дунава само две дивизије, и то Дивизију „Бранденбург“ (командант генерал-лајтнант Килвајн) од ушћа Драве до Батине и новоформирану 31. СС пешадијску дивизију „Ломбард“, ојачану мађарским јединицама, од Батине до Баје.

Борбу код Апатина, са искрцаним деловима 74. дивизије, прихватили су делови Дивизије „Бранденбург“. Међутим, у противнападу нису успели да потисну совјетске јединице, па су предузели хитне мере за довођење појачања: 92. моторизовану гренадирску бригаду и 3. дивизион 668. артиљеријског пука из састава артиљеријске групе „Шнел“ са сремског фронта а убрзали су и довођење 13. СС извиђачког батаљона из расформиране 13. СС дивизије „Ханцар“.

који је из источне Босне већ био у покрету према реци Драви.

Поред наведених јединица, у времену од 12. до 29. новембра, у састав немачког 68. армијског корпуса пребачено је са сремског фронта, из Корпусне групе „Киблер“, још двадесетак јединица четног, батаљонског (дивизионског) и пуковског састава, међу којима су се налазила и два артиљеријска дивизиона: 1. дивизион 668. артиљеријског пука и 505. СС артиљеријски дивизион, као и 1007. јуришни топовски (самоходни) артиљеријски дивизион и више других мањих јединица.

Немци су на тај начин свесно слабили фронт у Срему, јер су преко обавештајних канала сазнали да на сремском фронту у догледно време неће бити јачих дејстава, а са снагама које су остале на утврђеним одбрамбеним положајима *Црвене* и *Нибелунишке линије* могли су да се успешно супротстављају 1. пролетерском корпусу, с обзиром на снаге којима је у то време располагао у Срему.

Истовремено је из Истре и североисточне Италије на батински мостобран упућена 44. рајхсгренадирска дивизија „Хох-унд Дојчмајстер“ (командант генерал-лајтнант Ханс Гинтер фон Рошт, док је немачка Врховна команда Вермахта извршила разграничења јединица за дејства у јужној Мађарској и

Командант 51. ударне дивизије потпуковник Срето Савић, позади њега политички комесар 36. ударне дивизије мајор Богдан Вујошевић, а десно Марко Перичин Камењар, командант 16. ударне дивизије (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Командант Главног штаба НОВ и ПО Војводине генерал-лајтнант Коста Нађ

поставила задатак Команди Југоистока у вези са ситуацијом у Барањи. Граница између Групе армија „Ф“ и Групе армија „Југ“ одређена је правцем Баја — Капошвар — западна обала Блатног језера, док је Команда Југоистока добила задатак да спречи даље покушаје прелаза јединица Црвене армије и НОВЈ преко Дунава и уништи искрчане снаге између Апатина и Батине.

У време док су прва немачка ојачања пристизала у непосредну близину фронта: 13. СС извиђачки батаљон у Дарду, а делови 44. рајхсгренадирске дивизије „Хох-унд Дојчмајстер“ у Печуј, 11. новембра, на главном месту прелаза код Батине, у току дана успели су да се пребаце на десну обалу Дунава два батаљона 12. бригаде 51. дивизије и два батаљона 703. пука 233. дивизије Црвене армије и да снажним ударима са севера и југа савладају отпор непријатеља и на јуриш заузму село Батину, важан тактички чвор у систему одбране непријатеља.

Потом су се на оба међусобно привремено раздвојена мостобрана код Апатина, односно код Батине развиле врло тешке и кржаве вишедневне борбе које

су, најчешће, вођене прса у прса и захтевале знатно ангажовање снага.

Тако су Совјети до 16. новембра постепено убацили у борбу оба корпуса 57. армије (командант генерал-лајтнант Николај Александрович Гаген), 64. и 75. стрељачки корпус, док је 51. НОУ дивизија ангажовала 8. бригаду (командант Милан Корица Ковач, политички комесар Лазар ЈБубинковић Саша) у борбама код Апатина, а 7. бригаду (командант Милан Јешић Ибра, политички комесар Владимир Бранковић Гаца) и 12. бригаду — код Батине.

Нарочито тешке борбе вођене су код Батине. То мало село на десној обали Дунава постало је наједном кључ битке између противничких страна. Заузимањем Батике од стране совјетских и југословенских јединица значило је продор у Барању и избијање на Драву, а пре свега стварање пута за дејства у јужној Мађарској. Због тога су Немци грчевито бранили сваки педаљ земље, јер су били свесни чињенице да би губитком југословенског дела Барање и избијањем совјетско-југословенских јединица на Драву, озбиљно био угрожен јужни бок њихове Групе армија „Југ“. Стога су на тај део фронта убацивали и последње своје резерве доводећи их из северне Италије, Словеније и са сремског фронта.

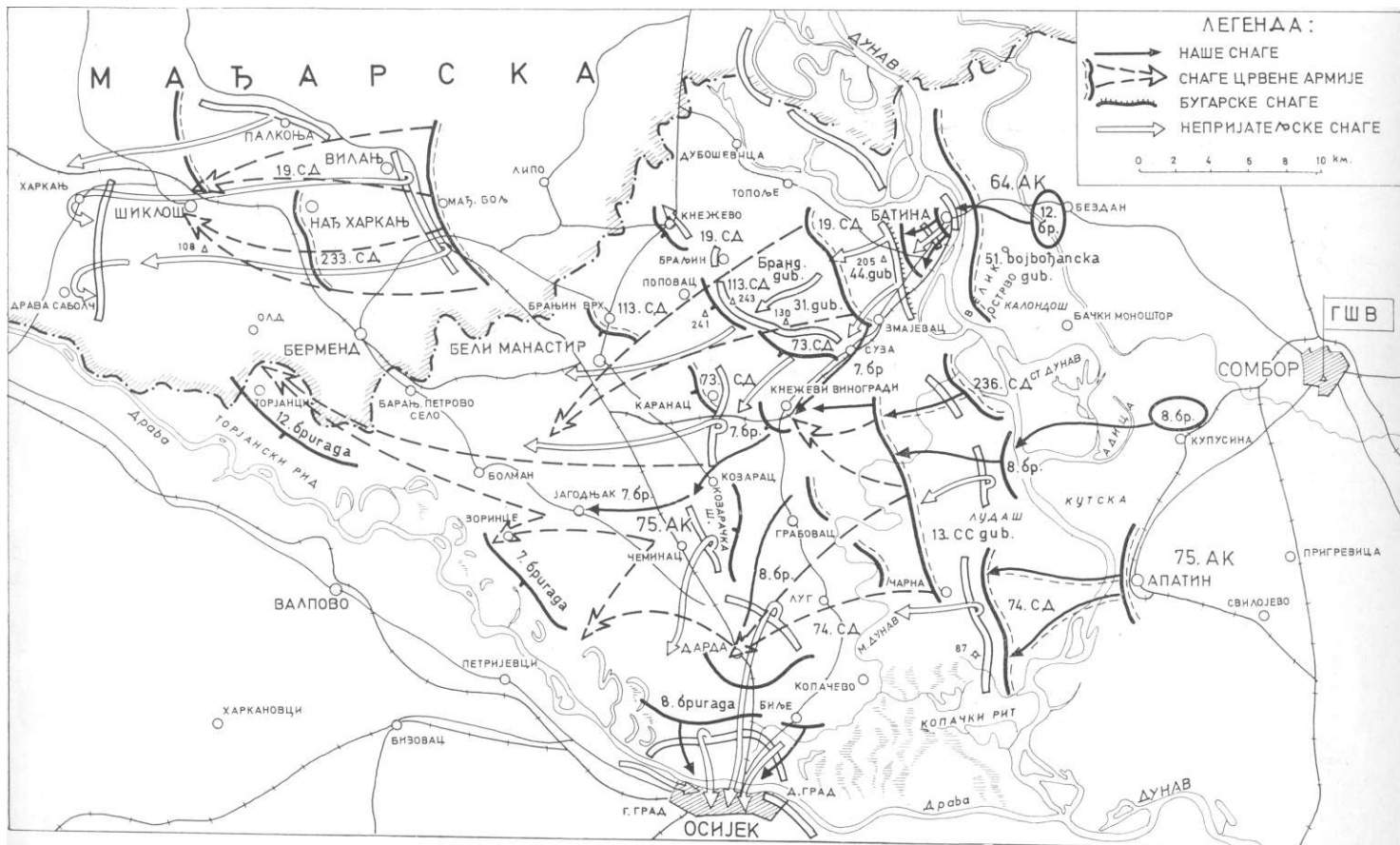
Посебно тешке борбе су се водиле у Батини око железничке станице и пирамиде (коте 169), коју су борци НОВЈ називали „крвавом котом“.

О тим борбама командант 12. бригаде Душан Дорњски Јоцика је касније писао:

„Непријатељ је нас имао као на длану и жестоко тукао из свих оружја. Гинули су наши борци чим би крочили у реку. Гинули су на средини Дунава, на другој обали пре него што би се докопали тла. Дунав је односио погинуле и рањене . . . Напред се није могло, а натраг није смело јер су тамо били Дунав и наређење . . .

Тешко је описати борбе за Батину . . . Наилазим на команданта 2. батаљона Петра Грубића, рањен је. Болничарка га извлачи и њу рађавају . . . Али јавља ми командант 1. батаљона да према њиховим положајима надиру немачки тенкови . . . Руси почињу ватру по немачким тенковима, али они и даље надиру. Пишем наређење Штабу 1. батаљона да се положај по сваку цену мора одржати. Тенкови већ допиру до главне улице и баште код железничке станице, у немачким рукама је пола Батине. Штаб 2. батаљона преноси моје наређење четама: по сваку цену зауставити надирање тенкова. И команда 1. чете, која се нашла на удару тенкова, доноси трагичну одлуку. Њен командир Бата и политички комесар Љиљак са обичним бомбама у рукама скачу на немачке тенкове . . .

А сада о оној трагичној ноћи између 13. и 14. новембра, када је, чини ми се одлучена судбина Батинског мостобрана. Дванаеста бригада и два руска пука дошла су у тешку ситуацију. Стварно су нас потиснули дубоко, близу обале Дунава. Држали смо још неколико кућа у Батини и језичак земље, иза нас је био Дунав. Заједно с Русима бранили смо ово парче

Операције на батинском мостобрану

земље, упорно и огорчено, јер смо знали да од њега зависе наши животи и успех целе операције . . .

Тада се догодило да је командант 5. батаљона Мита Дудић преузео командовање и једним руским батаљоном. До овога је дошло после погибије цело-

Командант немачке 44. рајхсгренадирске дивизије „Хох-унд Дојчмајстер“ генерал-лајтнант Ханс Гинтер фон Рошт (други слева) с члановима штаба дивизије на батинском мостобрану (из албума потпуковника Милована Целебића)

купне команде овог руског батаљона . . . И тада смо прешли на јуриш, на нож против Немаца. Те ноћи требало је да у наше руке падне железничка станица, али пропустио је 4. батаљон. Немци су покушали да нам се забаце за леђа. Међутим, ми смо врло брзо затворили овај простор и наставили битку. Било је то гушање са непријатељем, гужва коју је тешко описати . . . Из 12. бригаде погинуло је 88 старешина. међу њима и командант 5. батаљона Божидар Симановић Баба."

Политички комесар 12. бригаде Милан Баегт (касније у завршним операцијама за ослобођење земље политички комесар 51. дивизије) овако је писао с тим борбама:

„У једном моменту спазих где се наш стрељачки/строј колеба и поче се повлачити према реци. Нек[^] су чак угазили у воду и стојећи из својих пушакс и аутомата туку непријатеља који их гађа из једш групе кућа. Не могу да схватим да ће нас 2.000 бораца и исто толико црвеноармејаца сатерати у Дуна! и све нас уништити . . . Многа артиљеријска оруђа наша и совјетска разбијена су и око њих група мртвих бораца. У једном моменту командант бригаде Ла цика пошао је напред према непријатељу вичући „Земном другови, нема се куд назад“. Наш строј је најпре стао и почео се прибирати, па почео кретати ч противнапад. Напред другови морамо их одбити. За праштале су бомбе. Полетесмо напред гурнути најјачом снагом.

Командант совјетске 57. армије генерал-лајтнант Николај Александрович Гаген с члановима штаба и борачким саставом при штабу армије (Војни музеј у Београду)

Истовремено су снажно пиштећи полетеле гранате из „каћуша“. Уз громогласно руско „ура“ и југословенско „јуриш“, борци су поново овладели реком.“

Милан Јешић Ибро, командант 7. бригаде, овако се сећа тих догађаја:

Дванаеста бригада је у тим борбама претрпела осетне губитке. Према званичним подацима имала је 121 погинулог, 203 нестала и 289 рањених — укупно 613 бораца, од чега 88 руководилица. На тај начин више од четвртине бригаде је избачено из строја, па је бригада 15/16. новембра извучена из борбе, осим њеног 3. батаљона.

Продужујући с тим тешким борбама, Батина је поново цела заузета 19. новембра, а 21. новембра, по пристизању других ешелона 64. и 75. стрељачког корпуса Црвене армије, прешло се у одлучну офанзиву на оба мостобрана, код Батине и Апатина.

Порушена Батина (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Марко Перичин Камењар, командант 16. ударне дивизије (У средини), лево мајор Милан Баста, политички комесар 12. војвођанске бригаде, десно Срето Савић, командант 51. ударне дивизије НОВЈ (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

У току 24. новембра јединице 7. и 8. бригаде 51. дивизије избиле су пред Кнежеве Винограде, где је дошло до њиховог спајања а тиме и до успостављања јединственог мостобрана у Барањи — батинског мостобрана.

Седма бригада је затим водила врло тешке борбе од 24. до 28. новембра око Кнежевих Винограда. То место је за то време три пута прелазило из руку у руку, да би, најзад, у 4 часа ујутро 27. новембра било коначно ослобођено.

Док је 7. бригада водила борбу око Кнежевих Винограда, 8. бригада је успела да у току 25/26. новембра све своје јединице код Апатина пребаци на десну обалу Дунава и отпочне врло тешке борбе за села Луг, Грабовац и Вардарац, које је успела да заузме 27. новембра. Након заузимања тих места 8. бригада је продужила с гоњењем непријатеља према Драви и у први сумрак 28. новембра ослободила Дарду. Истога дана 7. бригада је заузела Козарац. Продужујући с гоњењем разбијеног непријатеља, 7. бригада је 29. новембра чистила рејон Јагодњака од непријатеља, док је 8. војвођанска бригада избила на Драву и блокирала Осижек. У међувремену 12. бригада, одморена и попуњена, пристигла је 28. новембра у Змајевац и следећег дана се прикупила у рејону Кнежева ради чишћења терена од заосталих делова непријатеља.

Јединице Црвене армије су за то време оријентисале своје снаге према северозападном делу Барање и 29. новембра заузеле Печуј. Јединице 4. гардијске армије су ноћу 24/25. новембра форсирале Дунав код Мохача и 26. новембра заузеле овај град спојивши се са снагама 57. армије, чије су јединице, у то време, продрале према Печују.

Двадесет деветог новембра 1944. завршена је битка за батински мостобран избијањем совјетско-југословенских јединица на Драву и потпуним осло-

Јединице 51. ударне дивизије форсирају Дунав код Батине (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

бођењем југословенског дела Барање од фашистичких освајача.

Првога децембра 1944. Главни штаб НОВ и ПО Војводине наредио је 51. дивизији да запоседне леву обалу Драве од Торјанаца до њеног ушћа у Дунав.

На тај начин, завршена су дејства 51. дивизије у бици за батински мостобран, у којој је постигла значајан успех и стекла велико борбено искуство, али је претрпела и теже губитке: избачено је из строја 1.238 бораца и старешина, од чега је 271 погинуо, 850 рањено и 207 нестало.

Немци су, такође, претрпели тешке губитке. Дивизија „Бранденбург“ је у овим борбама спала на свега 130 војника, док се 31. СС дивизија „Ломбард“

Група бораца 1. батаљона 8. војвођанске бригаде непосредно пре форсирања Дунава са својим миљеником младим совјетским пиониром Жењом (у средини). Жењо је дошао у Југославију с борцима Црвене армије пошто су му у Украјини фашисти убили целу породицу. На питање „Куда ће?“ Жењо је увек одговарао: „В перјод на Берлин“ (Музеј социјалистичке револуције Војводине).

Батаљонски и четни руководиоци 4. батаљона 8. војвођанске бригаде са руководиоцима Црвене армије после форсирања Дунава код Казука (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

практично распала, па су остаци, поред драконских мера у току борби и масовних стрељања, по казни упућени пешице на простор Марибор — Цеље. Мађарске јединице су се углавном расуле.

За изванредне резултате постигнуте у овим борбама врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Југославије Јосип Броз Тито је 4. децембра 1944. похвалио 51. дивизију овим речима:

„Изражавам своју захвалност борцима, подофицирима, официрима и политичким комесарима 51. дивизије који су показали изванредну храброст и упорност при ослобођењу Барање на челу са Штабом дивизије, командантом пуковником Сретом Савићем, политичким комесаром потпуковником Ђуром Меденицом и замеником команданта Ђуром Дулићем. Нарочиту похвалу заслужује Седма бригада ове дивизије на челу с командантом мајором Миланом Јешићем.

Раме уз раме с херојском Црвеном армијом млади борци Срема, Баната и Бачке борили су се несе-

Група бораца војвођанских и совјетских јединица после битке за Батину

бично за ослобођеше своје браће. Заједно са њима они ће гонити фашистичке окупаторе са других делова наше земље. Јединствена пожртвованост у борби против окупатора гаранција су наше потпуне победе."

Истовремено је успешан завршетак борби за батински мостобран прослављен у Москви са 20 салви из 224 топа, чиме је одато признање совјетским и југословенским јединицама за херојску борбу на овом мостобрану, који је обезбедио даље продирање трупа 3. украјинског фронта Црвене армије кроз јужну Мађарску.

Војвођани су својом крвљу дали достојан прилог победи у овој значајној заједничкој бици против немачког и мађарског окупатора. На Батинском брежуљку подигнут је велелепни споменик у виду обелиска високог 75 м, испод кога су сахрањени совјетски и југословенски борци пали у овој славној бици. Тај споменик симболизује здружене напоре двеју братских армија у борби против фашистичких освајача.

ЗАТИШЈЕ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

Док су се на батинском мостобрану водиле тешке и исцрпљујуће борбе, на сремском фронту су обострано вршена прегруписавања, попуна и реорганизација јединица, штабова и команди.

Средином новембра борбе на сремском фронту су почеле да јењавају. Осим демонстративних напада и локалне извиђачке делатности, других јачих окршаја није било. Покушај 5. крајишке бригаде да 13. новембра заузме Ердевик није успео, јер је то место, поред Илока и Мартинаца, тада било најбрањеније непријатељско упориште на *Црвеној литији*. Слично су прошле 5. и 31. бригада 21. дивизије при нападу на непријатељско упориште у Мартинцима.

Група дивизија 1. пролетерског корпуса (6. пролетерска и 11. и 21. дивизија) налазила се на линији Дунав — источно Илок — Визић — Матора шума — Лице пустара — западно Бингула — Циганска међа — Фламијин Двор — Међеш — Камариште — Изворац — Сава, где је приступила утврђивању положаја. По први пут у Срему је тада отпочео рововски живот за припаднике Корпуса, у рововима и склоништима пуним воде, чак и изнад колена. Тешко је било газити воду у рововима у хладним новембарским данима, када су прехладе и грип били исто толико озбиљан непријатељ, који је стотине бораца избацивао из строја. Осушене стабљике кукуруза (шаша), увезиване у снопове, полагаане су дуж ровова и у склоништа, па је тако ублажена ситуација на подводном земљишту.

Настало је релативно затишје на фронту. Из Срема је повучена совјетска 19. дивизија и пребачена на батински мостобран, док је од совјетских јединица остао батаљон пешадије за обезбеђење једног дивизиона „каћуша", које су задржане на левом крилу распореда корпуса, иза борбеног поретка 21. дивизије, где се налазио и један јачи артиљеријски одред

У рововима на сремском фронту (Војни музеј у Београду)

Лист „Борбу“ радо су читали борци и старешине у рововима на сремском фронту

Црвене армије састављен од 117. артиљеријског пука и једне артиљеријске јединице, скоро исте јачине, из 1. гардијског утврђеног рејона. Иа фронту су остале само три дивизије 1. пролетерског корпуса (1, 11. и 21. дивизија), које су, због исцрпљености и малог бројног стања, биле неспособне да наставе офанзивне операције.

У таквим околностима, јединице 1. пролетерског корпуса свакодневно су вршиле мање демонстративне нападе на непријатељске положаје, спроводиле врло живу извиђачку делатност ради прикупљања података о непријатељу, за предстојећа офанзивна дејства изводиле обуку и развијале врло плодну партијско-политичку и културно-просветну активност. Штабови су настојали да живот у рововима учине што сношљивијим за борце и старешине, који су се тада, по први пут, ушанчили за један релативно дужи период, док је демонстративним нападима и извиђачком активношћу требало код јединица одржавати одговарајућу будност и напетост, како се борци и

јединице не би опустили и на тај начин умањили борбену готовост за предстојећа офанзивна дејства, која су планирана да се изведу почетком децембра 1944.

За време затишја, као и за време борби, санитетски органи су имали пуне руке посла, како би што брже оспособили реконвалесценте за предстојећа борбе. Рад санитетских органа у току свих претходних дејстава заслужио је сваку похвалу. Нарочито су се у тешкој ситуацији налазили четни, батаљонски и пуковски болничари и референти санитета у батаљонима. Њихова делатност у току борбе били су први мали херојски подвизи, чак и више. Под кишом куршума из аутоматских оружја и у мору експлозија, болничари, од којих су добрим делом то биле жене-партизанке, извлачили су рањенике са бојишта. Требало је указати помоћ сваком рањеном борцу, а њих је било много. И не само то, болничари су морали улазити и у минска поља, свесни да и сами могу исто тако бити рањени или, најчешће, разнети. Али они су храбро улазили у битку за живот рањених бораца НОВЈ. И многи од болничара остали су да леже на сремским пољима.

Ту, У Срему, органи санитета су полагали своје највеће, а можда и најтежи испит, и положили су га успешно, достојно оних санитетских органа који су храбро пали у бици на Неретви и Сутјесци при извлачењу и спасавању рањеника у тим врло тешким дањима по јединице Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

Поред бриге о рањеницима, санитетски органи су у периоду затишја имали пуне руке посла на ук

Партизанска бурда (из ратне штампе)

Млађи курири и болничарке 6. пролетерске (личке) дивизије „Никола Тесла“ на сремском фронту (слева надесно: Милка Витас, Милан Ђунић (погинуо је на сремском фронту), Стево Танкосић и Милка Визић)

Командант 13. пролетерске бригаде „Раде Кончар“ мајор Марко Рапо с куририма штаба бригаде (из албума генерала Марка Рапе)

лањању вашљивости која се појавила у делу Јединица услед слабих хигијенских услова. Стара, добра партизанска бурад поново су ступила на сцену, па је и на том пољу добијена још једна и те како важна битка — спречена је појава пегавог тифуса ма у ком облику.

Ништа лакше није било ни куририма, који су под кишом метака разносили наређења и доносили извештаје.

За куририма нису заостајали ни везисти, чије су се линије често кидале услед експлозија граната, а они су их морали успостављати ко зна по који пут,

до првих борбених редова. Многе непроспаване ноћи су провели дежурајући на телефонским станицама, централама и линијама које су се често провлачиле и преко густих минских поља. Никома није било лако.

Сваки борац и сваки старешина, од успостављања сремског фронта па до првих дана затишја, дали су максимум од себе. Борећи се са искуснијим непријатељем, још увек боље наоружаним, опремљеним тенковима и самоходним оруђима, припадници НОВЈ и Артиљеријски одред Црвене армије, од 20. октобра до средине новембра, пробили су четири врло брањена и фортификацијски јако утврђена непријатељска одбрамбена положаја. Пробијали су их својим грудима и нису дали непријатељу да предахне. То је био велики успех, достојан поштовања, и несебичан прилог борби чланица антихитлеровске коалиције.

У периоду затишја партијско-политички рад постао је садржајнији у јединицама и штабовима на свим степенима. Одржани су многобројни партијски и скојевски састанци на којима су детаљно анализирани резултати протеклих борби, залагање комуниста и скојеваца и рад штабова и команди. У протеклом периоду многи борци су се доказивали на бојном пољу у непрекидним борбама и својим јунаштвом и самопрегором заслужено постајали кандидати за пријем у чланство Комунистичке партије Југославије, или у чланство Савеза комунистичке омладине Југославије.

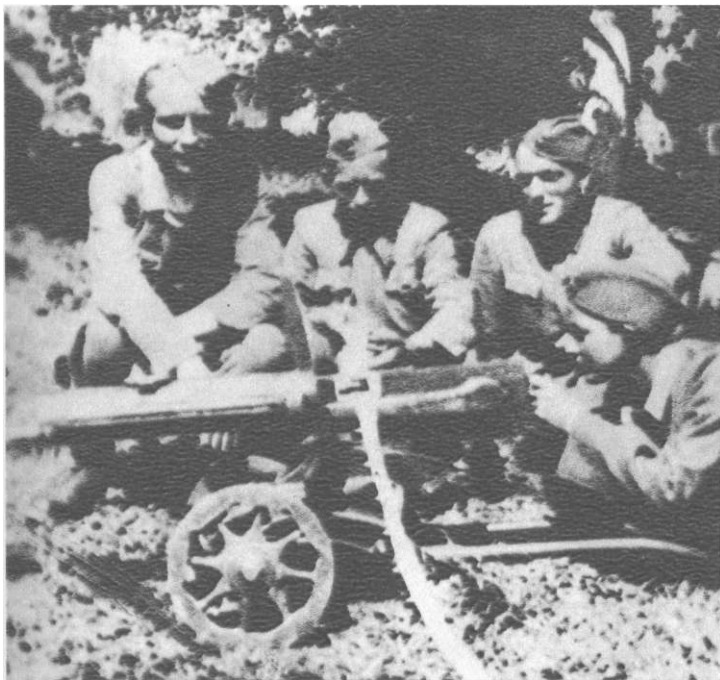
На четним и батаљонским војним састанцима актуелизиран је и политички рад. Прорађивана су актуелна политичка питања из земље и света и указивана борцима перспектива на победоносни завршетак рата, победу народне револуције и стварање федеративне државе равноправних народа и народности Југославије. Посебна пажња је посвећивана моралној и психолошкој припреми бораца за предстојећа дејства, истицањем бројних примера јунаштва из протеклих борби.

Вршена је и обука бораца на новом наоружању које је примано од Црвене армије, спровођена је борбена обука, а нарочито обука у савлађивању и откривању минских поља.

Нарочито је био развијен културно-просветни рад. Оживеле су рововске (цепне) новине; батаљонски и бригадни листови су постали садржајнији, јер су и борци имали слободног времена па су могли писати о својим доживљајима. У ровове су допремани дневни листови „Борба“ и „Политика“, који су читани на групним састанцима и у земуницама крај ватре.

Јединице које су се налазиле на одмору гледале су и филмове. Тако су борци 21. дивизије имали прилике да у Сремској Митровици гледају филм „Битка за Стаљинград“.

У позадини, културно-просветне екипе батаљона, бригада и дивизија давале су приредбе за грађанство и јединице. Свечано је прослављена и годишњица Другог заседања АВНОЈ-а, као и уручење Ордена народног хероја врховном команданту НОВ и ПОЈ маршалу Јосипу Броз у Титу.

Обука на тешком митраљезу, званом „максим“ (из албума потпуковника Саве Пузића)

Факсимил прве странице дивизијских листова 1. пролетерског корпуса (Архив Војноисторијског института)

Факсимил прве стране бригадних листова неких јединица на сремском фронту (Архив Војноисторијског института)

У јединицама је тада било и неписмених бораца па је ово затишје искоришћено и за њихово описмењавање. Формирани су многобројни аналфабетски течајеви.

Крајем новембра и почетком децембра на сремском фронту је радила јединствена школа те врсте не само у Срему већ можда и у земљи — Пионирска школа 3. крајишке (пролетерске) бригаде. Ту школу су похађали најмлађи борци 3. бригаде, које су касије децу прикупиле бригаде после дварске операције на свом путу од Дрвара до Пљеваља. Пролазећи кроз ратом опустошена и попаљена села и збегове, борци су наилазили на изнемоглу, прегладнелу и преплашену децу од седам до шеснаест година и одводили их са собом.

Међутим, и деца су се трудила да буду од користи: водила су коње, терала стоку, обављала културне послове, помагала у кухињи око спремања и разношења хране, давала стражу, а одраслији су ишли и у патроле.

Када је Ваљево коначно ослобођено 18. септембра 1944, сва та деца су повучена из чета и за њих је организована школа у селу Боговађи, код Ваљева, где се на одмору налазила 3. крајишка бригада. У школи је тада било шеснаесторо деце, а за учитељицу су поставили другарицу Милеву Виторовић. Буквари, свеске, оловке су набављени у Ваљево. Учили се и пре и после подне, чак и за време борби које је бригада водила у београдској операцији. Деца су била тада већ одевена у пристојна одела, сашивена по мери и с титовкама с петокраком.

Да би се великом војсковођи народа Југославије, иницијатору, организатору и руководиоцу њихове народно-ослободилачке борбе, маршалу Југославије ЈОСИПУ БРОЗУ-ТИТУ, одало заслужено признање на организационалну партизанских одреда и Народно-ослободилачку војску Југославије, за генијално руковођење операцијама и за њихову упорност и јунаштво, као и да би се пред свима народима Југославије њихоме обележило историске заслуге нашег народног војсковође на стварању братства и неразружљивог јединства наших народа, збринутости у демократској федеративној Југославији.

Претседништво АВНОЈ-а, на предлог Велике антифашистичке народно-ослободилачке скупштине Србије,

ОДЛУЧУЈЕ

да се Врховном команданту Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије

ЈОСИПУ БРОЗУ-ТИТУ

додели назив **Народног хероја**

У Београду, 19 новембра 1944.

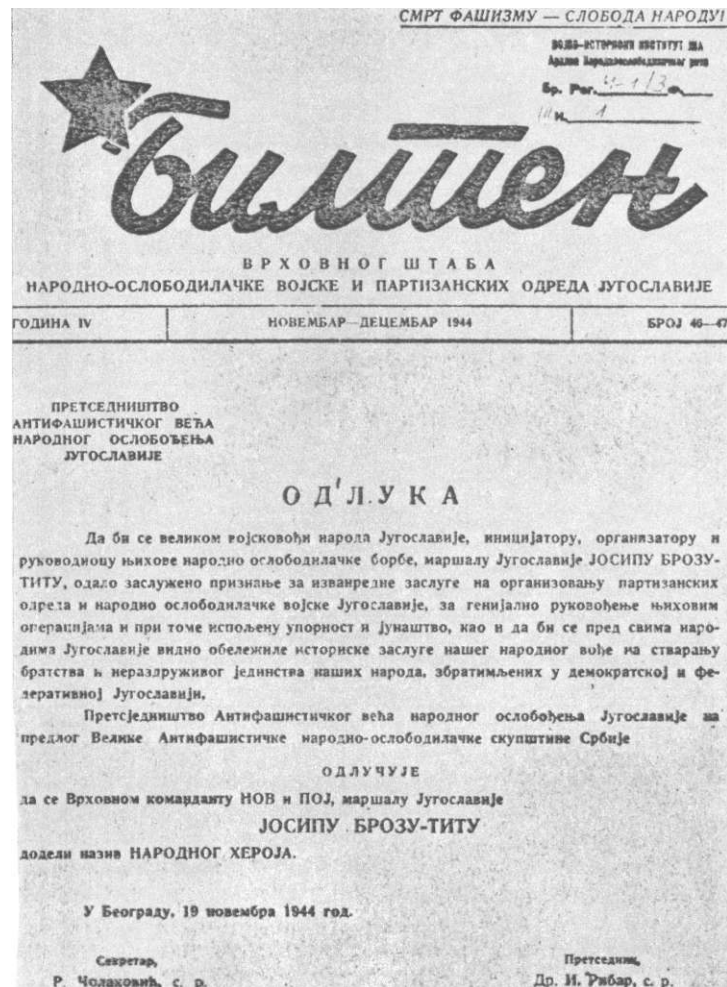
Секретар,
Раде Луб Чолаковић, с. р.

Претседник,
Д-р Њаж Рабар, с. р.

Орден Народног хероја

Тито — народни херот

Факсимил прве стране Билтена Врховног штаба НОВ и ПОЈ о додељивању назива Народног хероја маршалу Југославије Јосипу Броз Титу (Архив Војноисторијског института)

Школа је касније бројчано ојачала, јер су у њен састав узимана и деца из Србије без родитеља. Малишани не само да су се описмењавали већ су учили географију и историју. Као посебан предмет, проучавана су политичка збивања у земљи и свету. Програђивано је све — од радио-вести до историјских одлука АВНОЈ-а. Такође, није запостављен ни културно-просветни рад.

По одласку 3. крајишке бригаде на сремски фронт крајем новембра 1944. услови за рад Пионирске школе били су отежани. Сталне борбе у децембру и јака зима онемогућавале су рад ове јединствене школе, па је школа, чије се бројно стање тада већ било учетворостручило, пребачена у Бачку Паланку. Остала је њихова слика у једном од музеја у Београду и речи маршала Тита:

„Када одрасли људи одлазе у борбу онда је то њихова дужност према отаџбини и дуг према народу. Али кад деца од четрнаест, петнаест и шеснаест година полазе у борбу, знајући да у тој борби могу и погинути, онда је то и више од тога.“

Dve scene iz komada Đido

Две сцене из комада „Ђидо“ (из ратне штампе)

У периоду затишја, јединице које су се налазиле на одмору у позадини фронта, нису запоставиле ни помоћ народу и органима народне власти. Окупатор при своме повлачењу није успео све да опљачка. У Срему су остала поља необраног кукуруза. Немачки штабови за евакуацију, уз помоћ усташко-домобранских власти и фолксдојчера, нису имали времена да прикупе сву летину.

Тих октобарских и новембарских дана, хиљаде вагона, под заштитом окупатора, напустило је Срем са опљачканим пољопривредним добрима, одлазећи у правцу Трећег Рајха. Транспорт за транспортом је одлазио преко Винковаца и Осијека, док су само клипови сазрелог кукуруза остајали да пркосно висе на својим већ осушеним стабљикама, чекајући да буду

убрани рукама оних којима су и припадали. Тако је било и свуда, непосредно иза линије фронта.

Друга пролетерска бригада 21. дивизије, у сарадњи са органима народне власти, била је покретач такмичења у берби кукуруза, који је требало побрати са запуштених сремских поља пре него што зима учини своје.

Међутим, и поред свих напора које су јединице и органи народне власти чиниле на овоме плану, многа су поља остала необрана. Приближавао се 3. децембар 1944, када су јединице 1. пролетерског корпуса и Црвене армије предузеле општи напад за пробој непријатељске *Црвене линије* и продор према Винковцима и Вуковару.

Кратко затишје јединице су искористиле и за сређивање и попуњу својих редова. На место погинулих и рањених долазили су млади борци из Србије. Међутим, и то је било скопчано с тешкоћама. Људи су били потребни свуда: у ослобођеним градовима за рад у фабрикама и подизање ратом опустошене привреде, за сетву и бербу на пољима, за попуњу јединица не само у Срему већ и оних које су се формирале или се спремале за фронт.

Штаб 21. дивизије у своме допису од 21. новембра 1944. упућеном Главном штабу НОВ и ПО Србије писао је следеће:

„Наша дивизија се сада налази на Сремском фронту на сектору Сремске Митровице. Рат је рововски на сасвим равном и чистом терену. Борци и старешине су се снашли и привикли на нови тип борбе. Мада још недостаје пионирски алат, борци ипак успевају да на сваком заузетом кораку ископају ровове за стојећи став. Становање је углавном позади ровова у земуницама. Једном речи све је испод земљине површине.

Дивизија сада има у саставу II Пролетерску, 4, 5. и 31. српску бригаду. С обзиром да смо из Београда морали одмах кренути за Срем то нисмо стигли да мобилишемо ништа, те је тако наша дивизија најмалобројнија у корпусу. Дивизија прима кроз

Алфаветски течај у рововима 11. ударне дивизије (из албума Драгоја Лукића)

Слушаоци Пионирске школе 3. крајишке (пролетерске) бригаде са учитељицом Милевом Виторовић, родом из Сребрнице, борцем од 15. септембра 1941. Другарица Милева је и пре рата била учитељица у Ужицу, а сада живи као пензионер

у свом скромном дому у Добрачиној улици у Београду где је често посећују живи учесници Пионирске школе, данас већ одрасли грађани СФРЈ (из албума Милеве Виторовић)

Пропагандни плакат с позивом за бербу кукуруза на сремским пољима

кратко време (око 10 дана) совјетско наоружање биће нам потребан већи број људи да би могли прехватити примљено наоружање.

На терену Срема не можемо добити ништа, јер се ту мобилише све за Војвођански корпус."

ХВАТАЊЕ „ЖИВОГ ЈЕЗИКА"

С периодом затишја на сремском фронту преслабле су и обавештајни подаци о непријатељу. Јако тада, у офанзивним операцијама јединице 1. пролетерског и 12. корпуса заробљавале су непријатељске војнике и заплећивале борбене документе. Међутиме када се прешло на рововски рат, сви ти извори $\llcorner$ „пресушили", па су подаци о непријатељу били врло непотпуни. Непријатељ је иселио већим делом С1 непоуздано становништво из свих упоришта у складу са својих одбрамбених положаја на *Црвеној линији* а делимично и на *Нибелунишким положајима*, док $\llcorner$ везе с обавештајним органима у позадини биле врло слабе и несигурне, као и примљени обавештајни подаци.

Бомбаш 1. пролетерског корпуса на сремском фронту

Штаб 1. пролетерског корпуса, као и сви нижи штабови, налазио се тада у врло деликатној ситуацији у вези с проценом снага непријатеља и његових намера, а приближавао се дан када је требало да се пређе у општи напад за пробој непријатељске *Црвене литије*.

Због тога је Штаб 1. пролетерског корпуса наредио свим дивизијама на фронту, 6. пролетерској и 11. и 21. дивизији, да 23. новембра 1944. предузму дуж целога фронта изненадне нападе на непријатеља како би се по сваку цену заробио „живи језик“. Другог излаза није било, јер су се штабови НОВЈ у односу на Немце тада налазили у инфериорном положају. Наиме, немачке команде су још увек, не само тада већ и до краја рата, користиле радио-прислушну извиђачку службу. Слушајући радио-кореспонденцију јединица НОВЈ, а тиме и 1. пролетерског корпуса, Немци су могли из прве руке да сазнају за противничке намере.

Ту акцију хватања „живог језика“ спровеле су све дивизије које су се налазиле непосредно на фронту. Хватање се изводило под врло драматичним околностима, без већег успеха. Тако, у вези с тим, у извештају Обавештајног одсека 1. пролетерске дивизије од 26. новембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса, између осталог, пише:

„Друга личка бригада покушавала је неколико пута да зароби непријатељског војника, али није успела.

Једно одељење у јачини од 8 другова упућено је преко Бачке Паланке да се пребаци у непријатељску позадину са задатком да зароби неког непријатељског војника. Исто се још није вратило.“

Наиме, 23. новембра 1944. Прва пролетерска дивизија, која се до тада налазила на одмору и сређивању у Београду, отпочела је с маршем из Београда према сремском фронту, где је 27. новембра пришла смењивању јединица 6. пролетерске дивизије ради њеног одласка за Београд ради сређивања и попуње. У вези с тим, Штаб 6. пролетерске дивизије је прикупљене обавештајне податке предао Штабу 1. пролетерске дивизије, отуда у извештају Штаба 1. пролетерске дивизије и подаци о хватању „језика“ од стране 2. личке бригаде. Међутим, та група 2. личке бригаде упућена је да се преко Бачке Паланке и Дунава пребаци у позадину непријатеља, али се ни када није вратила — група се или удавила у Дунаву приликом пребацивања, или је изгинула при покушају да ухвати „живи језик“.

Једанаеста дивизија је такође покушавала да ухвати „живи језик“. У њеном извештају од 25. новембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса стајало је:

„Тачне податке о непријатељским снагама, број непријатељских јединица, нисмо могли установити

Група бораца из Пратећег вода 1. пролетерске бригаде, у Батајници, пре одласка на фронт (фототека Народне армије)

јер нам није успјело заробити непријатељског војника. . .

Ноћу 23. и 24-ог о. мј. смо имали 25 избачених из строја, од тога око 13 људи изгубили су по једну ногу, а 5 нам је умрло. У тим борбама имао је и непријатељ губитака. Достављамо Вам и „солдбухе“ убијених непријатељских војника. Међу њима је и један четник, који није имао уза се никакав писмени докуменат.

Наша обавештајна служба и штабови бригада и даље покушавају да изврше постављени задатак“.

Тај „солдбух“ је, у ствари, војничка књижица коју су немачки војници носили са собом, често и као неку врсту реликвије. У њој су уписивани разни подаци, а између осталих и подаци о кретању у другим јединицама, па су сада те заплећене књижице могле послужити као извор за идентификовање непријатељских јединица на сремском фронту.

У другом извештају Штаба 11. дивизије од 26. новембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса било је написано:

„Пре постављеног задатка од 1. корпуса пред нашу дивизију односно пред наша извиђачка одељења, II отсек дивизије је организовао засједе, у циљу хватања непријатељских војника. Покушаји су до

данас учињени пет пута, али из следећих разлога није било никаквих резултата:

- 1) Што непријатељ ноћу не излази из ровова.
- 2) Пред рововима се налазе минска поља и жичана ограда.

Мине су са електричним паљењем. . . Пршшком још једног покушаја успјели смо да се пробијемо у непријатељске ровове код Бингуле преко М. Бракут, успјели смо да бацимо бомбе али смо се морали повући; непријатељ је осуо на нас јаку ватру из минобацица. И даље тражимо најпогодније мјесто да би извршили задатак, и сваку ноћ вршимо покушаје.“

Штаб 11. дивизије у своме извештају од 1. децембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса овако описује дејство ударних група 12. бригаде за хватање „живог језика“:

„23—XI—1944. год. Бригада је добила задатак да зароби једног немачког официра, подофицира или војника у циљу добијања тачних података о саставу и јачини непријатељских снага. Иста је формирала ударне групе које имају задатак да пробију непријатељске линије. Тачно у 22 часа групе су кренуле на задатак, прошли прву непријатељску линију тл дошли на 25 — 30 метара до друге, када их је непри-

У извиђачкој акцији на сремском фронту (из ратне штампе)

јатељ приметио, отворио ватру и електричним паљењем активирао раније постављене мине. Ове су групе, не обазујући се на непријатељску ватру као и на експлозију мина, енергично нападале непријатеља, али с обзиром на добру фортификацијску утврду и технички боље наоружаног непријатеља није им успјело потиснути непријатеља с положаја већ су се морале повући на своје старе положаје. Непријатељски губици: 4 мртва као и већи број рањених. Властито губици 3 мртва, 19 рањених и 2 нестала."

Сличан напад је извршила и 32. српска (мачванска) бригада. У акцију су кренула, чак, два батаљона 23. новембра у 1 час по поноћи, али је тај напад остао такође без успеха.

Исте покушаје учинила је и 1. пролетерска дивизија, шаљући обавештајне органе у позадину непријатеља. Међутим, ни они се нису успели пробити кроз густа минска поља. Друга пролетерска бригада 21. дивизије је успела да се пробије у позадину непријатељског распореда, али је због густе магле, мрака и дезоријентације морала да се врати на полазне положаје без успеха.

Међутим, у целој тој ситуацији и дејствима око хватања „живог језика“, мора се признати да су извиђачки органи и борци који су учествовали у тим акцијама показали велику храброст. Није било ни мало лако подићи одбрамбеним положајима непријатеља с густо постављеним минским пољима и организованом прецизном ватром из аутоматских оружја, која су бранила прилазе минским пољима и другим фортификацијским препрекама (бодљикавој жици, жежевима, крстилима и др.). Требало је прво то савладати, а затим упасти у непознато.

За време затишја у сремском фронту, оно што је најтеже падало у тим моментима биле су посете борцима на фронту, и поред изричите забране која је у то време постојала. Велики губици у јединицама НОВЈ нагонски су терали људе да посећују своје најближе у првој линији ровова. Родитељи, ближи рођаци или пријатељи долазили су да посете своје најближе с пуним торбама хране, топлом одећом и обућом. Многи од њих су затекли своје најдраге да леже

покопани у, тада, суровој сремској равници или на падинама Фрушке горе. Гинули су и јединци, гинули су и близанци, јер се браћа нису у борби хтела раздвајати један од другог. Сцене су биле дирљиве.

БОРЦИ СУ ГИНУЛИ ЈУНАЧКИ БЕЗ ЗАКЛЕТВЕ

Кратак предах у Срему искористиле су многе јединице за свечано полагање заклетве. Наиме, до тада скоро и није било времена за тај свечани чин. Први пролетерски корпус, од када је закорачио у Србију, готово да није имао предах, а у његове редове ступиле су хиљаде добровољаца из Шумадије и Београда, примајући пушку у руке, раме уз раме са старим борцима, ишли су из борбе у борбу. Када су јединице 6. пролетерске дивизије крајем новембра 1944. смењене на положајима од стране 1. пролетерске дивизије, 3. личка бригада се повукла на простор Сусек — Лежмир — Луг; ту је требало да се припреми за марш према Београду, ради одмора, попуње и пренаоружања. Бригада је искористила кратак предах у Сусеку и 25. новембра извршила заклинање бораца. Тога дана, око хиљаду бораца ове бригаде, изговарала је заклетву:

„Заклињем се чашћу свога народа да ћу у редовима Народноослободилачке војске вјерно служити своме народу борећи се против окупатора и свих домаћих издајника — непријатеља народне слободе и народних права. Заклињем се да ћу дисциплиновано и савесно вршити своје дужности и извршавати наредбе својих претпостављених. Кунем се да нећу испустити оружје из својих руку док наша земља не буде очишћена од окупатора, док народу не буду осигурана његова права и слобода.

Спреман сам примит сваку казну за прекршај ове моје заклетве.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Бригада је формирана 9. септембра 1942. у Могорићу, у Лици. Њен први командант био је Милан Купрешанин, а политички комесар Милан Баста. Сада је бригада била постројена пред својим командантом Лазом Радаковићем и политичким комесаром Гојком Милекићем. Они су борцима честитали тај свечани чин и евоцирали успомене на борбене традиције бригаде и њен славан пут од Лике до сремског фронта.

НЕДОУМИЦЕ У НЕМАЧКОЈ КОМАНДИ ЈУГОИСТОКА

За време затишја на сремском фронту половином новембра 1944, немачка Команда Југоистока у 2. оклопна армија налазиле су се у врло тешкој ситуацији. Форсирање Дунава код Батине и Апатина ој стране јединица НОВЈ и Црвене армије одјекнуло је као гром из ведре неба. На сваком другом месту, самс не ту, Немци су очекивали искрцавање противника

Команда Југоистока се због тога почетком новембра нашла у великој недоумици, јер се прво није

знало у коме ће правцу бити усмерен главни правац напада Црвене армије, а друго — постојале су дилеме у вези са искрцавањем западних савезника у Истри, односно Далмацији.

С даљим развојем ситуације, Немци су дошли до закључка да нису „уочени знаци о непосредном нападу англо-америчких снага на далматинску обалу". Али је Команда Југоистока, ипак, остала резервисана, са „могућношћу касније заједничке операције са западне територије (Совјети) и из Италије, преко Јадрана (Англо-Американци) против територије западне Хрватске у циљу раздвајања Групе армија „Ф".

Такав закључак је, у ствари наметнула немачка Врховна команда Вермахта, па је 23. новембра 1944. наредила Команди Југоистока следеће:

„Команда Југоистока има задатак да брани Хрватску и спречи совјетски продор преко Дунава у богату област горивом, мазивом и бокситом југозападне Мађарске важне за живот и ратну привреду Рајха."

У тој својој директиви, немачка Врховна команда Вермахта пренела је и лично наређење Хитлерово у вези са дејством на југословенском ратишту с тежиштем на Сарајеву и Бањалуци а посебно за заштиту бокситне области, код Мостара.

Пошто је у то време Команда Југоистока још увек очекивала, као могућу варијанту, продор југословенско-совјетских јединица кроз Срем, односно кроз јужну Мађарску и преко Драве ка Загребу, то је наредила да се у Хрватској приступи изградњи и утврђивању одбрамбене линије, која би се протезала правцем Цриквеница — Огулин — Генералски Стол — Тушиловић — Карловац — Ломница — Дуго Село — Врбовац — Крижевци — Копривница. Ови положаји које су Немци назвали „Звонимировим положајима", требало је да се наслањају на немачке положаје који су се протезали северно од Вараждина према Блатном језеру, тзв. „Маргарете-положаје".

Крајем новембра у немачкој Команди Југоистока, без обзира на тешку ситуацију код батинског мостобрана и избијања југословенско-совјетских јединица на Драву, ипак је лакнуло. Служба Абвера Команде Југоистока дошла је 29. новембра 1944. до закључка о вероватноћи искрцавања савезника на Хрватско, односно Словеначко приморје. Тај закључак, записан у Ратном дневнику Команде Југоистока, гласио је:

„Истраживањем Групе за контраобавештајну службу по питању да ли се може очекивати повезивање једне англо-америчке операције са руским нападом главним снагама у западној Мађарској у циљу заузимања Бечке котлине, дошло се до закључка да у најскорије време не треба рачунати на англо-америчко искрцавање у рејон Истра — Трст."

Немцима је то било довољно, као што је већ раније речено, да наставе с пребацивањем на батински мостобран своје две дивизије: 44. и 71. дивизију (операција „Срећковић").

Што се тиче противничких намера на сремском фронту, Немци су 2. децембра, дан уочи општег напада 1. пролетерског корпуса НОВЈ и 68. стрељачког корпуса Црвене армије, добили једну врло важну обавештајну информацију од „специјалног извора"

Командант Југоистока (и уједно командант Групе армија „Ф") генерал-фелдмаршал Максимилијан барон фон Вајкс (из албума потпуковника Милована Целебџића)

и открили намере штабова и јединица НОВЈ и руских јединица на сремском фронту.

Наиме, на сремски фронт су доведене 1. пролетерска и 5. ударна дивизија ради учешћа, 3. децембра 1944, у пробоју непријатељских одбрамбених положаја *Црвене литије*. У ту сврху доведене су и 52. и 223. стрељачка дивизија 68. стрељачког корпуса Црвене армије, док је 28. дивизија форсирала реку Дрину, заузела Јању и Бијељину (за кратко време) и покушавала, у садејству с 38. дивизијом 3. корпуса НОВЈ, да продре на северозапад према Брчком.

БОРБЕ У ПОЗАДИНИ СРЕМСКОГ ФРОНТА

Док је на сремском фронту владало релативно затишје у другој половини новембра 1944, совјетске и југословенске јединице су избиле на Драву, ослободиле југословенски део Барање, заузеле Мохач и Печуј у Мађарској и продужиле надирање кроз јужну Мађарску према Блатном језеру.

За то време у Славонији и Подравини јединице 6. и 10. ударног корпуса Главног штаба НОВ и ПО Хрватске водиле су врло успешне борбе против немачких и квислиншких оружаних формација.

Појешка и Даруварска котлина, те већи део Подравине са Славонском Пожегом, Даруваром, Пакрацом, Подравском Слатином, Вировитицом и више других места биле су ослобођене.

Почетком новембра 1944. Штаб 6. корпуса (командант пуковник Мате Јерковић, политички комесар пуковник Отмар Креачић), са 12. дивизијом (коман-

Руководиоци 6. ударног корпуса одају последњу почаст команданту 12. ударне дивизије Николи Демоњи, погинулом 6. септембра у борбама за ослобођење Славонске Пожеге

Пуковник Владо Јањић Цапо, политички комесар 6. корпуса до новембра 1944, генерал-лајтнант Иван Гошњак, командант Главног штаба НОВ и ПО Хрватске, и пуковник Мате Јерковић, командант 6. ударног корпуса

дант мајор Милан Станивуковић, политички комесар потпуковник Јосип Крајачић) и 40. дивизијом (командант пуковник Вељко Ковачевић, политички комесар Иван Вондрачек), добио је задатак да у позадини сремског фронта овлада Нашицама и низом других мањих упоришта у том рејону. Заузимањем овог чворног упоришта у источној Славонији, 6. кор-

пус би проширио слободну територију са које би могао да испољи ефикасније дејство на комуникацију Осијек — Доњи Михољац и овлада већим бројем мањих упоришта у ширем рејону Осијека, као и да у даљим борбама садејствује с јединицама 1. пролетерског корпуса на сремском фронту.

Тако је у позадини сремског фронта, код Нашица, ситуација била крајње критична по Немце. Јединице 6. корпуса су 18. новембра 1944. блокирале Нашице и после два дана борби, 20. новембра успеле да продру у сам град, а до 22. новембра у потпуности сломили спољну одбрану упоришта и сабиле Немце и усташе у Турковићев дворац.

Команда Корпусне групе „Киблер“ је у потпуности схватила значај Нашица за стабилност сремског, а посебно дравског фронта, јер су од тог места водили важни правци према Доњем Михољцу и Осијеку, као и Винковцима преко Ђакова. Зато је командант групе генерал-лајтнант Киблер хитно интервенисао одвајањем снага са сремског фронта. Наиме, од 606. пука за осигурање и 1. полицијског добровољачког пука „Хрватска“ формирао је две јаке борбене групе: Источну и Западну и упутио их 24. новембра према Нашицама како би поново заузели то место и деблокирали 1. и 2. батаљон 2. полицијског добровољачког пука „Хрватска“.

У жестоких борбама које су потом настале, претрпевши врло тешке губитке, Немци су успели да продру у Нашице, пошто је Штаб 6. корпуса већ донео одлуку да се повуче из тога места. Према властитим извештајима, Немци су признали да су у тим борбама имали 151 погинулог, 405 рањених и 262 нестала војника — укупно 818 војника, подофицира и официра. Поред тога, јединице 6. корпуса су у борбама заплениле 25 митраљеза, 14 пушкомитраљеза, 7 аутомата, 559 пушака, 9 минобацача, 372 ручне бомбе, 321.85C метака и 230 мина, док су уништиле 3 тенка и 1 оклопни аутомобил, а оштетиле 5 тенкова и 3 артиљеријска оруђа.

На тај начин, дејствима јединица 6. корпуса спречено је даље извлачење јачих снага са сремског

Пуковник Вељко Ковачевић, командант 40. ударне дивизије с групом руководиоца

фронта и Драве према батинском мостобрану, јер је позадина Корпусне групе „Киблер“ на сремском фронту и на Драви била озбиљно угрожена дејстви-ма 6. корпуса.

Присуство снага 6. корпуса у позадини сремског фронта и 10. корпуса у Подравини везивало је знатне снаге непријатеља и омогућило успешнија дејства јединица 1. пролетерског корпуса и 68. корпуса Црвене армије у децембарској офанзиви, као и успостављање вировитичког мостобрана од стране јединица Главног штаба НОВ и ПО Војводине, које су се крајем новембра и почетком децембра развиле за борбу на левој обали Драве, успостављајући тиме дравски фронт.

ПРИПРЕМЕ ЗА ДЕЦЕМБАРСКУ ОФАНЗИВУ ЈЕДИНИЦА НОВЈ И ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

Врховни штаб НОВ и ПОЈ је оценио, у другој половини новембра 1944, да је дошао погодан моменат да се изврши пробој фронта у Срему, заузму важни саобраћајни чворови Винковци и Осијек и изврши спајање са снагама 6. и 10. корпуса у Славонији и Подравини, где су ови корпуси, у борби против непријатеља, већ бележили видне резултате. Поред тога, јединице 1. пролетерског корпуса офанзивним дејствима на сремском фронту требало је да ускладе дејства с јединицама 3. украјинског фронта у њиховим дејствима у будимпештанској операцији. У вези с тим, врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито и командант 3. украјинског фронта маршал Толбухин, на састанку у Београду од 17. до 20. новембра 1944, утаначили су учешће у децембарској офанзиви јединица НОВЈ и Црвене армије.

Због тога је Врховни штаб наредио да се на сремском фронту изврши прегруписавање јединица 1. пролетерског корпуса, па је требало да 1. пролетерска и 5. дивизија, које су се више од месец дана налазиле на одмору у Београду, изврше покрет ка фронту, док је с фронта повучена 6. пролетерска дивизија, која се више месеци налазила у непрекидним и тешким борбама. Тако је до почетка офанзиве 3. децембра 1944. на сремском фронту требало да буду ангажоване четири дивизије 1. пролетерског корпуса: 1. пролетерска, 5, 11. и 21. дивизија и 1. коњичка бригада, док су друге две дивизије, 17. и 28, извучене из састава корпуса и стављене под непосредну команду Главног штаба НОВ и ПО Србије, да би 3. децембра 1944, по наређењу Врховног команданта, ушле у састав новоформиране Јужне оперативне групе дивизија за дејства у долини Дрине и североисточној Босни.

Пошто је постигнут споразум о учешћу 68. стрељачког корпуса 3. украјинског фронта у децембарској офанзиви на сремском фронту, као и Дунавске ратне флотиле, то је крајем новембра извршено привлачење корпусних јединица, које су се до тада бориле у долини Западне Мораве (у југозападној Србији) против јединица немачке Групе армија „Е“.

Задатак 68. корпуса, према постигнутом споразуму, био је да деблокира пловидбу Дунавом узводно од Илока до Вуковара и да обезбеди јужни бок 3,

Командант 3. украјинског фронта маршал Фјодор Иванович Толбухин

украјинског фронта за његова дејства северно од Драве.

Штаб 3. украјинског фронта је за те задатке ојачао 68. корпус јединицама 1. утврђеног рејона и 2. бригадом речних бродова Дунавске ратне флотиле.

План операција за децембарску офанзиву југословенских и совјетских јединица на сремском фронту заједнички су детаљно разрадили штабови 1. пролетерског и совјетског 68. стрељачког корпуса, чији је командант био генерал-мајор Николај Н. Шкодунович.

Планом је било предвиђено да ојачани 68. корпус Црвене армије изврши напад правцем Илок — Сотин — Вуковар — Осијек, тј. узводно дуж десне обале Дунава, док је 1. пролетерски корпус требало да дејствује фронтално с тежиштем на главном правцу напада Ердевик — Шид — Винковци — Ђаково — Нашице, садејствујући с једном дивизијом 68. корпуса у заузимању Осијека.

Исто тако, било је планирано да првог дана офанзиве (операције), 3. децембра 1944, југословенске и совјетске јединице избију на линију Опатовица — Ловас — Товарник — Мала Вашица — Адашевци. 4. децембра да овладају линијом Вуковар — Петровци — Стари Јанковци — Привлака — Оток — Врбања, 5. децембра да избију на линију Даљ — Бобота — Маркушица — Нови Микановци — Жупања, а 6. децембра да пређу у гоњење према Осијеку и Нашицама.

Командант 1. пролетерског корпуса генерал-лајтнант Пеко Дапчевић, с начелником штаба потпуковником Савом Дрљевићем, припрема операцију

За обезбеђење ове операције Врховни штаб НОВ и ПОЈ је ангажовао и јединице главних штабова Војводине и Хрватске.

Тако је Главни штаб НОВ и ПО Војводине, који је 28. новембра 1944. реорганизован и попуњен расформирањем 12. корпуса, добио задатак да са своје три дивизије (16, 36. и 51) дејствује преко Дунава и Драве у позадину и бок немачких јединица на сремском фронту, док је 6. корпус Главног штаба НОВ и ПО Хрватске имао задатак да, директним дејствима у позадини, садејствује с јединицама на сремском фронту и олакша њихово продирање у дубину непријатељског распореда.

За извршење горе поменутих задатака, 36. дивизија се поставила на левој обали Дунава од Бачке Паланке до Апатина, док је 51. дивизија, по завршетку борби за Барању, требало да се распореди узводно левом обалом Драве од њеног ушћа до старе југословенско-мађарске границе и блокира непријатеља са леве обале форсирањем Драве северозападно од Осијека, дејствима у његовој позадини. Шеснаеста дивизија имала је задатак да, ослањајући се на 51. дивизију лево и совјетске јединице десно, наступа правцем Бели Манастир — Беременд — Шиклош и поседне леву обалу Драве на одсеку Фелше Сент Мартон — Торјанци ради каснијих дејстава у Подравини.

Међутим, ни Штаб 1. пролетерског, нити Штаб совјетског 68. корпуса нису тада имали тачне податке о степену утврђености најбрањенијег немачког положаја у Срему — *Црвене линије*. С врло солидним израђеним рововима испред којих су се налазили густе редови бодљикаве жице и других жичаних препрека, као и минска поља, тај немачки одбрамбени положај, брањен снажном пешадијском, артиљеријском и минобацачком ватром, представљао је врло јаку препреку која се по дубини ослањала на два следећа узастопна одбрамбена положаја: *Нибелунишке положаје* и *Зелену линију*.

За пробој фронта, према разрађеном заједничком плану, 68. корпус је ангажовао 52. дивизију (ко-

мандант генерал-мајор Миљајев) у првом и 223. дивизију (командант пуковник Сагитов у другом ешелону, док је Штаб 1. пролетерског корпуса предвидео да у првом борбеном ешелону учествују 1, 11. и 2. дивизија, а у другом ешелону — 5. дивизија.

Совјетске и јединице НОВЈ добиле су следећу задатку:

— 52. дивизија Црвене армије, ојачана 10. батљоном 1. гардијског утврђеног рејона и 35. и 87. артиљеријским минобацачким пуком „каћуша“ и 419. и 521. артиљеријским пуком (са Штабом дивизије у Сусеку да надире десном обалом Дунава правцем Илок — Шаренград — Ловас — Вуковар, уз садејство 36. дивизија Главног штаба НОВ и ПО Војводине, чији је задатак био да, уз помоћ Дунавске ратне флотиле Црвене армије, изврши десант код Опатовца на Дунаву и дејствује у бок и позадину;

— 51. дивизија да врши притисак на непријатеља форсирањем Драве са обе стране Осијека;

— 1. пролетерска дивизија (1. пролетерска 3. крајишка, 8. црногорска, 13. пролетерска „Радо Кончар“, Бригада „Италија“ и Артиљеријска бригада), под командом генерал-мајора Васа Јовановића команданта и потпуковника Влада Шћекића, политичког комесара, да напада на десном крилу 1. прс-

Генерал-мајор Николај Николајевич Шкодунович, командант 68. стрељачког корпуса Црвене армије

Дефиле бораца 3. војвођанске бригаде у Бачкој Паланци крајем новембра 1944, непосредно пред десант код Опатовца (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

летерског корпуса општим правцем Визић — Товарник — Оролик — Винковци, с циљем да овлада Товарником и Шидом, а затим и Винковцима;

— 11. дивизија (5. и 12. крајишка и 32. српска бригада), подржана с два артиљеријска пука Црвене армије и Артиљеријском бригадом 5. ударне дивизије, да напада у центру распореда 1. пролетерског корпуса општим правцем Ердевик — Шид — Ђелетовци — Привлака, с циљем да прво овлада Ердевиком, Гибарцом, Бачинцима и Кукујевцима, затим, у садејству с 1. пролетерском дивизијом, да учествује у заузимању Винковаца, а потом да продужи дејства на правцу Ђаково — Нашице;

— 21. дивизија (2. пролетерска и 4, 5. и 31. српска бригада), ојачана Артиљеријском групом и 9. батаљоном 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије и 1. коњичком бригадом НОВЈ (командант Срећко Стојадиновић, политички комесар Карло Шуман), да напада на левом крилу 1. пролетерског корпуса општим правцем Кузмин — Адашевци — Нијемци — Оток — Жупања, с циљем да прво овлада Мартинцима, Кузмином, Адашевцима, Нијемцима и Отоком, а затим Жупањом;

— 36. дивизија (3, 5, 6. и 11. војвођанска бригада), под командом потпуковника Душана Вукасовића Диогена, команданта, и мајора Богдана Вујошевића,

политичког комесара, да обезбеђује леву обалу Дунава од Апатина до Бачке Паланке, са основним груписањем од ушћа Драве у Дунав до Бачке Паланке ради блокаде Илока и форсирања Дунава у позадину и бок непријатеља на сремском фронту, као и надирања узводно десном обалом Дунава према Вуковару;

— 16. дивизија (1, 2. и 4. војвођанска бригада), под командом пуковника Марка Перичина Камењара, команданта, и потпуковника Милоша Пајковића, политичког комесара, да обезбеђује леву обалу Драве од Барча до границе Барање на Драви и, у погодном моменту, пређе на десну обалу Драве код Вировитице и са совјетским јединицама успостави вировитички мостобран, обезбеђујући на тај начин везу између јединица Црвене армије које су дејствовале у Мађарској и јединица НОВЈ у Славонији, тј. у позадини непријатељског фронта у Срему;

— 28. дивизија (17, 21. и 25. славонска бригада), под командом пуковника Радојице Ненезића, команданта, и Николе Роте, политичког комесара, да пре него што је ушла у састав Јужне оперативне групе дивизија, као побочница 1. пролетерског корпуса форсира Дрину, с циљем да прво овлада Бијељином и Јањом, а затим Брчком.

Према тако разрађеном плану, Штаб 1. пролетерског корпуса НОВЈ и 68. стрељачки корпус Црвене

армије предузели су мере за довођење, прегруписавање и смену јединица на сремском фронту. Наређен је покрет 1. пролетерској и 5. дивизији ка фронту, као и јединицама 68. стрељачког корпуса које су се у новембру налазиле у борбама око Краљева.

Прва пролетерска дивизија је 23. и 24. новембра пошла из Београда на марш у две колоне и петог дана, 27. новембра 1944, приступила је смени 6. пролетерске дивизије, на одсеку од Дунава, источно од Илока, па до Старе Бингуле.

Покрет из Београда ка фронту био је веома тежак, нарочито кроз Фрушку гору због расквашених путева, блата и суснежице, што је посебно ометало покрете артиљеријских јединица и коморе. Само за извлачење појединих артиљеријских оруђа на ватрене положаје, за које је у нормалним условима било потребно три пара коњске запреге, сада је употребљавано чак и по шест коњских и воловских запрега. Нарочито је било тешко извучити дивизијску артиљерију, односно топове калибра 76 мм, зване „зисови“, којима је дивизија била преоружана по добијању помоћи у лаком и тешком наоружању од Црвене армије у јесен 1944, док се муниција преносила на леђима.

Топли оброци, и поред крајњег напрезања интендантских органа, каснили су и по неколико часова, јер је кретање интендантуре, кола с коњском или воловском вучом, било толико отежано шумским путевима, да није био редак случај да се ручак спајао с вечером или доручак с ручком.

На неким правцима марш је био могућ једино колима с воловском вучом, али ни воловских запрега није било довољно. Поред тога, одећа и обућа код доброг дела бораца била је слаба. Али, упркос свим тим тешкоћама, морал је био на висини.

Тринаеста пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије сменила је 26/27. новембра 2. личку бригаду 6. пролетерске дивизије на десном крилу распореда дивизије од Дунава до Визића, док је 8. бригада 1. пролетерске 27/28. новембра преузела одсек 1. лич-

Артиљеријске јединице Главног штаба НОВ и ПО Војводине у покрету према месту прелаза на Дунаву (из албума пуковника Димитрија Шешеринца)

Генерал-мајор Леонид Михаилович Миљајев, командант совјетске 52. стрељачке дивизије

ке бригаде 6. пролетерске дивизије од Визића до испред Старе Бингуле.

Артиљеријска бригада 1. пролетерске дивизије 26. новембра пред сумрак распоредила је Противтенковски дивизион и 1. батерију топова 76 мм западно од Нештина, док су се остали делови Артиљеријске бригаде пуна четири дана постављали на ватреним положајима, на простору Синкерек — Мостар — Велика кратина — Рудине.

У другој линији борбеног распореда 1. пролетерске дивизије налазила се 3. крајишка бригада, размештена у Сусеку, док је Бригада „Италија“ (Италијанска партизанска бригада) била распоређена на простору Луг — Свилош. Тешки артиљеријски дивизион с хаубичком моторизованом батеријом 122 мм био је постављен у рејону Сусека, а с две батерије топова 76 мм у рејону Луга.

Прва пролетерска бригада, као дивизијска резерва, била је размештена у рејону Баноштора.

Шеста пролетерска дивизија, после извршене смене, 27. новембра одмаршовала је у правцу Београда, где је стигла 1. децембра ради одмора, сређивања, попуње и преоружања.

Пета ударна дивизија (командант генерал-мајор Милутин Морача, политички комесар потпуковник Илија Матерић) са 1, 4. и 10. крајишком и 21. српском бригадом и Артиљеријском бригадом пристигла је на фронт до 2. децембра, на простору Сремска Митровица — Велики Радинци — Рума, где је задржана као корпусна резерва.

У међувремену је пристизао и 68. корпус Црвене армије са 52. дивизијом (око 7.000 бораца), док је 223. дивизија пристигла нешто касније.

Довођењем на сремски фронт 1. пролетерске и 5. дивизије са по 12.000 људи у свакој, 1. пролетерски корпус је знатно ојачао и био спреман за постављање офанзивних операција, у садејству са 68. корпусом Црвене армије. Наиме, 1. пролетерска и 5. дивизија за време једномесечног боравка у Београду попуниле су се до пуне ратне формације младим борцима из Србије, који су чинили више од 3/4 борачког састава тих дивизија. У међувремену, обе дивизије су комплетно попуњене совјетским лаким и тешким наоружањем.

Према споразуму који је маршал Југославије Јосип Броз Тито постигао са владом Совјетског Савеза у Москви крајем септембра 1944, Совјети су у октобру 1944. почели испоручивати ратну технику и оружје за наоружавање дванаест дивизија НОВЈ. Највећи део овог оружја и опреме примљен је после београдске операције.

По споразуму, НОВЈ је временом било испоручено: 96.515 пушака, 20.528 пиштоља, 68.423 лака и тешка митраљеза, 3.797 противтенковских пушака, 512 противавионских митраљеза, 3.364 минобацача развог калибра, 170 противавионских и 895 пољских артиљеријских оруђа развог калибра, 491 авион, 65 тенкова, 1.329 радио-станица, 11 болница и другог материјала. Тим наоружањем опремљене су јединице Главног штаба НОВ и ПО Војводине, односно 12. корпуса (16, 36. и 51. дивизија), 1. пролетерског корпуса (1. и 6. пролетерска и 5, 11. и 21. дивизија и три дивизије Јужне оперативне групе дивизија (23, 25. и 45), као и неке друге јединице.

До краја новембра наоружање су примиле скоро све три дивизије 12. корпуса и 1. и 5. дивизија 1. пролетерског корпуса, док су остале дивизије преоружане до краја 1944, односно до почетка пролећне офанзиве јединица 1, 2. и 3. армије ЈА.

Поред лаког наоружања (пушака, противтенковских пушака, лаких и средњих минобацача 42 и 82 мм, пушкомитраљеза и митраљеза), у свакој бригади 1. пролетерске и 5. дивизије налазиле су се противтенковска оруђа калибра 45 мм, и пуковски топови калибра 76 мм М. 27.

У артиљеријским бригадама налазила су се три артиљеријска дивизиона са по три батерије од по 4 артиљеријска оруђа у свакој. Први дивизион бригаде је био противтенковски дивизион наоружан топовима калибра 45 мм, други дивизион је био дивизион опремљен топовима калибра 76 мм М. 27 и трећи дивизион је у свом саставу имао минобацаче калибра 120 мм М. 38.

У свакој дивизији се, поред тога налазио и тешки дивизион од три батерије по 4 оруђа. Прве две батерије биле су наоружане топовима калибра 76 мм М. 42 (ЗИС-3) са коњском вучом, док је трећа бате-

Пуковник Ахмав Гајмугдинович Сагитов, командант совјетске 223. стрељачке дивизије

рија била моторизована хаубицама калибра 122 мм М. 38. У обе дивизије се налазио и по један противавионски артиљеријски дивизион са по 12 противавионских топова калибра 25 мм у сваком дивизиону.

Бригаде су такође реорганизоване, па су се у њиховом саставу, поред батаљона којих је било 4, осим 1. пролетерске бригаде, где се због традиције задржало 6 батаљона, налазила чета аутоматичара, чета извиђача, чета за везу, чета противавионских митраљеза с четири митраљеза калибра 20 мм и транспортна чета.

Батаљони су такође реорганизовани, па су се у њима, поред чета, налазили и самостални водови аутоматичара, вод извиђача, вод за везу и вод за снабдевање, док су митраљеске чете прерасле у чете пратећих оруђа с три вода: један митраљески (јачине 4 тешка митраљеза „максим“), други минобацачки (јачине 4 минобацача калибра 82 мм) и вод противтенковских пушака са 12 пушака калибра 20 мм.

На тај начин су обе дивизије, и 1. пролетерска и 5. дивизија, биле модерно опремљене и по формацији и наоружању одговарале су најсавременијим дивизијама тога времена. Међутим, њима је у то време недостајало искуство за вођење рововског рата, као и одећа и обућа.

У међувремену је и немачка Команда Југоистока предузимала извесне мере на реорганизацији својих јединица и командовања на сремском фронту. Про-

Укрцавање 1. крајишке бригаде 5. ударне дивизије за превожење ка сремском фронту (из албума пуковника Коста Зрилића)

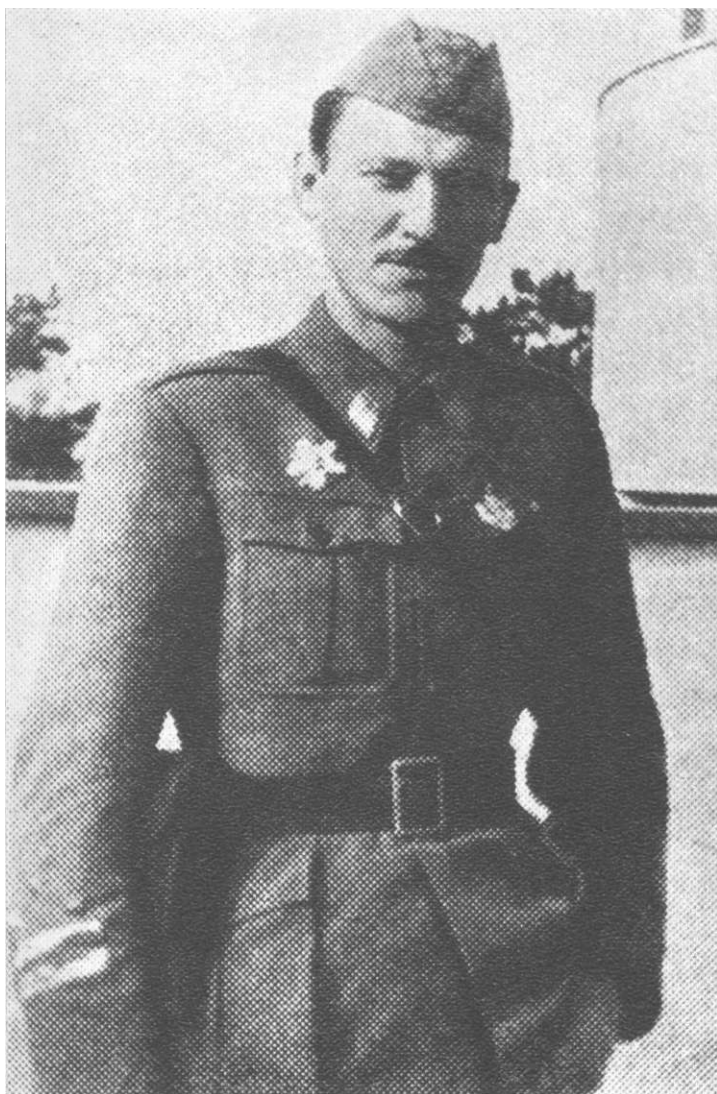
дор јаких снага Црвене армије у јужну Мађарску ставио је Команду Југоистока пред врло тешке задатке. Командант 68. корпуса генерал-авијације Фелми није се најбоље снашао северно од Драве, па су његове јединице у бици за батински мостобран биле тешко потучене од совјетско-југословенских јединица. С обзиром на то, као и тешку ситуацију немачких јединица у јужној Мађарској уопште, неминуно се постављало питање реорганизације командовања на томе простору. Стога је немачка Врховна команда Вермахта, 2. децембра 1944, 2. оклопну армију ставила под команду Група армија „Југ“, док је Група армија „Е“ преузела команду над свим јединицама до Дунава и Драве, укључујући и јединице на дринском, сремском и дравском фронту, тј. Корпусну групу „Киблер“ која се до тада налазила под командом 2. оклопне армије.

Пошто су Немци упозорени од „специјалног извора“ о офанзивним намерама 1. пролетерског и 3. корпуса НОВЈ, као и 68. корпуса Црвене армије, генерал-лајтнант Киблер је 2. децембра 1944, једну за другом, упутио три депеше Групи армија „Е“, предлажући мере за дејства на сремском фронту и у његовој непосредној позадини. Киблер је, између

осталог, захтевао да се одобри повлачење, без борбе с *Црвене линије* и *Нибелунихких положаја* и да се борба прихвати на последњем, седмом немачком одбрамбеном положају у Срему, тј. на *Зеленој линији* Сотин — Оролик — Комлетинци — Оток. Он је сматрао да је фронт групе којом је командовао врло широк (износио је тада око 150 км) и да се на њему не може организовати успешна одбрана услед малих снага због толику ширину фронта. Стога је предложио да се фронт скрати и успостави на линији Сава узводно према Јамени — Јамена — Врбања — Оток — Комлетинци — Оролик — Сотин. Скраћивањем фронта по Киблеровој замисли, економичније би се употребиле снаге и пружили повољнији услови на новим положајима за противтенковску одбрану; Немци су још увек рачунали на могућност употребе совјетски моторизованих снага на сремском фронту. За овај маневар Корпусној групи „Киблер“ била су потребна четири дана.

Сви ови предлози команданта Корпусне групе „Киблер“ били су супротни директиви Групе армија „Е“ упућеној генералу Киблеру истога дана, 2. децембра, у 14.47 часова, према којој је група добила изричит задатак да брани и чврсто држи линију Дри

Командант 5. ударне дивизије пуковник Милутин Морача пре унапређења у чин генерал-мајора 1. децембра 1944. (из ратне штампе)

на — Дунав — Драва на одсеку Љубовија — Сремска Рача — Илок — ушће Драве — Доњи Михаљац. То је категорички упућивало на држање *Црвене линије* у Срему, што је било у складу с Хитлеровим наређењима, наређењима немачке Врховне команде Вермахта и наређењем Команде Југоистока од 1. децембра 1944. да Група „Киблер“ безусловно држи фронт који осигурава 118. ловачка дивизија, као и фронт на Дунаву и Драви.

Команди Групе армија „Е“ није остало ништа друго, у вези с Киблеровим предлозима од 2. децембра 1944, већ да 3. децембра 1944. у 00.50 часова изда следеће наређење:

„Свако повлачење тетивног положаја Сава — Дрина (*Црвена линија*) морало би у овом тренутку да се негативно одрази на сва кретања Групе армија „Е“. Тиме би се још више довело у питање брже довођење снага за иначе недовољно осигурање фронта Дунав — Драва. Независно од тога да линија која је отуда предложена води уштеди снага, што ми не увиђамо, предлог се ипак мора одбити.“

ОФАНЗИВА ЈЕ ПОЧЕЛА

Штаб 1. пролетерског корпуса је издао заповест за напад 1. децембра 1944. У заповести је предвиђено да напад на непријатељске одбрамбене положаје, који су се протезали од Дунава, источно од Илока, па преко Ердевика, западно од Бингуле, потоком Баркут—Шидина и источно од Мартинаца до Саве, отпочне 3. децембра у 10 часова, после претходног кратког али врло снажног артиљеријског налета који је требало да траје 15 минута из свих артиљеријских оруђа и минобацача, као и аутоматских оружја по непријатељским рововима, док је артиљеријска припрема (укључујући и налет) требало да траје читаво два часа, од 8 до 10 часова.

Сва тешка оруђа требало је да буду на ватреним положајима 2. децембра до 16 часова.

Командно место 1. пролетерског корпуса за време напада требало је да се налази у западном делу Старе Бингуле.

Све јединице и штабови НОВЈ и Црвене армије приступили су непосредним припремама за напад веома савесно и са пуно одговорности. Брижљиво је извршено извиђање терена, на карте су уцртана места непријатељских бункера и аутоматских оруђа, као и минских поља. Борцима, а посебно митраљесцима и пушкомитраљесцима, одређивани су појединачни задаци.

Расквашена сремска равница претворила се у праву каљугу, па је свако кретање, чак и пешице, било отежано. Старешине су то врло добро училе, па су копањем приближица, примакли поједине ровове чак на 150—300 м од првих непријатељских одбрамбених положаја. Тиме се желела постићи сила удара при прелазу јединица на јуриш.

Штаб 36. дивизије је још у току 1. децембра издао наређење 3, 5. и 6. бригади за посудање положаја на левој обали Дунава, док је Главни штаб НОВ и ПО Војводине 11. бригаду ставио под команду 36. дивизије, чији се штаб налазио у Оцацима. Тако је 3. бригада добила задатак да поседне Дунав од Бачке Паланке до Плавне 5. бригада од Плавне (Кречарова) до Камаришћа, 6. бригада од Камаришћа до Зобишта, док је 11. бригада обезбеђивала Дунав од Бачке Паланке до Богојева.

Штаб 1. пролетерске дивизије издао је своју заповест 2. децембра 1944. у 5 часова.

За пробој непријатељских положаја на одсеку Клисина — Горње лице формиране су три нападне колоне, и то од 13. пролетерске на десном крилу, 3. крајишке у центру и 8. црногорске и Италијанске бригаде на левом крилу нападног распореда дивизије.

Десна колона — 13. пролетерска бригада (командант Марко Рапо, политички комесар Иван Денац) добила је задатак да изврши напад на правцу Клисина—Радошко брдо — Велико брдо — Моловин—Товарник, разбије непријатељску одбрану на том правцу и нападне Товарник са северне и западне стране.

Средња колона — 3. крајишка (пролетерска бригада (командант Владо Бајић, политички комесар

Командант 36. дивизије пуковник Душан Вукасовић Диоген (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Петар Лазаревић) требало је да напада правцем Визић — Придоље — Чуковац — Лиске — Брдо — Иноценц Двор — црква Света Петка — Товарник, са задатком да разбије непријатељску одбрану на поменутом правцу и у садејству с 13. пролетерском бригадом заузме Товарник.

Лева колона — 8. црногорска бригада (командант Саво Машковић, политички комесар Јокаш Брајовић) и Италијанска бригада (командант Ђузепе Марас, политички комесар Марио Гатани Тиндари) добила је задатак да нападне непријатеља на правцу Матора шума — Љуба — Прњавор — Шид, разбије непријатеља на правцу пробоја и заузме Шид.

Дејство дивизије подржавала је Артиљеријска бригада (командант Јанко Радуловић, политички комесар Спасоје Војиновић) са ватрених положаја у рејону Јабучје — Визић — Ђипша — Велика кратина и Тешки дивизион 1. пролетерске дивизије (коман-

дант Душан Шурлан, политички комесар Стево Бабић) с 1. и 2. батеријом из рејона Стара Бингула — Лице (шума) и 3. батеријом из рејона Нештина.

Прва пролетерска бригада задржана је у дивизијској резерви у Баноштору, с тим што је бригада имала задатак да 2/3. децембра изврши марш у правцу Синкерка, где је требало да стигне до почетка напада, тј. до 10 часова, како би била што ближе фронту.

У саставу леве колоне дејствовао је и 2. батаљон 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије, чији су инжењерци имали задатак да крче пут кроз минска поља.

По заузимању упоришта Шид и Товарник дивизија је имала задатак да наступа ка Винковцима, општим правцем Товарник — Илача — Чаковци — Берак — Свињаревци — Стари Јанковци — Церић — Нуштар.

Штаб 11. дивизије издао је наређење за пробој непријатељских одбрамбених положаја, такође, 2. децембра и предвидео да се пробој непријатељског фронта изврши на одсеку Љуба — Ердевик — Бингула — Фламијин Двор са све три бригаде у првом ешелону (5, 32. и 12) и задржаним мањим бригадним резервама.

Пета бригада добила је задатак да нападне непријатеља на десном крилу дивизије правцем Стара Бингула — Лице пустара — Калиле, пресече кому-

Потпуковник Саво Машковић, командант 8. црногорске бригаде

Командант Италијанске бригаде (Бригада „Италија“) мајор Ђузепе Марас (Ошберре Магаз), носилац Златне медаље (Медaglia d'oro) Републике Италије (из албума Ђузепе Мараса, Рим, Република Италија)

никацију ЈБуба — Ердевик и нападне непријатеља у Ердевику са северне и северозападне стране у садејству с 32. бригадом, а по заузимању Ердевика да ликвидира непријатељско упориште у Гибарцу; потом да продужи с продирањем правцем Шид — Товарник — Стари Јанковци и преко Привлаке наступа ка селима Андријашевци и Ретковци.

Тридесет друга бригада, налазећи се у центру распореда дивизије, имала је задатак да разбије одбрану непријатеља испред Ердевика и ово врло брањено упориште, у центру непријатељских одбрамбених положаја на *Црвеној линији*, нападне са источне и јужне стране и ликвидира га у садејству с 5. бригадом, а потом продужи наступање у правцу непријатељског упоришта у Бачинцима. По овладавању Бачинцима, бригада ће прећи у гоњење, насту-

пајући правцем Шид — Товарник — Стари Јанковци и, преко Привлаке, напасти непријатеља у Церни

Дванаеста бригада, на левом крилу распоред дивизије, имала је задатак да разбије непријатељску одбрану на линији Кањев млин — Циганека међа — Слободинце, овлада непријатељским упориштем у с. Кукујевци, потом пређе у гоњење правцем Шид — Товарник — Стари Јанковци, одакле наступа према Градишту са задатком да пресеке комуникацију Винковци — Брчко.

Дејство 11. дивизије подржавали су два артиљеријска пука Црвене армије и Артиљеријска бригада Тешки дивизион 5. дивизије.

Штаб 21. дивизије издао је заповест за пробо непријатељских одбрамбених положаја 2. децембра 1944. у 13 часова. Предвиђено је да се пробој фронт изврши на одсеку Фламијин Двор — Мартинци — Сава с четири бригаде у првом ешелону: 2. пролетерском, 4, 5. и 31. српском бригадом и 1. коњичком бригадом у резерви.

Друга пролетерска бригада имала је задатак да ослободи на 12. бригаду 11. дивизије, изврши пробо непријатељских одбрамбених положаја на одсек Фламијин Двор — Слободинце, а затим нападом с северне стране, у садејству с 4. бригадом, учествује у заузимању Кузмина. По заузимању Кузмина бригада је требало да пређе у гоњење непријатеља наступајући правцем Кукујевци — Бачинци — Адашевци — Мала Вашица — Илинци — Нијемци — Оток, одакле продире ка Жупањи, заузима је и повезује се десно у Градишту с 12. бригадом.

Четврта бригада (командант Стеван Адамовић политички комесар Неђо Богићевић) добила је задатак да, у садејству с 2. пролетерском бригадом, нападне Кузмин, ликвидира ово веома брањено упориште, а затим, продужујући наступање према Отоку продире преко Чистина и Живачине према Бошњацима.

Пета бригада (командант Теодосије Парезановић политички комесар Димитрије Палигорић) је имао задатак да, у садејству с 31. бригадом, заузме упориште у Мартинцима и пређе у гоњење непријатеља према Отоку, где по заузимању овога места остаје у њему као дивизијска резерва.

Тридесет прва бригада је добила задатак да разбије непријатељску одбрану на одсеку измеђ пута Лаћарак — Мартинци и Саве, садејствује с 1. бригадом у заузимању Мартинаца, а потом продужује продирање и до ноћи избије на линију Моровић — Вишњићево (Грк) — Босут. У међувремену један ојачани батаљон требало је да се, по пребацивању преко Саве у Посавину, у рејон Бановог Брод забаци поново у Срем и нападне из позадине непријатељска упоришта у Босуту, Вишњићеву (Грку) и по могућству, у Моровићу, и на тај начин садејствује са снагама 31. бригаде које су фронтално шпадале. Бригада је потом требало, по избијању на линију Моровић — Вишњићево (Грк) — Босут, пређе у гоњење преко Босутских шума у правцу Страшинаца и Јамене, а одатле према Гуњи и Дреновцима избијајући једним батаљоном у Рајево Село да смени 1. коњичку бригаду.

Прва коњичка бригада, као дивизијска резерва до почетка напада налази се у Сремској Митровици

Прва коњичка бригада НОВЈ

а с почетком напада 3. децембра у 10 часова пребацује се у Лаћарак, одакле, по пробоју фронта и заузимања непријатељских упоришта у Мартинцима и Кузмину, прелази у гоњење непријатеља општим правцем Кукујевци — Бачинци — Адашевци — Мала Вашица, одакле продужава продирање правцем Батровци — Липовац и преко Босутских шума избија у Врбању а одатле, преко Дреноваца и Гуње, избија на Саву и затвара прелаз преко Саве код Брчког. По избијању 31. бригаде у Дреновце и Гуњу, 1. коњичка бригада се смешта у Посавске Подгајце одржавајући везу лево с 31, а десно с 4. бригадом шаљући коњичке патроле дуж Саве.

Пета дивизија је одређена у корпусну резерву на простору Сремска Митровица — Велики Радинци — Рума, са задатком да, по овлађивању комуникације Мартинци — Товарник, изврши покрет комуникацијом Сремска Митровица — Кукујевци — Шид — Товарник — Оролик ради напада, са истока и југа, на Винковце, врло брањено непријатељско упориште и у садејству с јединицама 1. пролетерске дивизије које ће нападати са севера и северозапада.

Шездесет осми стрељачки корпус Црвене армије имао је задатак да пробије непријатељску одбрану код Илока и продужи надирање узводно Дунавом и Дравом на правцу Илок — Шаренград — Мохово — Опатовац — Сотин — Вуковар — Даљ — Осиек ради заузимања Вуковара и Осиека и обезбеђења јужног бока 3. украјинског фронта Црвене армије.

На тај начин су све јединице 1. пролетерског и 68. корпуса, као и део јединица Главног штаба

НОВ и ПО Војводине, биле спремне за пробој непријатељске *Црвене линије* и наступање на запад ка Вуковару, Винковцима и Брчком.

Црвена линија је била најбројнији и најутврђенији и пети по реду немачки одбрамбени положај у Срему. Бранила га је ојачана 118. ловачка дивизија са око 20.000 војника и преко 200 топовских и минобацачких цеви, с многобројним минским пољима с десетинама хиљада мина и густим редовима бодљикаве жице истуреним испред првих ровова и упоришта.

На предњем крају *Црвене линије* налазила су се села Мартинци, Кузмин, Бингула, Ердвик, Љуба и Илок као врло јака упоришта, док се даљих девет насељених места налазило у простору између *Црвене линије* и *Нибелушиких положаја*. Сва та места су била по своме географском положају распоређена у шахматском поретку, што је непријатељу пружало идеалне услове за организацију одбране.

Освануо је и 3. децембар. Време је било тмурно и хладно, а Фрушка гора обавијена густом маглом.

Те ноћи 2/3. децембра скоро нико на положају и у штабовима није заспао, у очекивању великог тренутка. На деловима фронта, где је удаљеност између ровова била велика, јединице су пред свитање изашле из својих заклона и приближиле се на најкраће одстојање од непријатељских положаја. Ту су, до свитања, ископале ровове за лежећи став и у њима остале лежећи до почетка јуриша.

У 10 часова ујутро, по завршетку артиљеријске припреме, фронт се усталасао на дужини од око

Командант 1. пролетерске дивизије генерал-мајор Васо Јовановић издаје наређење команданту 13. пролетерске бригаде „Раде Кончар“ Марку Рапи

30 км. Једно громогласно „ура“ проломило се из преко 15.000 грла бораца једанаест бригаа 1. пролетерског корпуса које су се налазиле у првом нападном ешелону. Борци су, искачући из ровова, у стрелачком строју прешли у јуриш на непријатељску *Црвену линију*.

Настао је прави пакао од ватре аутоматског оружја и експлозија нагазних и одскочних мина, ручних бомби и граната, које су трештале на све стране.

На десном крилу 52. дивизија 68. корпуса Црвене армије била је прикована пред Илоком од стране Борбене групе „Цимерман“. Сви напади у току дана 52. дивизије били су безуспешни. Немци су утврдили Илок, као упориште на Дунаву, многобројним минским пољима испред првих ровова и бранили га очајнички, јер су знали да би његовим падом био угрожен северни бок *Црвене линије*, а тиме и успешна одбрана на тим положајима у целини.

Тринаеста пролетерска бригада прешла је на јуриш на одсеку Клакоч — Чолинац с 1, 2. и 3. батаљоном у првој борбеној линији. У току дана само је 2. батаљон успео, у садејству с деловима 52. дивизије, да у силовитом јуришу овлада утврђењима на Радошком брду југоисточно од Илока, док су остала два батаљона, услед јаке непријатељске ватре, нарочито бочне ватре са косе Чуковац, остала прикована на јуришним положајима.

Трећа крајишка бригада, која је нападала лево од 13. бригаде, пред собом је имала брисани простор, на одсеку Придпоље — Прогон, западно од Визића. Непријатељ се нарочито утврдио на Придпољу одакле је пружао врло жесток отпор. Сви јуриши бригаде завршавали су се пред бодљикавом жицом и на минским пољима. За врло кратко време, у тим ју-

ришима било је доста мртвих и рањених. Стрелачки стројеви 3. бригаде застали су пред убитачном ватром Немаца, који су аутоматским оружјима тукли са Придпоља, Чуковца и Скандала. Јуриш бригаде је морао да буде обустављен. Батаљони су се вратили на јуришне положаје. Чекала се ноћ.

Осма црногорска и Италијанска бригада, у чијој су се редовима налазили Италијани-добровољци који су, после капитулације Италије септембра 1943, добровољно ступили у редове НОВЈ, прешли су у јуриш, на левом крилу нападног распореда 1. пролетерске дивизије. Обе бригаде су нападале непријатеља у шумовитом подручју Маторе шуме и Пољана југозападно од Визића. Тај терен, посејан густим минским пољима, бранила је врло јака немачка Борбена група „Ердман“.

Осма бригада је успела у току дана да дубље продре у Матору шуму и левим крилом избије испред линије Скандал — Шоркат, док је Италијанска бригада, која се налазила лево од 8. бригаде, успела да напредује у правцу шуме Пољана само 200—400 ју у току дана. Продирући кроз Матору шуму и према Пољану, борци 8. и Италијанске бригаде наилазили су на нагазне и потезне мине биле скривене у корову жбуњу и дрвећу. Било је и одскочних мина које су при активирању излетале из земље и експлодирале на висини од око 70 см. Оне су тешко рањавале велик број људи.

Црвеноармејци који су били придати бригадам 1. пролетерске дивизије за разминирање терена чинили су то под веома тешким условима. Били су изложени ватри пешадијског оружја и стална мет; немачких снајпера, који су, скривени у крошњам; дрвећа, убијали све који су се приближавали минским пољима. Због тога је у току првог дана борбе само 1. пролетерска дивизија имала око 40 мртвих и 60 рањених. Многи од совјетских инжењераца нису успели да оставе за собом развијену белу траку која је означавала слободан пут кроз разминирано минско поље, јер су смртно рањени остали на минском пољу

Командант 8. црногорске бригаде потпуковник Раде Раичевић на осматрачници код Чаковаца (из фототеке „Борбе“)

Командант и политички комесар 1. пролетерске дивизије дошли су у жеку борбе у 8. бригаду, која је најдубље извршила продор у непријатељску одбрану. Експлозија мина и фијуци граната указивали су на то да се води тешка борба. Ту, на лицу места, тако рећи у стрељачком строју, командант и комесар дивизије пратили су борбу бригаде, чији је продор кроз шумско подручје у правцу Љубе обезбеђивао и успех целе дивизије.

Када су командант и политички комесар 1. пролетерске дивизије напустили бригаду и упутили се у свој штаб, који се тога дана налазио у Ђипши, командант 8. бригаде Саво Машковић, прекаљени борац и предатни комуниста, пошао је у стрељачки строј да личним примером подстакне борце бригаде у нападу. Ту, у стрељачком строју, са аутоматом у рукама, Саво је пао смртно рањен. Тужна вест се пронела бригадом. Командант и политички комесар 1. пролетерске дивизије, обавештени о погибији команданта 8. бригаде Сава Машковића, вратили су се у Штаб бригаде и, у консултацији са члановима Штаба, за команданта бригаде одредили команданта ба-

таљона капетана Рада Раичевића. Саво је привремено сахрањен у селу Визићу.

Без обзира на губитак команданта, бригада је у току дана успела да избије нешто источније од линије Скандал — Шоркат.

Италијанска бригада, због мина, бодљикаве жице и јаке баражне ватре, није успела да продре дубље у шуми Пољана, па се задржала испред својих јуришних положаја.

Једанаеста дивизија нападала је према Ердевику.

Пета бригада 11. дивизије, налазећи се на десном крилу дивизије, нападала је на тежишном правцу дивизије Стара Бингула — Лице пустаре — Калиле, на одсеку између кота 184 и 104 у пољу Горње лице. Бригада су подржавали два артиљеријска пука Црвене армије и Артиљеријска бригада 5. дивизије. Бригада је у првом налету успела после врло снажне артиљеријске припреме, да пробије непријатељску одбрану на потоку Мохарач, заузме Церје-пустару и шуму Велики Бакоњ и избије на безимени поток, северозападно од Ердевика према коси Бања, савлађујући многобројна минска поља.

У савлађивању тих препрека батаљони су се налазили сваки на свој начин. Тако су борци 4. батаљона испред стрељачког строја натерали стадо оваца и чопор свиња, па је стока крчила пут кроз минска поља. Требало је сачувати људе колико год је могуће, а савлађивање минских поља, односно активирање мина, било је могуће само на тај начин.

Непријатељ се упорно бранио на безименом потоку, држећи чврсто у својим рукама брдо Кулина. У међувремену је успео да прикупи своје резерве и потисне 5. бригаду све до коте 134 на Церје-пустари, где је задржан. Међутим, Немци су обновили напад на ту коту са севера, запада и југа и борбом прса у прса потиснули јединице бригаде према потоку Мохарач, где их је задржала 5. бригада. У противнападу јединице бригаде су успеле да поново заузму помешну коту, али само за кратко време. Немци су се поново прикупили и у противјуришу по други пут заузели коту 134, потискујући јединице бригаде преко потока Мохарач, на њене јуришне положаје. У току тих борби губици бригаде су били осетни. Погибило је 27 бораца, а рањено 114, док је бригада заробила 36 непријатељских војника, убила 80, а запленила 2 исправна и 5 немачких артиљеријских оруђа, 2 тешка минобацача, 10 пушкомитраљеза и 2 камиона.

Тридесет друга бригада, под командом мајора Анте Мијоча, и Драге Стевановића, политичког комесара, у центру распореда 11. дивизије, извршила је фронтални напад у правцу Ердевика на одсеку Лице — Мали Бракут — Кањев млин. У првом налету бригада је успела да избаци непријатеља из привзорова испред Ердевика, али је у свом напредовању ипак задржана, па се морала ушанчити.

Дванаеста бригада, на левом крилу нападног распореда 11. дивизије, успела је да у јуришу истерг непријатеља из првих ровова на одсеку Кањев млин — Циганска међа, исече бодљикаву жицу и разминира минска поља испред друге линије ровова, ал даље није могла услед веома жилавог отпора непријатеља. Сви покушаји бригаде да се домогне и другозреда ровова остали су безуспешни, па су се једи-

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДИ! СВЕ ЗА ФРОНТ — СВИ НА ФРОНТИ!

ПРОЗ БОРБУ!

VIII ЦРНОГОРСКА УДАРНА БРИГАДА

Број 1 — Година 1

Четвртак 19. децембар 1944

НАША БРИГАДА ПОЛАНЈЕ ИСПИТ

Наша бригада ствар активно ослободила је јужно источну страну од непријатељске одбране у борби — преко огромног отпора непријатеља у савезу са партизанским и демократским снагама у савезу. Партизански војници, који су се били већ у борби, пратили су бригаду, испреплетавши и сплетавши рад у борби и партизански, што је било врло важно за напредовање бригаде и партизанских снага. Све су то били чланови наше бригаде који су се били већ у борби. Партизански војници пратили су бригаду, испреплетавши и сплетавши рад у борби и партизански, што је било врло важно за напредовање бригаде и партизанских снага. Све су то били чланови наше бригаде који су се били већ у борби.

САВЕ МАШКОВИЋА

У борбама које је наша Бригада војела 3 и 4 децембра и 7. у селу Мохарач, Горња Лица, у јужном делу, успели смо да прекинемо непријатељску линију, продревши док се налазио у позадини непријатељског фронта. Само Машковић.

Још један данак моћно је велика Луба напредовала према својој домовини, према слободи и државној слободи која су постојала. Још један данак самостално и крваво напредовала је према слободи и државној слободи која су постојала. Још један данак моћно је велика Луба напредовала према својој домовини, према слободи и државној слободи која су постојала.

У борбама које је наша Бригада војела 3 и 4 децембра и 7. у селу Мохарач, Горња Лица, у јужном делу, успели смо да прекинемо непријатељску линију, продревши док се налазио у позадини непријатељског фронта. Само Машковић.

Још један данак моћно је велика Луба напредовала према својој домовини, према слободи и државној слободи која су постојала. Још један данак самостално и крваво напредовала је према слободи и државној слободи која су постојала. Још један данак моћно је велика Луба напредовала према својој домовини, према слободи и државној слободи која су постојала.

Факсимил некролога посвећеног команданту 8. црногорске бригаде потпуковнику Саву Машковићу објављен у бригадном листу (Архив Војноисторијског института)

Раскомадана тела оваца на минским пољима (из албума Драгоја Лукића)

нице у току дана задржале у заузетим рововима на Баркут потоку.

Двадесет прва дивизија нападала је непријатеља од Циганске међе, дуж потока Баркут-Шидина, па преко Камаришта и Изворца, источно од Мартинаца до Саве на потпуно брисаном простору, као и 11. дивизија.

Друга пролетерска бригада, још пред зору, пре почетка јуриша, по мраку је пошла непријатељу ископавши при томе ровове за лежећи став, и у том положају дочекала је знак за јуриш. У силовитом јуришу непријатељ је избачен из првих ровова на одсеку Фламинијин Двор — Слободинце и потиснут до Баркут-Шидина потока, али се даље није могло. Немци су на десној обали потока изградили бункере и поставили бодљикаву жицу и минска поља. Због брисаног простора и утврђених положаја, сви каснији покушаји остали су узалудни, па се бригада морала повући с брисаног простора на полазне положаје.

Јединице 1. пролетерског корпуса у децембарској офанзиви 1944. није могло да заустави ни блато, ни хладноћа (из листа 1. армије „За победу“)

Четврта бригада, која је нападала лево од 2. пролетерске бригаде, између Кузмина и Мартинаца, није успела да направи ниједан корак. Сви напади бригаде заустављени су испред првих ровова, али је минобацачком ватром уништено седам непријатељских бункера.

Пета бригада је нападала на најутврђенији сектор испред фронта 21. дивизије. Он је обухватао железничку станицу и цркву у селу Мартинци. Поред ових објеката, били су јако утврђени и блокови кућа у самоме селу испред којих су били ископани ровови са минским пољима и бодљикавом жицом у претпољу. Бригада је успела да продре до железничке станице, али је услед снажне ватре противника морала да се повуче. Штаб 5. бригаде је био приморан да у току дана изврши смену батаљона у првом борбеном реду и обустави даље јурише. Бригада је имала доста рањених, а нарочито од мина. Тако је на минском пољу без ноге остао и Драгољуб Веселиновић Витез, комесар чете у Омладинском батаљону.

Јуриш 31. бригаде завршио се, такође, пред бодљикавом жицом на источној ивици Мартинаца, па се бригада морала повући на полазне положаје. Продужени напади у току дана с мањим групама такође нису успели.

Дивизија је тога дана имала 25 мртвих и 85 рањених, од чега 65 теже.

Тако се завршио први дан напада 1. пролетерског корпуса. Изузев продора 8. црногорске бригаде, фронт је остао на истом месту. Да би се искористио почетни успех ове бригаде, која се уклонила у непријатељске одбрамбене положаје, Штаб 1. пролетерске дивизије, по наређењу Штаба 1. пролетерског корпуса, убацио је у борбу и 1. пролетерску бригаду између Италијанске и 5. крајишке бригаде. Бригада је имала задатак да ослободи десно крило 11. дивизије, тј. 5. бригаду, за даљи продор у дубину непријатељске одбране, с тим што је 1. пролетерска бригада требало да напада правцем Церје пустара — Велики Бакоњ. По овладавању шуме Велики Бакоњ, главнина бригаде је требало да дејствује према Љуби, док је мањим снагама из позадине требало да нападне непријатеља на линији Скандал — Шоркат и тиме садејствује с 8. бригадом у њеном продирању према Љуби, као и Италијанском бригадом према Шоркату.

Пета бригада је добила нови задатак да продира на правцу кота 162 (на јужној ивици шуме Велики Бакоњ) — кота северозападно од Ердевика — Блажевац (шума) и тако обухвати Ердевик са северне и северозападне стране.

Док су штабови 1. пролетерског корпуса тражили нова решења, припремало се изненађење за Немце — искрцавање 3. бригаде 36. дивизије и једног јачег одреда Црвене армије у позадину непријатеља, код Опатовца.

ДЕСАНТ КОД ОПАТОВЦА

Совјетски 68. корпус, иако подржан 2. бригадом речних бродова Дунавске ратне флотиле, није успео у току 3. децембра да учини ниједан корак напред. Сви његови напади су се завршавали преј положајима Борбене групе „Цимерман“, на источној ивици Илока.

У договору Штаба 68. корпуса Црвене армије, Дунавске ратне флотиле и Главног штаба НОВ и ПО Војводине, одлучено је да се један мешовити југословенско-совјетски одред искрца у позадину непријатеља, на десну обалу Дунава, између Опатовца и Мохова.

У сагласности с командантом 68. корпуса генерал-мајором Шкодуновичем, командант Дунавске ратне флотиле вицеадмирал Горшков одлучио је да десант искрца ноћу 3/4. децембра 1944.

За искрцавање је одређен одред од 9 оклопних чамаца, који је добио задатак да из Новог Сада пребаци Предњи одред десанта (305. самостални батаљон морнаричке пешадије с 320 људи и из Букине — 2. ешелон десанта 1. гардијског утврђеног рејона са 1.250 људи) и два батаљона 3. бригаде 36. дивизије са око 700 људи.

Артиљеријску подршку десанта обезбеђивао је одред од пет минобацачких чамаца, Артиљеријска група 68. корпуса, артиљерија 1. гардијског утврђеног рејона и артиљерија Пратећег обалског одреда (4 хаубице 122 мм).

Команду над тим снагама задржао је вицеадмирал Горшков, са командним меетом у Черевиху, где се налазио и Штаб 68. корпуса, док је за команданта искрцавања одређен командант 2. бригаде речних бродова капетан фрегате Аржавкин, а за команданта десанта — командант 305. самосталног батаљона морнаричке пешадије мајор Мартинов.

Ради очувања тајности покрета бродова Дунавске ратне флотиле у непосредним рејонима искрцавања одлучено је да се, на 30—40 минута пре пристизања десанта у одређена места, отвори артиљеријска ватра од стране артиљеријских јединица одређених за подршку десанта, како би се замаскирао шум бродских мотора и одстранила пажња непријатељских осматрача на десној обали Дунава.

Вожња од Черевиха до Опатовца трајала је пуних 6 часова, од 18.30 часова 3. децембра до 01.30 часова 4. децембра. Вожња је обављена потпуно неопажено захваљујући, пре свега, предузетим мерама маскирања и слабијој видљивости. Поред артиљеријске ватре, возило се само с једним упаљеним бродским мотором и под малим гасом, са нагибом на десни бок и одвођењем испусних гасова у воду.

Предњи одред десанта искрцан је 2 км низводно од Опатовца на окуци Дунава, између Опатовца и Мохова. Десант су штитили минобацачки чамци и артиљерија Пратећег обалског одреда за подршку, која је тукла Опатовца и рејон искрцавања и уништила непријатељску противдесантну одбрану. С почетком искрцавања артиљеријска ватра је пренета у дубину непријатељског распореда. До 4. децембра изјутра десантне југословенско-совјетске јединице успеле су да заузму мостобран ширине 3, а дубине 2 км и да до зоре искрцају 1.470 људи. Командант бригаде мајор Никола Ђурашевић Нико касније је о том искрцавању, између осталог, записао:

„Већ у првом таласу искрцавања имали смо тринаест погинулих и рањених војника. Око четири часа кренуо сам са политичким комесаром бригаде Мило-

Вицеадмирал Сергеј Георгијевич Горшков, командант Дунавске ратне флотиле Црвене армије

радом Радуловићем и његовим помоћником на десну обалу Дунава. Кад смо се искрцали са скеле, имали смо шта да видимо! . . . Овде се обала уздиже као стрми зид, висок око двадесет метара и тај „бедем“ на којем су се налазили Немци и усташе требало је савладати.”

У ствари, преко Дунава је прво прешла једна совјетска извиђачка чета, а за њом се отиснула 2. чета 4. батаљона, која је имала врло одговоран задатак. Трбало је у првом налету да заузме непријатељске положаје на самој обали и одреди људе који ће помоћи совјетским артиљерцима да са својим топовима заузму борбени положај у саставу 2. чете, како би се могли супротставити евентуалном нападу немачких тенкова или јуришних артиљеријских (самоходних) оруђа. Чета је на месту искрцавања требало, прво, да савлада мочвару широку неколико стотина метара, меетимично дубоку и до једног метра, а потом читави земљани бедем који се уздицао на десној обали Дунава и до 20 м. Чета је то успешно обавила. Командир чете Марко Пирић и политички комесар чете Јово Влаховић, јуришајући на челу чете, обезбедили су извршење задатка.

Одмах после 2. чете 4. батаљона, преко Дунава се пребацила и 1. чета 2. батаљона са совјетском ба-

Група бораца 3. војвођанске бригаде и црвеноармејаца у Оџацима, непосредно пред десант код Опатовца почетком децембра 1944. (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Мајор Јован Вујошевић Лола, главни уредник листа „За победу“, интервјуише два борца 68. стрељачког корпуса Црвене армије на сремском фронту, за време обеда, у првој половини децембра 1944 (из албума пуковника Јована Вујошевића)

теријом противтенковских топова. Затим су се до ујутро пребацила оба батаљона (2. и 4) са свим својим снагама. Проширујући мостобран у току дана југословенско-совјетске јединице пребачене на десну обалу Дунава омогућиле су да се пребаце и остала два батаљона 3. војвођанске бригаде (1. и 3). Тада је одлучено да 2. и 4. батаљон 5. децембра изврше напад на Опатовац, а 1. и 3. батаљон на Мохово. Пропали су сви покушаји Немаца да искрцане југословенско-совјетске снаге на Дунав у поподневним часовима 4. децембра. Југословенско-совјетске јединице чврсто су држале мостобран у својим рукама и вршиле припрему за напад 5. децембра.

У исто време, вицеадмирал Горшков одлучио је да, уз помоћ 5 минобацачких чамаца, искрца мали одред од 52 борца из Чете морнаричке пешадије Пратећег обалског одреда у речно пристаниште, у Илоку. То је био врло ризикантан подухват.

Искрцавање на речном пристаништу у Илоку, као и код Опатовца, унело је забуну у редове непријатеља, али само за кратко време. Немци су убрзо прикупили резерве и са усташко-домобранским снагама предузели десетак јуриша на искрцане совјетско-југословенске снаге, настојећи да их набаце на Дунав и ту униште. Нарочито је био изложен нападима искрцани одред у Илоку. Иако није у потпуности извршио задатак, одред је везао знатне снаге непријатеља и борио се јуначки до последњег метка, све док се није спојио с деловима 52. стрељачке ди-

визије 4. децембра 1944. у 14 часова, када је 52. стрелачка дивизија продрла у Илок и заузела га. Тај мали, али храбри одред, имао је у тим борбама 26 погинулих и 19 рањених, док је неповређених остало само 7 бораца.

За то време, искрцани совјетско-југословенски одред код Опатовца ликвидирао је непријатеља између тог места и Мохова и обезбедио стварање мостобрана на који се пребацила совјетска артиљерија. На тај начин су створени веома повољни услови за заузимање Мохова, Опатовца и непријатељских упоришта на *Нибелутишким положајима*, као и пробој *Црвене линије*.

ПРОБОЈ ЦРВЕНЕ ЛИНИЈЕ

У исто време кад је 52. дивизија Црвене армије у 12 часова напала Илок и заузела га 4. децембра 1944. до 14 часова, јужно од ње напала је 13. пролетерска бригада. Бригада је, после неуспелог ноћног напада 1. батаљона на Чолинац, најзад у зору 4. децембра успела да овлада тим брдом. А у току дана избила је на цесту Илок — ЈЉуба, на одсеку од Великог брда до Декана, где се задржала до јутарњих часова 5. децембра одбијајући противнападе непријатеља.

Трећа крајишка бригада, која је претходног дана застала на полазним положајима, пришла је, по наређењу Штаба бригаде, копању приближница. Све до мрака, под непријатељском ватром из аутоматских

Политички комесар Бригаде „Италија“ 1. пролетерске дивизије мајор Марио Гатани Тиндари и Срђан Вуковић, обавештајни официр бригаде (албум Ђузепе Мараса, Рим, Република Италија)

оруђа и минобацача, копали су приближнице према непријатељском првом рову. Нервоза се увлачила у борце, који су лежали на смрзнутој земљи. Штаб бригаде је одлучио да се пре зоре изврши општи напад на непријатеља.

Бригада је била чврсто решена да успе. Припремљене су и бомбашке групе. Ноћ је била мрачна. Нападало се у водним колонама, вод иза вода. Бригада је у силовитом јуришу, на одсеку Придпоље — Прогон, пробила непријатељску одбрану и продужила гоњење непријатеља преко Чуковца и Лиске до косе Топовац северно од ЈЉубе, у његовом повлачењу према Шиду.

Осма и Италијанска бригада успеле су у току ноћи 3/4. децембра и у току дана 4. децембра да пробију одбрану непријатеља у Маторој шуми и Пољани и да га, после жестоких борби, потисну до пред саму ЈЉубу, где су задржане од непријатеља, који се упорно бранио на *Црвеној линији*.

Група руководилаца 2. батаљона 3. крајишке (пролетерске) бригаде снимљена новембра 1944, непосредно пред одлазак на сремски фронт (слева надесно): Ахмед Куленовић, водни делегат 2. чете 2. батаљона, Ђуран Ковачевић, командант 2. батаљона, Петар Грбић, командир 2. чете 2. батаљона, Душан Керкез, политички комесар 2. батаљона, и клечи Миле Лабус, заменик политичког комесара 2. чете 2. батаљона (фототека „Народне армије“)

Освојени бункер у Ердевику (из албума Драгоја Лукића)

Јужније од 8. и Италијанске бригаде, 4. децембра у 12.30 часова 1. пролетерска и 5. крајишка бригада извршиле су силовит удар према Ердевику, пробиле непријатељску одбрану на потоку Мохарач, а затим, продирући преко Церја и шуме Велики бакоњ, успеле да избију преко коса Бања и Милиндол у шуму Блажевац и заобилазним путем са запада изврше продор у Ердевик.

После извршене концентрације уз садејство 1. пролетерске бригаде 1. пролетерске дивизије 5. бригада је успела да потисне непријатеља са положаја и да заобилазним маневром са запада нападне Ердевик. По ликвидацији истог извршила је гоњење правцем Бачинци.

Маневром ове бригаде и ликвидацијом Ердевика, непријатељ је одступио и са положаја испред XII бригаде.

Заузимање Ердевика извршено је и уз садејство 32. српске бригаде.

На тај начин, овладавањем Ердевиком, у потпуности је разбијен одбрамбени систем непријатеља, у центру његове *Црвене линије*. То је омогућило 12. бригади да предузме гоњење непријатеља према Кукујевцима, док је 32. бригада застала у Ердевику ради краћег предаха и сређивања јединица, с обзиром на тешке дводневне борбе и осетне губитке.

Чим је пао Ердевик, генерал Киблер је упутио захтев Команди Групе армија „Е“ да се одобри одступање са *Црвене линије* на *Нибелушке положаје*, што је Команда Групе армија „Е“ и одобрила.

На јужном крилу 1. пролетерског корпуса, 21. дивизија је била прикована пред линијом непријатељских ровова који су се пружали дуж десне обале Баркут-Шидина потока, па северном ивицом Кузмина и Мартинаца, преко Изворца, источном ивицом Мартинаца до Саве. У току целог дана, јединице дивизије нису успеле да напредују ни један корак услед врло снажне одбране непријатеља, нарочито на десном крилу његовог распореда, у Кузмину и Мартинцима. Штаб 21. дивизије је, због тога, одлучио да изврши прегруписивање снага и маневар 2. пролетерском бригадом. Тако ју је извукао са фронта и

наредио да се код Сремске Митровице пребаци преко Саве и с леђа нападне Борбену групу „Линденблат“ у Мартинцима, коју у фронталним нападима јединице дивизије до тада нису успеле да потисну из првих ровова, и поред јаке артиљеријске подршке. Међутим, од тога се касније одустало, јер се није имало ни средстава за форсирање, а настала је и нова ситуација на фронту.

Пета бригада је добила задатак да смени 4. и 31. бригаду, јер је требало да се ове припреме за удар на Мартинце с фронта, када 2. пролетерска бригада избије у позадину непријатеља. Међутим, ова одлука Штаба 21. дивизије само је делимично реализована. Један батаљон 5. бригаде сменио је на положајима 4. бригаду, која се повукла у Лаћарак, док се 2. пролетерска бригада у току дана усиљеним маршем пребацила у Сремску Митровицу. Остале бригаде су остале и даље на својим првобитним положајима, јер је у међувремену уследило разбијање и пробој одбрамбених положаја непријатеља у центру и на левом крилу његовог распореда. Због тога се 4. бригада до 23 часа вратила на своје старе положаје, док је 2. пролетерска бригада задржана у Митровици.

Пошто су јединице 68. корпуса Црвене армије заузеле Илок, а 1. пролетерска и 11. дивизија извр-

Политички комесар 1. пролетерске дивизије потпуковник Благо Шћекић (из ратне штампе)

шиле пробој непријатељске *Црвене линије* у центру распореда немачке ојачане 118. ловачке дивизије, Команда Југоистока је у касним вечерњим часовима 4. децембра 1944. доставила немачкој Врховној команди Вермахта следећи извештај:

„Корпусна група „Киблер“ добила је наређење да *Црвеној линији* напусти тамо, где буде из ње избачена упркос жилавој борби, и да се са одсеченим деловима тако пробија да би на *Нибелушкој линији* опет заузела положаје. *Нибелушку линију* сматра се треба држати под свим околностима и по сваку цену.“

ПРОБОЈ НИБЕЛУШКЕ ЛИНИЈЕ

Процењујући развој ситуације на сремском фронту, после пробоја његових одбрамбених положаја на *Црвеној линији*, Штаб 1. пролетерског корпуса донео је одлуку да се пређе у општи напад и предузме гоњење непријатеља.

Петог децембра јединице 1. пролетерског и 68. корпуса прешле су у гоњење непријатеља. Немци су с крајњим напорима успевали да се организовано повлаче према *Нибелушкој линији*, трпећи при томе велике губитке у људству и материјалу.

Искрцани југословенско-совјетски десант у позадини сремског фронта, код Опатовца, успео је, у току 4/5. децембра, да заузме Мохово и Шаренград. Напад су извели 1. и 3. батаљон 3. војвођанске бригаде, у садејству с деловима совјетског десанта.

Напад на непријатељско упориште у Опатовцу почео је 5. децембра ујутро. Убрзо се разбуктала врло жестока борба за сваку кућу. Око 8 часова, у време када је борба за Опатовац достигла врхунац, непријатељу је упућена у помоћ Борбена група „Гернер“. Групи се супротставио 2. батаљон, док је 4. батаљон 3. бригаде и даље нападао Опатовац. У току борби за Опатовац дошло је до неспоразума између артиљерије и пешадије. Совјетски артиљерци, не знајући да су јединице 3. бригаде већ заузеле неке делове села, отворили су ватру на Опатовац и док је неспоразум због слабијег садејства отклоњен, бригада је имала 3 мртва и 43 рањена борца. Борба је продужена с несмањеном жестином. Поручник фрегате Лариков, командир чете 305. самосталног батаљона морнаричке пешадије, лично је допузао до једног bunkера у Опатовцу, уништио га ручним бомбама и омогућио напредовање својој чети, а затим је ускочио у непријатељски ров и из аутомата убио непријатељског официра и 7 војника. Око подне Опатовац је био ослобођен.

Дефиле бораца 3. војвођанске бригаде у Бачкој Паланци крајем новембра 1944. непосредно пред десант код Опатовца (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

По заузимању Опатовца 3. бригада и Десантни одред Црвене армије продужили су с надирањем узводно Дунавом на правцу Опатовца — Сотин — Вуковар, а мањим снагама извршили напад у правцу Папугиновог салаша ради прееецања комуникације Сотин — Товарник. У току дана југословенске и совјетске јединице су напредовале око 3—4 км.

Док је Десантни одред дејствовао код Опатовца, 4. бригада 16. дивизије покушала је да форсира Драву код Осијека и успостави везу са јединицама 6. корпуса, али подухват није успео.

На десном крилу 1. пролетерске дивизије 13. пролетерска бригада је 5. децембра пресекла цесту Илок — Љуба и извршила дубок продор у правцу пута Сотин — Товарник, где је истога дана у подне избила пред Новак-Бапску у садејству с 3. крајишком бригадом. Бомбаша 3. батаљона 3. бригаде у ноћном нападу 5. децембра крчили су бомбама себи ПУТ у дубини непријатељеве одбране, заједно са осталим батаљонима у правцу Новак-Бапске. Четири сата је требало бомбашима бригаде да савладају три реда непријатељских ровова док су доспели пред Новак-Бапску, заједно с 13. пролетерском бригадом, и спуштали се низ западне падине Фрушке горе према Товарнику.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ШИДА

Пошто су 1. пролетерска, 8. црногорска и Италијанска бригада дубоко продрле од Љубе и преко PROVINCE главе ка Шиду, Штаб 1. пролетерске дивизије 5. децембра 1944. је издао заповест за напад на Шид 1. пролетерској, 8. и Италијанској бригади

Италијанска и 8. бригада требало је да нападају Шид са северне и североисточне стране, док је 1. пролетерска бригада добила задатак да изврши фронтални напад на Шид са источне стране. Истовремено је наређено и 11. дивизији да учествује у нападу на Шид са југоисточне и јужне стране. Тако је у нападу на ово врло брањено упориште, у центру прве линије непријатељских *Нибелушких положаја*, требало да учествује шест бригада НОВЈ: 1. пролетерска, 8. и Италијанска бригада 1. пролетерске и 5, 12. и 32. бригада 11. дивизије.

Напад шест бригада 1. пролетерског корпуса на Шид, требало је да почне 5. децембра 1944. у 20 часова. До тог времена, 13. пролетерска и 3. крајишка бригада, у свом надирању од Љубе преко Моловина и Сота, избиле су источно од линије Новак — Бапска — Беркасово.

У исто време и јединице 1. пролетерске, 8. и Италијанске бригаде избиле су пред Шид.

Јужније од 1. пролетерске бригаде непријатеља је гонила 5. крајишка бригада, која је до 20 часова успела да овлада упориштима Бачинцима и Гибарцом, гонећи непријатеља од Ердевика према Шиду. У тродневним борбама, од 3. до 5. децембра, бригада је имала 27 мртвих и 114 рањених, док је у борби убила 80, а заробила 36 непријатељских војника.

Тридесет друга бригада, после учешћа у заузимању Ердевика 4. децембра, продужила је напад. У

Телефонисти 13. пролетерске бригаде „Раде Кончар“

садејству с 5. бригадом, учествовала је у заузимању Бачинаца и Гибарца и потом продужила према Шиду. Бригада је у тродневним борбама убила 55, а заробила 3 непријатељска војника, док су њени губици износили 26 погинулих и 122 рањена борца, већином од нагазних мина.

Дванаеста бригада, која је нападала на левом крилу борбеног распореда 11. дивизије, после заузимања Ердевика продужила је напад 5. децембра у правцу Шиде. У 6 часова ујутро ушла је с две колоне у Кукујевце, а потом, са осталим јединицама 11. дивизије, продужила надирање према Шиду, где је избила у вечерњим часовима.

Када је бригада с главнином гонила непријатеља ка Бачинцима, услед несмотрености 3. батаљона, који се као заштитница налазио на зачељу 12. крајишке бригаде, два камиона Немаца с једним топом, који су остали одсечени у рејону Кузмина, изненада су се пробали у Кукујевце и напали 3. батаљон. Немци су само за 10 минута пројурили селом и том приликом, у краткој борби, ранили команданта батаљона Вице Рунића, а убили два борца.

У тродневним борбама, од 3. до 5. децембра, 12. бригада је имала 12 мртвих и 58 рањених, док су погинула 62, а заробљена 2 непријатељска војника.

У међувремену, на левом крилу 1. пролетерског корпуса 21. дивизија није ни завршила прегруписавање снага, а већ је дошло до повлачења непријатеља. Због дубоког продора 1. пролетерске и 11. дивизије на правцу Ердевик — Шид, Борбена група „Линденблат“ је била приморана да напусти своје одбрамбене положаје у Мартинцима и Кузмину и да прије убрзаном повлачењу на следеће, шесте по реду одбрамбене положаје у Срему — *Нибелушке положаје*.

Четврта бригада, у садејству с 2. пролетерском бригадом, која је у међувремену враћена на фронт, заузела је Мартинце и продужила напад у правцу Бачинаца, садејствујући с левокрилним јединицама 11. дивизије.

Петог децембра, око 2 часа после поноћи, Пета бригада напала је непријатељске заштитнице и прогонила их у правцу Кузмина, непријатељског упоришта које је у јутарњим часовима успела и да заузме, а потом је продужила напад у правцу Адашеваца, јужно од Шида, где је заустављена. Ово место је заузето тек по пристизању осталих јединица дивизије, око 22 часа увече 5. децембра, пре заузимања Шида.

У исто време 31. бригада, на левом крилу нападног поретка 21. дивизије, предузела је гоњење непријатеља и 5. децембра у поподневним часовима избила на линију Вишњићево (Грк) — Босут — Сремска Рача. У продужетку напада јединице 31. бригаде успеле су да до пада мрака заузму ова места, као и Моровић на Босуту.

У борбама тога дана, да би смањили губитке од многобројних вешто скривених минских поља, минери 21. дивизије су такође терали стоку пред собом, и тако откривали минска поља, а потом су вршили њихово разминирање уз помоћ инжењераца 9. батаљона 1. гардијског утврђеног рејона, који су били придати 21. дивизији.

У центру нападног распореда 1. пролетерског корпуса, јединице 1. пролетерске и 11. дивизије избиле су у вечерњим часовима пред Шид, врло брањено непријатељско упориште на првој линији *Ни-*

белушких положаја. Тачно у 20 часова прешле су у силовит јуриш на непријатеља, који се очајнички бранио. Немци нису могли да одоле нападу јединица 1. пролетерске и 11. дивизије и Шид је ослобођен после врло оштре трочасовне борбе.

Командант Корпусне групе „Киблер“ генерал-лајтнант Јозеф Киблер, у свом извештају Команди Групе армија „Е“ написао је између осталог:

„3. 12. непријатељ на сремском фронту почео је велику офанзиву јаком артиљеријском ватром и уз подршку јуришних авиона, са тежиштем на Фрушкој гори.

На одсеку Ердевик — Илок успео је да се дубоко пробије и искрцаним снагама започео наткривавање наших положаја ноћу 4. 12. источно од Опатовца, искористивши то за брзо разбијање нашег левог крила.

Од резерви Корпус је располагао са 118. извиђачким батаљоном и 5. четом 891. пука са 1 водом лаких противтенковских топова. На дунавском фронту хрватске јединице су почеле да беже, тако да су јединице, које су извршиле пробој, дочекиване тек на артиљеријским положајима. Због дубоког пробоја непријатеља на северном крилу 118. ловачке дивизије и опасности за дубоки леви бок код Опатовца, као и због великих наших губитака, изгледало је да ће

Штаб 1. пролетерске бригаде у Срему, децембра 1944; у средини политички комесар бригаде потпуковник Мирко Јовановић (из албума Бранке Јовановић)

бити разбијен фронт 118. ловачке дивизије, поготово што се није располагало резервама. Зато је 4. 12. у 13,10 часова упућен захтев да се одобри одступање 118. ловачке дивизије на утврђене *Нибелушке положаје*.

Држање тог положаја зависило је од тога да ли ће довољно јаке снаге 34. армијског корпуса стићи на време код Корпусне групе „Киблер“, пошто су иначе слабе сопствене снаге биле знатно разбијене, а резервама се није више располагало.

Делови 1. брдске дивизије (Команда Корпуса „Милер“) који су се налазили на одсеку јужно од Саве добили су наређења да усиљеним маршем достигну Брчко. Сопствене снаге нису биле у стању да скроз поседну *Нибелушку линију* (Адашевци — Шид — Ловас — Опатовац). Северни део те линије, код Опатовца, био је у рукама непријатеља. Он је заобишао Шид и Ловас и ноћу уочи 5. децембра присилио јужно крило *Нибелушке линије* да се повуче на линији Илинци — Товарник.“

Киблер је у овом извештају био врло реалан, јер се ситуација на сремском фронту у току 4. и 5. децембра 1944. у потпуности преокренула у корист јединица 1. пролетерског корпуса НОВЈ и 68. стрељачког корпуса Црвене армије.

Штаб 1. пролетерског корпуса, у вези с тим борбама, доставио је овакав извештај Врховном штабу НОВ и ПОЈ:

„После два дана тешких и упорних борби, савлађујући густа минска поља и дубоки систем пољских утврђења, наше јединице су пробиле непријатељску линију у Срему на сектору Визић — Мартинци и заузеле следећа насеља: Визић, Љубу, Сот, Ердевик, Мартинце, Кузмин, Кукујевце, Бачинце, Привину Главу, Беркасово, Гибарац, Босут, Вишњићево, Моровић и Адашевце. Непријатељ је претрпео следеће губитке: 1.130 мртвих и 46 заробљених. Заплењено: један тенк, 6 топова, 13 бацача, 76 пушкомитраљеза, 600 пушака, 1 аутомобил, 35 коњских кола и већа количина пушчане, бацачке и топовске муниције. Успешно је садејствовала наша авијација.“

Заузимањем Опатовца, Мохова, Новак-Бапске, Сота, Беркасова, Шида, Адашеваца и Моровића у ствари је заузета прва линија и део друге линије непријатељских *Нибелушких положаја*. Држао се још једино Ловас. Јединице 1. пролетерског корпуса, Главног штаба НОВ и ПО Војводине (3. бригада 36. дивизије) и 68. корпуса Црвене армије пред поноћ 5. децембра 1944. налазиле су се на линији Опатовац — источно Ловас — Шид — Адашевци — Моровић — Вишњићево (Грк) — Сремска Рача.

У тродневним борбама, од 3. до 5. децембра, јединице 1. пролетерског корпуса нанеле су непријатељу осетне губитке. У борбама је убијено и рањено око 1.200 непријатељских војника, док је заробљено 121. Међутим, и губици 1. пролетерског корпуса су били осетни. Погинуло је 189, а рањено 511 бораца, не рачунајући губитке 3. бригаде и 68. корпуса Црвене армије.

Први пролетерски корпус је у овим борбама дошао и до знатног плена: 12 топова, 2 тенка, око 100 пушкомитраљеза, више од 600 пушака, 13 минобацача и разног другог материјала.

Преношење рањеника код Ердевика (из албума Драгоја Лукића)

Заузимањем првих и дела основних положаја *Нибелушке линије* од стране јединица 1. пролетерског и 68. стрељачког корпуса пала су у воду сва наређења немачке Врховне команде Вермахта и Команде Југоистокб да се *Нибелушка линија* мора „у сваком случају и по сваку цену држати“. Обновљено наређење Команде Југоистока које је 5. децембра 1944. у 17.35 часова послао начелник штаба генерал-мајор Хајнц Гилденфелд Корпусној групи „Киблер“ гласило је:

„По наређењу команданта Југоистока скрећем пажњу да се *Нибелушка линија* мсра безусловно држати. Повлачење на *Зелеу линију* уопште не долази у обзир.“

Истовремено је и Команди Групе армија „Е“ издато наређење да убрза покрет делова 34. армијског корпуса, које је требало хитно упутити, преко Бијељине и Брчког, за ојачање сремског фронта.

Међутим, све је већ било касно. *Нибелушки положаји* су били пробијени, и јединице 1. пролетерског корпуса и 68. стрељачког корпуса ништа више није могло задржати до следећих и последњих — седмих по реду — непријатељских одбрамбених положаја у Срему — *Зелеу линије*, која се протезала од Сотина, преко Берака, Оролика и Комлетинаца до Отока.

ПРОДОР КА СОТИНУ, ОРОЛИКУ И ОТОКУ

Штаб 1. пролетерског корпуса још у преподневним часовима 5. децембра 1944. наредио је Штабу 5. дивизије, која се до тада налазила у корпусној резерви, да се што више приближи фронту. Штаб је имао намеру, сходно постојећем плану, да убаци у борбу свежу, попуњену и пренаоружану дивизију у борби на линији Оролик — Оток и тако одржи темпо напада у децембарској офанзиви према Вуковару, Винковцима и Брчком. Пета дивизија, до пријема наређења, налазила се распоређена, и то: Штаб дивизије с 1. бригадом и два батаљона 4. бригаде у Срем-

Потпуковник Илија Матерић, политички комесар 5. дивизије (из ратне штампе)

ској Митровици, друга два батаљона 4. бригаде налазила су се у Лаћарку, 10. бригада била је у Руми, док се 21. бригада налазила размештена у с. Вогањ.

По пријему наређења командант и политички комесар 5. дивизије наредили су 4. бригади да оба своја батаљона из Сремске Митровице пребаци у Лаћарак, а 10. и 21. бригади да изврше покрет из својих до-тадањих рејона размештаја у правцу Сремске Митровице. Артиљеријска бригада подржавала је напад 11. дивизије на Шид и налазила се већ у рејону Гибарца, где се налазио и Тешки дивизион. Истога дана се и 1. бригада пребацила из Митровице у Мартинце. На тај начин 5. дивизија је у току 5. децембра извршила знатна померања својих јединица и приближила се фронту.

У току 6. децембра на десном крилу 1. пролетерског корпуса водиле су се веома тешке борбе. Трећа бригада 36. дивизије, Десантни одред и 52. дивизија 68. корпуса Црвене армије водили су жестоке борбе на 3—4 км западно од Опатовца с Борбеном групом „Тернер“, ојачаном 3. батаљоном 99. брдског ловачког пука 1. брдске дивизије (који је у међувремену пристигао с фронта на Дрини), 562. ландесшицен ба-

таљоном и 118. извиђачким батаљоном, као и деловима Борбене групе „Цимерман“ уз подршку тенкова и јуришних артиљеријских (самоходних) оруђа. Непријатељ је настојао да по сваку цену одржи у својим рукама друм Шид — Товарник — Сотин — Вуковар, па је у поподневним часовима предузео два врло јака противнапада из два правца — од Федверовог салаша и друмом од Сотина, док је за то време врло упорно у својим рукама држао Ловас.

Око 16 часова је дошло до врло критичне ситуације, нарочито код 3. батаљона 3. бригаде. Зато је одлучено да по један члан штаба бригаде оде у сваки батаљон. Командант бригаде мајор Никола Ђурашевић Нико упутио се на најкритичније место — у 3. батаљон. Немци су потиснули батаљоне бригаде и нашли се с тенковима на око 20—50 м од совјетских противтенковских топова, али артиљерци нису ни покушавали да одступе ниједан корак. У томе тренутку командант 3. батаљона Пера Јовановић с групом бораца, јачине око једне чете, прешао је у противнапад и приморао Немце на повлачење, али су они при томе уништили два противтенковска топа. Сви даљи покушаји југословенских и совјетских јединица да у току дана продру према Сотину и даље ка Вуковару остали су безуспешни.

Прва пролетерска дивизија, после заузимања Шида, прешла је у гоњење непријатеља према Товарнику. Трећа крајишка и 13. пролетерска бригада избиле су у току дана 6. децембра пред Товарник. Штаб 1. пролетерске дивизије упутио је 1. пролетерску и Италијанску бригаду ради појачања за напад на Товарник, који је требао да отпочне у 20 часова, док је 8. бригада задржана као дивизијска резерва у Шиду.

Напад четири бригаде 1. пролетерске дивизије и једног батаљона 5. крајишке бригаде 11. дивизије био је силовит, али је непријатељ пружио врло живав отпор. Борило се за сваку кућу. Товарник, веће насељено место, Немци су утврдили као упориште. Он је представљао стуб немачке одбране у центру њиховог одбрамбеног распореда на другој линији *Нибелуншких положаја*, која се протезала правцем Батровци — Илинци — Товарник — Ловас — Опатовцац. Борбе за Товарник водиле су се целу ноћ.

На левом крилу борбеног распореда 1. пролетерског корпуса у гоњење је прешла 21. дивизија. Међутим, наступање њених јединица умногоме су успоравали блато и непроходни путеви. Дуготрајне кише претвориле су сремску равницу у праву каљугу, нарочито у захвату реке Босута. Дивизија је у гоњењу учествовала, у ствари, на два правца раздвојена Босутом. Северно од Босута, на правцу Бачинци — Адашевци — Мала Вашица — Илинци — Нијемци — Комлетинци — Оток, дејствовала је Северна група бригада: 2. пролетерска, 4. и 5. бригада, док је јужно од Босута, узводно левом обалом Саве и кроз Босутске шуме нападала 31. бригада.

Друга пролетерска бригада, као десна колона Северне групе бригаде, услед врло блатњавих путева, продирала је врло споро у правцу Илинача избијајући, до мрака 6. децембра, на линију Товарник — Илинци.

Четврта бригада, као средња колона, после заузимања Адашеваца, застала је на његовој западној

Минобацачко одељење на положају (из ратне штампе)

ивици и у борбу је убачена 1. коњичка бригада, која се до тада налазила у дивизијској резерви.

Прва коњичка бригада, као дивизијска резерва, кретала се у току 5. децембра за борбеним поретком Северне групе бригада на правцу Мартинци — Кузмин — Кукујевци — Бачинци — Гибарац, где је и заноћила. Ујутро 6. децембра око 6 часова, 1. коњичка бригада је прошла кроз борбени поредак Северне групе бригада и упала у Мале Вашице, где је растерала групу Немаца и усташа и заузела село једним ескадроном. По заузимању Малих Вашица бригада се упутила према засеоку Градина, где је требало да се пребаци у Батровце и надире према Липовцу и даље према Врбањи, Дреновцима и Гуњи. Међутим, скела код Градине је била у квару, па су се у току дана на десну обалу Босута успели да пребаце само Штаб бригаде и 1. коњички дивизион, док се 2. коњички дивизион вратио у Малу Вашицу. Продирући узводно десном обалом Босута, бригада је у току ноћи успела да заузме Липовац и протера делове 16. усташке бојне (батаљона), док је продирање кроз Босутеке шуме, у правцу Врбање, Дреноваца и Гуње, било онемогућено, јер су шуме биле поплављене па се због тога Штаб бригаде с 1. коњичким дивизионом вратио у Малу Вашицу.

Пета бригада, као лева колона, по заузимању Адашеваца, где је садејствовала с 4. бригадом, у току 6. децембра продужила је, преко Мале Вашице, у правцу Илинаца, које је заузела у касним вечерњим часовима, продужујући надирање према Отоку.

Тридесет прва бригада је надирала на посебном правцу, јужно од Босута, од Вишњићева (Грк), према

Страшинцима и Јамени, које је у току дана успела да заузме. Услед расквашеног и блатњавог терена и скоро немогућег покрета, бригада је застала у Страшинцима ради краћег предаха и сређивања јединица.

Пета дивизија, следећи први борбени ешелон 1. пролетерског корпуса, извршила је нова померања својих јединица ка фронту. Тако је 1. бригада прешла из Мартинаца у Бачинце, док су у Кукујевце прешле 4. бригада из Лаћарка и 21. бригада из Сремске Митровице. Десета крајишка бригада се померила из Сремске Митровице у Кузмин, док се Артиљеријска бригада с Тешким дивизионом преместила из Гибарца у Шид.

У касним вечерњим часовима 6. децембра 1944. јединице 1. пролетерског и 68. корпуса још увек су водиле борбе на *Нибелуничким положајима*, за његова упоришта у Ловасу и Товарнику. Непријатељ се у њима жилаво бранио покушавајући да омогући својим снагама да организују одбрану на седмим и последњим немачким одбрамбеним положајима у Срему, на *Зеленој линији*.

Око поноћи 6/7. децембра линија сремског фронта се протезала правцем Опатовац — Ловас — Товарник — Илинци — Липовац — Страшинци — Јамена. Падао је снег са кишом, а све јединице су се налазиле на положајима. Борци су се једва кретали на расквашеном земљишту, земља (смолница) се лепила и за онако дотрајалу обућу, док је одећа била натопљена водом, а студен пробијала до сржи костију. Око 10 часова непријатељ је уз подршку тенкова извршио врло снажан противнапад, јачи него претходног дана, с тежиштем на друму Сотин — Опатовац. Фронт се тада протезао на линији Дунав —

источно Сотин — Циглана — Пустара Липовац — Папугин салаш — Кенигсдорферов салаш — Крагино воће — источна ивица Ловаса и даље се око Ловаса повијао према Товарнику. Циљ непријатељског противнапада на његовом левом крилу је био да се уклоне јединице, 3. бригаде и делови 52. дивизије, потисну према Опатовцу и, на неки начин, успостави равнотежа снага на линији Опатовац — Ловас и тако отклони опасност од наткриљавања немачког левог бока на сремском фронту.

У току противнапада развиле су се врло жестоке борбе, нарочито на десном крилу 3. бригаде, где је непријатељ успео да потисне 3. батаљон за око 2 км према Тршчанику. Ту је непријатељ задржан упорном одбраном батаљона и трочасовном врло снажном артиљеријском ватром совјетских артиљераца, после чега је био приморан да обустави даље нападе.

На фронту напада 1. пролетерске дивизије у јутарњим часовима 7. децембра завршавала се борба за Товарник. Непријатељ је био приморан да се повуче. Око 7 часова Товарник су заузеле 1, 3, 13. и Италијанска бригада и један батаљон 5. бригаде 11. дивизије. Јединице 1. пролетерске дивизије у тим борбама

су имале осетне губитке. Међу погинулима налазили су се Лаза Латиновић Лазија, заменик политичког комесара 3. батаљона и Миле Латиновић, командант 5. батаљона 3. крајишке бригаде. Миле је, због изванредне храбрости у току рата, посмртно проглашен за народног хероја Југославије. Тада је погинуо и његов рођени брат Илија. Обојица првоборци, ратовали су више од три године заједно, да би напуштајући своје родно Бравско, код Босанског Петровца, прекинули своје животе у рововима Срема.

По заузимању Товарника, Штаб 1. пролетерске дивизије упутио је 1. и 3. бригаду у правцу Илаче са задатком да заузму то место, а потом продуже гоњење непријатеља у правцу Шидски Бановци — Орлик. Истовремено те Штаб дивизије наредио 13. пролетерској бригади да остане на друму Товарник — Сотин, са задатком да обезбеди Товарник од непријатељских снага које су се налазиле у Ловацу. Италијанска бригада је добила задатак да гони непријатеља у правцу Томпојеваца, док је 8. бригада имала задатак да надире према Чаковцима (до тада се бригада налазила у дивизијској резерви).

Тиме је Штаб 1. пролетерске дивизије желео да обезбеди основну замисао операције — продор

Делови 13. пролетерске бригаде „Раде Кончар“ на пролазу кроз Товарник (из ратне штампе)

Миле Латиниовић, командант 5. батаљона 3. крајишке (пролетерске) бригаде

према Вуковару и Винковцима. Наиме, упућивањем Италијанске бригаде према Томпојевцима и 8. бригаде према Чаковцима намера је била, да се, заузимањем ових места, угрози лево крило непријатеља, које је било истурено до Ловаса, и на тај начин обезбеди напредовање јединица 3. војвођанске бригаде и 68. корпуса Црвене армије на правцу Опатовац — Сотин — Вуковар.

Дејством 1. пролетерске и 3. крајишке бригаде на правцу Илача — Шидски Бановци — Оролик обезбеђивала су се дејства 1. пролетерског корпуса према врло важном непријатељском саобраћајном чвору — Винковцима, као и каснијим увођењем у борбу 5. дивизије, која се, као корпусна резерва, померала ка фронту следећи борбени поредак 1. пролетерске дивизије на њеном главном правцу напада, тј. према Оролику.

У току дана јединице 1. пролетерске дивизије успеле су да подиђу Томпојевцима, Чаковцима и Илачи. Избијање Италијанске бригаде пред Томпојевце и 8. бригаде пред Чаковце, приморало је Немце да у касним вечерњим часовима 7. децембра напусте Ловас, у кога су, после мањих борби, ушли делови 52. дивизије Црвене армије. Истовремено, 1. пролетерска и 3. крајишка бригада у вечерњим часовима су отпочеле напад на Илачу, коју су око поноћи заузеле

Штаб 1. пролетерске дивизије је касно навече 7. децембра издао заповест за разбијање непријатељске одбране на простору Оролик — Берак — Негославци — Свињаревци — Слаковци и продирање правцем Петровци — Нуштар.

Тако су бригаде добиле задатак: 8. црногорска да изврши продор из Чаковаца преко ж. ст. Грабово и нападне непријатеља у Негославцима; 3. крајишка да заузме Берак и потом продре на правцу Свињаревци — Петровци; 1. пролетерска да заузме Оролик, држећи улево везу с деснокрилним јединицама 11. дивизије, која се као корпусна резерва уводила у борбу; Италијанска бригада да смени 1. пролетерску бригаду, када ова заузме Оролик и Слаковце и продужи надирање ка Нуштару.

Артиљеријска бригада и Тешки дивизион 1. пролетерске дивизије имали су задатак да се по заузимању Шидских Бановаца поставе на простор Шидски Бановци — Завратнице — ж. ст. Белетовци ради артиљеријске подршке 1. пролетерске и 3. крајишке бригаде у сламању непријатељске одбране на одсеку Берак — Оролик.

Седмог децембра јединице 1. пролетерске дивизије у ствари су добиле задатак за напад на непријатељску *Зелену линију*, која се протезала на правцу Сотин — Берак — Оролик — Оток.

У дводневним борбама, 6. и 7. децембра, јединице 1. пролетерске дивизије заузеле су Товарник и Илачу и убиле и раниле, према сопственим проценама око 1.200 непријатељских војника, а заробиле 12, док је заплењено 85 пушкомитраљеза и митраљеза, 8 камиона, 2 топа, а уништена су и два тенка. Истовремено је у дивизији погинуло 90, а рањено 278 бораца.

Јужно од 1. пролетерске дивизије, 11. дивизије је у току 7. децембра постигла значајне резултате. Наиме, она је после заузимања Шида 5. децембра задржана у Шиду, као корпусна резерва, ради краћег предаха и сређивања јединица. Али је већ последна два дана, 7. децембра, уведена у борбу. Тада је добила задатак да своје бригаде убаца између 1. пролетерске

Митраљезац 1. пролетерске бригаде на положају (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

Противавионско артиљеријско одељење на положају (из ратне штампе)

и 21. дивизије и нападне непријатеља на правцу Иванци — Ђелетовци — Привлака, садејствујући с јединицама 1. пролетерске дивизије у заузимању Илаче и Шидских Бановаца и делом својих снага, у нападу на Оролик.

Дванаеста крајишка бригада, као десна колона, рано изјутра је извршила покрет правцем Шид — Илинци — Нијемци — Ђелетовци. Успутно је садејствовала с јединицама 1. пролетерске дивизије у заузимању Илаче и нападу на Шидске Бановце. У свом наступању 12. бригада је заузела Ђелетовце и извршила напад на ж. ст. Ђелетовци, која се налазила на око 2 км северно од истоименог села. Напад су извршили 1. и 2. батаљон у 16.30 часова, док је 3. батаљон напао на непријатељево упориште у Оролику. Четврти батаљон бригаде је имао задатак да се постави према Шидским Бановцима и сачека непријатеља који се извлачио из тог упоришта под притиском 1. пролетерске и 3. крајишке бригаде 1. пролетерске дивизије.

Немци су ж. ст. Ђелетовци утврдили и опасали бункерима и бранили је јачом посадом ојачаном једном артиљеријском батеријом. У врло оштрој борби прса у прса, бригада је успела да разбије непријатеља и заплени четири топа. Немци су потом извршили два узастопна противнапада, али су оба пута били одбијени. Тек када су по трећи пут прешли на јуриш уз подршку два тенка, бригада је била приморана да се повуче према селу, док су Немци успели да поново задобију раније изгубљена артиљеријска оруђа. Та оруђа бригада није успела да извуче, јер су за три топа коњи били побијени, док за четврто оруђе, које

је било моторизовано, у стрељачком строју бригаде није било ни једног борца који би знао управљати моторним возилом. Чим су се поново домогли артиљеријских оруђа, Немци су се повукли у Оролик.

Пета крајишка бригада, као лева колона[^] прешла је у наступни марш 7. децембра 1944. око 9 часова, када је напустила Шид и, крећући се за борбеним поретком 21. дивизије, пристигла је око 18 часова истога дана у Нијемце, где је заноћила.

Тридесет друга српска бригада, у другом ешелону 11. дивизије, напустила је Шид 7. децембра око 10 часова. У наступном маршу примила је борбу код Илаче и пошто је одбацила непријатеља, продужила је надирање ка Винковачким Бановцима, где је стигла, без борбе, у вечерњим часовима и разместила се за одмор постављајући бочна обезбеђења према Шидским Бановцима.

На левом крилу распореда 1. пролетерског корпуса, 21. дивизија је главнином снага наступала правцем Илинци — Нијемци — Комлетинци — Оток. Дивизија је наступала у бригадним колонама. Као челна колона дивизије продирала је 5. бригада, а за њом су следиле 2. пролетерска и 4. бригада.

Пета бригада је, после напорног ноћног марша и мањих борби, око 6 часова избила пред Оток и отпочела борбе за ово веома брањено непријатељско упориште на десном крилу његовог борбеног распореда. Бригада је упала у село и заузела га, осим једног бункера. Али око подне непријатељ је прешао у врло јак противнапад деловима 118. ловачке дивизије и

тек новодоведене Борбене групе „Ајзеле“, у чијем су се саставу налазили 11. извиђачки батаљон и 1. дивизион из 11. артиљеријског пука 11. ваздухопловне пољске дивизије и 54. извиђачки батаљон 1. брдске дивизије.

Бригада је била изненађена жестином напада и почела се повлачити, уз осетне губитке. Настала је врло тешка ситуација и бригада је запретила опасност да буде одсечена, јер се била прилично уклонила у дубину непријатељског распореда. У том доста тешком положају благовремено је избила на фронт 2. пролетерска бригада, која је одмах, тако рећи из маршевског поретка, прешла у напад заједно с још једним батаљоном 4. бригаде, која се налазила у Комлетинцима.

Напад 2. пролетерске бригаде и делова 4. бригаде у бок осујетио је Немце у покушају да концентричним нападом с три стране опколе и униште 5. бригаду.

Покушај непријатеља да потом продре према Комлетинцима био је спречен, али и напад јединица 21. дивизије на Оток није успео.

Јужно од Босута, као самостална нападна колона, дејствовала је 31. бригада, која је у току 7. децембра успела да заузме Сољане, али је у даљем наступу заустављена од новодовучених непријатељских снага на линији Врбања — Дреновци — Рачиновци.

Прва коњичка бригада, пошто је овладала десном обалом Босута, на одсеку Липовац — Батровци, није могла да приступи извршењу постављеног задатка на правцу Врбања — Дреновци — Гуња, јер су Босутске шуме биле непроходне због поплава. Бригада се зато вратила у Малу Вашицу и продужила покрет преко Илинаца и Нијемаца до Комлетинаца, где је остала као дивизијска резерва до 12. децембра 1944.

Тога дана 21. дивизија, подржавана совјетском авијацијом која је тукла непријатељске колоне у одступању и циљеве у позадини, направила је дубок клин у непријатељевом распореду и у борби убила око 75, а ранила око 100 непријатељевих војника. Међутим, губици дивизије, због изненадног противнапада непријатеља код Отока, били су такође знатни: 47 погинулих, 104 рањена и 12 несталих бораца.

Седмога децембра линија фронта је била изломљена. Непријатељ се свуда налазио у повлачењу, вршећи повремено јаче противнападе, да би по сваку цену стабилизовао фронт на *Зеленој линији*. Тога дана водиле су се борбе испред Сотина, за Миклушевце, Томпојевце, Чаковце, Шидске Бановце, Оролик, Ђелетовце, Оток, Врбању, Дреновце и Рачиновце. Сва та места су била утврђена, као упоришта, и Немци су их бранили очајнички и последњим снагама. Имали су осетне губитке, што је код њих стварало деморализацију, па је командант Групе армија „Е“ генерал-пуковник Лер интервенисао 7. децембра следећим наређењем Корпусној групи „Киблер“:

„Свако узмицање или повлачење Корпусне групе „Киблер“ може да доведе само до даљег заоштравања ситуације између Саве и Драве. Према томе све намере и идеје које воде у том правцу и код старешина и код трупа најоштрије сузбијати. Према садашњој

Командант Групе армија „Е“ генерал-пуковник Александер Лер (из албума потпуковника Милована Целебџића)

ситуацији одлучујући значај лежи у отклањању угрожавања железничке пруге Брчко — Винковци и чистића пута Оток — Комлетинци — Оролик, доцнији циљ: борбом да се поврати *Нибелушка линија*. У томе циљу биће што пре привучени и стављени на располагање: Борбена група „Даунер“ и делови 11. ваздухопловне пољске дивизије, који буду први стигли.“

Ово Лерово наређење одобрио је командант Југоистока генерал-фелдмаршал фон Вајкс, уз следећу допуну:

„Сагласан сам у потпуности с тамошњим борбеним задатком, поздрављам и противнападе који су поново изведени и тражим да се они чешће изводе. Они јединицама увек доносе осећање надмоћности.“

ДЕСАНТ НА ВУКОВАР

Док су јединице 1. пролетерског корпуса од 3. до 8. децембра 1944. напредовале више од 40 км на запад пробијајући два непријатељска одбрамбена положаја, дотле је 68. корпус Црвене армије с 3. војвођанском бригадом напредовао око 20 км. Немци су пружили веома жилав отпор на правцу Илок — Сотин —

Еорци 5. војвођанске бригаде с командантом Павлом Капичићем Пајом (лево, у првом плану) за време кратког предаха на обуци непосредно пре форсирања Дунава (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

Вуковар. Покушаји 68. корпуса Црвене армије да пробије непријатељске одбрамбене положаје код Сотина, услед упорне одбране Немаца, остали су без успеха. Због тога је командант 3. украјинског фронта маршал Толбухин наредио 7. децембра 1944. Штабу 68. корпуса и Дунавској ратној флотили да, у споразуму с 1. пролетерским корпусом и Главним штабом НОВ и ПО Војводине, организује десант у позадини непријатељског фронта и пређе у напад 8. децембра на правцу Сотин — Вуковар, како би се спојио са снагама које је требало тога дана да се искрцају код Вуковара.

По том наређењу, 68. корпус је имао задатак да надире преко Сотина ка Вуковару, док је Дунавска ратна флотила добила задатак да у Вуковару искрца једну бригаду 36. дивизије и комбиновани одред совјетских јединица.

Непосредно пред искрцавање у Вуковару, Штаб 68. корпуса почео је са увођењем у борбу и своје друге — 223. стрељачке дивизије, која је 7. децембра убачена у борбу на правцу Товарник — Илача — Шидски Вановци — Чаковци — Негославци, са задатком да учествује у заузимању Вуковара.

Команда Дунавске ратне флотиле одлучила је да тај задатак изврши ноћу 7/8. децембра бродовима 2. бригаде речних бродова. За извршење задатка формиран су Одред за искрцавање, од 8 оклопних чамаца, под командом поручника бојног брода Савицког, који је уједно био и командант десанта, и Одред за артиљеријску подршку од оклопних и минобацачких чамаца под командом поручника бојног брода Никитина.

У предњи одред десанта одређен је 305. батаљон морнаричке пешадије (командант мајор Мартинов) с 302 војника, док је у састав другог ешелона ушла 5. бригада (командант Павле Капичић Пајо, политички комесар Есад Церић) 36. дивизије и 8. самостални артиљеријско-митраљески батаљон (командант потпуковник Маричев), 1. гардијског утврђеног рејона са укупно 1.332 војника.

Артиљеријску подршку десанта обезбеђивали су бродови 2. бригаде речних бродова, артиљерија 1. гардијског утврђеног рејона и Пратећи обалски артиљеријски одред Црвене армије.

Штаб 5. бригаде је још 6. децембра отпочео припреме јединица за десант.

Четврти батаљон се пребацио 6. децембра у окуку Дунава, северно од Вуковара, где се повезао са 4. четом 8. самосталног артиљеријско-митраљеског батаљона и, заједно с њом, припремао се за форсирање Дунава. Овај батаљон с 4. четом 8. батаљона Црвене армије требало је да се пребаци у другом таласу иза 305. самосталног батаљона морнаричке пешадије, који је имао задатак да избије код ушћа реке Вуке, а затим, по овладавању Вуковаром, да продире у правцу наступања јединица 68. корпуса Црвене армије. Задатак 4. батаљона је био да, после форсирања Дунава код ушћа Вуке, продире уз Дунав до линије кота 88 — Лужац — окука Вуке, где би се утврдио и спречавао евентуалан покушај непријатеља да продре од Осијека или Винковаца према Вуковару.

Трећи батаљон 5. бригаде требало је да до 17 часова 7. децембра избије у окуку Дунава, код Боровог рита, где би се повезао с 1. четом 8. батаљона Црвене армије и заједно с њом, по преласку 4. батаљона, у трећем таласу форсирао Дунав и запосео положаје од окуке Вуке до пута који води из Вуковара за Петровце.

Пети батаљон 5. бригаде требало је такође до 17 часова да избије у окуку Дунава. Ту би се повезао с 3. четом 8. батаљона Црвене армије, и по добијеном наређењу, форсирао Дунав на истом одсеку, а потом посео положај од пута Вуковар — Петровци до 305. самосталног батаљона морнаричке пешадије Црвене армије, са задатком да спречи продирање непријатељских снага на правцима који од Петроваца и Негославаца воде ка Вуковару.

Први батаљон 5. бригаде, с 2. четом 8. батаљона Црвене армије, предвиђен је као спшта резерва и требало је да се пребаци заједно са Штабом 5. бригаде у Вуковар.

Према проценама Штаба 5. бригаде, у Вуковару се налазило око 300 непријатељских војника, а у Борову око 100 војника, као и у Сотину. Међутим, те процене нису биле тачне, јер су се на одсеку Сотин — Вуковар налазиле непријатељске снаге јачине више од два ојачана пука. Тако су се само у ширем рејону Сотина налазиле немачка ојачана Борбена група „Тернер“ и делови Борбене групе „Цимерман“, док су Вуковар обезбеђивали 668. допунски батаљон 118. ловачке дивизије, 812. батаљон за осигурање, жандармерија и усташко-домобранске јединице.

Извођеше десантне операције 5. бригаде у Вуковару текло је, према операцијском дневнику Штаба 36. дивизије, овако:

„Исте ноћи, на сектору Вуковара пребацила се 5. бригада са 8. пешадијским батаљоном Црвене армије, помоћу руске речне флотиле на десну обалу Дунава и напала Вуковар. Пребацивање је почело у 23 часа, када се пребацила једна чета црвеноармејаца и наш један батаљон. При самом искрцавању непријатељ је приметио наше снаге и отворио на њих жестоку ватру. Наши су се врло брзо снашли, те у снажном налету протерали непријатеља са обале Дунава као и са цесте Трпиња — Вуковар од железничке пруге до моста на реци Вуки, те створили мостобран за пребацивање осталих батаљона. У току ноћи пребацила су се сва четири батаљона 5. бригаде и батаљон Црвене армије и овладали, после тешких уличних борби, делом Вуковара од фабрике „БАТА“ до железничке станице до реке Вуке и моста на цести Сотин — Вуковар преко реке Вуке.“

У току ноћи 5. бригада, 305. батаљон морнаричке пешадије и делови 8. самосталног артиљеријско-митраљеског батаљона проширили су мостобран на око 3 км, али је он био доста плитак, свега 200—300 м, што је непријатељу пружало повољне услове за његово уништење. На мостобрану је у току ноћи организована и противтенковска одбрана с 9 противтенковских оруђа, која су преко Дунава пренели црвеноармејци. Такође је пребачено 27 минобацача и 54 митраљеза, а укупно је искрцано 1.512 бораца.

И поред веома снажних напада 5. војвођанске бригаде и совјетских јединица, чији су борци јуначки јуришали, непријатељ је добро организованом одбраном на десној обали Вуке онемогућио све њихове покушаје да заузму мост.

Непријатељ је већ ујутро убацио у борбу појачања: 118. извиђачки батаљон и једну батерију јуришних топова. Ове јединице су напале југословенске и совјетске снаге од правца Сотина, док је са запада убачен Штаб 118. инжињеријског батаљона с 2. четом и један алармни батаљон. Развиле су се веома жестоке борбе с непријатељем, који је покушавао на сваки начин да ликвидира мостобран. У току тих борби, које су местимично вођене прса у прса, уништена су и 3 немачка самоходна оруђа.

Четврти и 5. батаљон 5. бригаде и совјетске јединице полако су себи крчиле пут ка центру града, где су дочекане врло јаком ватром противника. Слично су прошли и 1. и 3. батаљон 5. бригаде с две чете

Штаб 5. војвођанске бригаде осматра десну обалу Дунава пре форсирања. Командант бригаде Павле Капичић, трећи слева, од њега десно је политички комесар Есад Церић (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

црвеноармејаца у свом надирању према Новом Вуковару. Развиле су се веома крваве борбе које су трајале цео дан. Непријатељ је само у току 8. децембра 29 пута јуришао на мостобран, али су сви ти јуриши одбијени уз обострано тешке губитке. У ноћу пада мрака избачено је из строја осам непријатељских тенкова и самоходних оруђа.

Једна совјетска чета с групом бораца 5. бригаде успела је да продре дуж железничке пруге према Негославцима и да се укопа у Улици грофа Елца (сада Улица Бориса Кидрича). Ова група бораца издржала је најжешће нападе тенкова и самоходних оруђа и није одступила, већ се укопана у рововима јуначки борила бомбама, митраљезима и противтенковским пушкама. Чета поручника фрегате Ларикова борила се против немачких тенкова и самоходних оруђа само стрељачким наоружањем и ручним бомбама. Лариков је лично ручним бомбама уништио два немачка тенка и том приликом био рањен, али је остао у првим редовима до потпуног одбијања непријатељског јуриша.

У командама Југоистока, Групе армија „Е“ и Корпусне групе „Киблер“ тога дана, 8. децембра, радило се грозничаво и тражиле могућности за ликвидацију вуковарског мостобрана. Последње резерве са сремског фронта убачене у борбу за ликвидацију мостобрана трпеле су тешке губитке, док се из састава 118. ловачке није могла више да извуче ниједна друга јединица. Притисак 1. пролетерског и 68» корпуса на Зелу литију био је исувише јак да би се ма које друге снаге са сремског фронта могле издвојити и упутити према Вуковару. Последње извучене резер-

ве: 2. дивизион 668. артиљеријског пука, 2. батерија 118. противтенковског артиљеријског дивизиона и 2. чета 202. тенковског батаљона нису биле довољне да се противник на вуковарском мостобрану баца на Дунав и тиме отклони опасност у позадини сремског фронта. Зато је 8. децембра 1944. наређено пуковнику Даунеру, команданту 737. пука 117. ловачке дивизије, који је био на маршу од Винковаца према Осијеку, да најхитније скрене ка Вуковару. Тако су истога дана железничким транспортом у рејон Вуковара приспела два батаљона 737. пука, извучена са фронта на Дрини, као и 2. дивизион 670. артиљеријског пука 117. ловачке дивизије.

Од свих јединица формиране су две борбене групе: Борбена група „Исток“ и Борбена група „Запад“, са задатком да пређу у напад за ликвидацију мостобрана.

У току целог дана 8. децембра борбе су трајале несмањеном жестином. Командант 5. бригаде мајор Павле Капичић Пајо о томе је касније писао:

„До пада мрака избачено је из строја осам непријатељских тенкова.

Земља је била преорана непријатељским гранатама. Грмљавина топова, штектање митраљеза, пушчани пуцњи и прасак ручних бомби заглушивали су уши. Чинило нам се као да се и температура ваздуха повећала од жестоке ватре свих могућих оружја. Прамење ватре и дима обавијало је непријатељске тенкове, гранате њихових топова заривале су се у грудобране наших ровова.

Гледао сам са командног места како експлозија артиљеријске гранате разноси у ваздух читаво наше митраљеско гнездо. Међутим, одмах су други митраљесци запосели ову рупчагу. Слична једна експлозија, у близини командног места, разнела је совјетски противколски топ заједно с артиљерцима. Међутим, свега неколико минута касније заузела је исти ватрени положај посада другог топа и наставила да туче непријатељску пешадију и тенкове.

Командант 5. батаљона 5. војвођанске бригаде Здравко Мирчећић Цига и секретар СКОЈ-а батаљона Мила Продановић, погинула у борбама за болмански мостобран (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

Група жена-бораца 5. војвођанске бригаде (из албума вицеадмирала Павла Капичића)

Наши и совјетски борци, као да су чврсто срасли са земљом, нису попуштали. На местима где је претила опасност да непријатељ пробије одбрамбени ланац прелазили су у противнападе. Смењивали су се јуриши. Ни маса покретног челика која је бљувала ватру није могла да поколеба наше борце. Чак су и рањеници са носила храбрили своје другове.

Такав кркљанац челика, ватре и људског меса не беху доживели ни најстарији борци. О томе је дао веома карактеристичну оцену командант совјетског 8. самосталног артиљеријско-митраљеског батаљона потпуковник Маричев. Нервозно ходајући по импровизованом командном месту, рекао ми је да се његов самостални батаљон прочуо по окршајима у борбама код Стаљинграда. Међутим, овако жестоку битку он није доживео ни код Стаљинграда.

И грађани овог дела Вуковара, чије су трошне куће једва одолевале ударцима жестоке битке, пружали су нам помоћ, нарочито нашим рањеницима. Доносили су платно, превијали рањенике. Причали су ми тога дана о храбрости девојчице из једне куће близу „Батине“ фабрике, која се провлачила испред на-

Пета војвођанска бригада у Барањи, децембра 1944, после борби код Вуковара. На челу колоне секретар СКОЈ-а бригаде Лепа Крњешевац (Музеј социјалистичке револуције Војводине)

шег положаја и доносила податке о непријатељу. Једном речју, све је било уједињено ради пружања енергичног отпора — и наши борци, и црвеноармејци, и грађани Вуковара. То јединство, проткано борбеним одушевљењем и жељом да осветимо сваког нашег погинулог друга, беше страшно за непријатеља. Трпели смо, додуше, губитке, али су њихови били вишеструко већи."

О борбама 8. децембра, у извештају Команде Корпусне групе „Киблер“ Групи армија „Е“, између осталог, писало је и ово:

„Поред овог угрожавања бокова са југа из рејона Босута, непријатељ је уочи 8. 12. образовао нови мостобран код Вуковара, те је претила опасност од поновног наткриљавања са севера. Непријатељ је том приликом ангажовао, осим 305. самосталног (десантног) пешадијског батаљона и 5. војвођанску бригаду, делове 52. руске стрељачке дивизије, као и 8. батаљон 1. гардијског утврђеног рејона.

Ради отклањања опасности у дубоком левом боку ангажовани су са истока последњи борбени делови (118. извиђачки батаљон и 1. батерија 191. бригаде јуришних топова), разголићујући фронт Сава — Ду-

нав, а са запада једина корпусна резерва — Штаб 264. инжињеријског батаљона и 2. чета ојачани алармним јединицама. Када је стигао Штаб 737. пука и 1. батаљон, образоване су борбене групе „Исток“ и „Запад“ под командом пуковника Даунера са задатком да 9. 12. што раније крену прикупљеним снагама да би одбацили и уништили непријатеља који се искрцавао преко Дунава."

У зору 9. децембра, око 6 часова, немачке борбене групе, после ураганске артиљеријске ватре прешле су у напад на целом фронту Вуковарског мостобрана. Надирући цестом од Борова и Сотина, непријатељ је покушавао по сваку цену да одсече браниоце од Дунава и уништи их у центру града. Како је дан одмицао, притисак непријатеља се све више појачавао. Око подне непријатељ је прешао у снажан напад од железничке пруге према станици. Ситуација је била критична. Немци су успели да се пробију с тенковима преко моста на Вуки и избију на пут Вуковар — Трпиња, док су мањи делови успели да се пребаце чамцем преко Вуке и забаце за леђа 5. бригаде. Командант бригаде мајор Капичић је у таквој ситуацији донео одлуку да уведе у борбу 5. батаљон, који се налазио у резерви, и да противнападом од-

баци непријатеља који је нападао дуж железничке пруге према станици.

Командант бригаде је, не чекајући команданта батаљона, који се тренутно није ту задесио, повео борце 5. батаљона између кућа у напад на непријатеља. Видевши свога команданта у стрељачком строју, борци су, у погнутом ставу, смело и јуначки наступали напред не базирајући се на ураганску ватру противника. После краћег времена, појавио се испред батаљона његов командант Здравко Мирчетић Цига и замолио команданта бригаде да на челу батаљона настави с противнападом, сматрајући да је то његово место. Мирчетић је повео батаљон и силовитим јуришем разбио напад непријатеља. Међутим, то је био последњи јуриш храброг команданта 5. батаљона Здравка Мирчетића Циге — сагорео је у огњу паклене пешадијске и артиљеријске ватре непријатеља.

Тога дана је херојски погинуо и ађутант команданта 8. батаљона Црвене армије — подофицир, кога су звали Танк. Осми батаљон је остао без противтенковских оруђа. Скоро је цео избачен из строја. У моменту када се пред положајем 8. батаљона појавио немачки тенк, око команданта се налазила само културна екипа. Командант Маричев је позвао свога ађутанта, подофицира, и упитао га да ли жели да постане херој Совјетског Савеза.

— Да, друже потпуковниче — одговорио је Танк.

Тада му је потпуковник Маричев поставио задатак да уништи непријатељски тенк. Танк се убрзо наоружао свежењем ручних противтенковских бомби и војнички стао испред команданта:

— Разрешите, товаришч командир!

— Разрешају — одговорио је потпуковник Виктор Маричев.

Затим је пришао команданту, загрлио га, опростио се и од осталих старешина међу којима се налазио и мајор Капичић, командант 5. војвођанске бригаде, изашао напоље и више се није вратио. Чула се само једна снажна експлозија, а челична се грдсија зауставила у пламену пред рововима бранилаца мостобрана.

У току 9. децембра црвеноармејци су уништили 13 немачких тенкова и самоходних оруђа, али су при томе и сами изгубили свих 9 противтенковских топова. Послуга је гинула крај противтенковских оруђа, али није одступала.

Међутим, и поред снажног отпора југословенских и совјетских јединица, притисак непријатеља, далеко јачег у људству и техници, био је све јачи и јачи, тако да се врло тешко одолевало његовим сталним нападима уз подршку тенкова и самоходних оруђа. Поред тога, Немци су имали слободу маневра, док су јединице НОВЈ и Црвене армије биле ограничене на врло уском простору иза кога се тих дана налазила велика водена препрека — Дунав.

У таквој ситуацији, командант 3. украјинског фронта, маршал Толбухин, наредио је Штабу 68. корпуса да својом 52. и 223. дивизијом 10. децембра пређе у напад према Сотину, извршипродорпремаВуковару и spoји се са опкољеним десантом на вуковарском мостобрану. Међутим, већ у поподневним часовима 9. децембра било је јасно да 68. корпус не може рачунати на успех, јер није располагао тенковима и с

Преживела група црвеноармејаца учесника борбе на вуковарском мостобрану (Народни музеј у Вуковару)

довољно артиљерије. С друге пак стране, Немци су на одсеку ж. ст. Грабово — Сотин имали веома јаке одбрамбене положаје, испред којих се налазило мочварно земљиште с многобројним минским пољима, које је бранила врло јака Борбена група „Тернер“.

Борбена група „Тернер“ била је тада јачине око два ојачана пука и у свом саставу имала: 79. пољски допунски батаљон и 3. батаљон 99. брдског ловачког пука 1. брдске дивизије, 562. ландесшциен батаљон, 2. батаљон 5. СС полицијског пука, 1. батаљон 893. гренадирског пука 264. пешадијске дивизије, СС батаљон „Бурвик“, Ваздухопловну алармну чету „Раб“ и делове 11. противтенковског артиљеријског дивизиона 11. ваздухопловне пољске дивизије, 118. противтенковског артиљеријског дивизиона и 118. инжењеријског батаљона 118. ловачке дивизије и 264. инжењеријског батаљона 264. пешадијске дивизије. Групу су подржавали тенкови и самоходна оруђа и артиљеријска група јачине око једног пука. Борбена група „Тернер“ је, у ствари, била мала дивизија наоружана тенковима и самоходним оруђима, С друге гхак стране, 68. стрељачки корпус с 3. војвођанском бригадом није имао на располагању ниједан тенк и ниједно самоходно оруђе.

Пошто су у међувремену југословенскеисовјетске јединице на мостобрану остале без противтенковских оруђа и с великим губицима, то је Команда Дунавске ратне флотиле предложила Команди 3. украјинског фронта да дозволи евакуацију десанта на леву обалу Дунава. Команда фронта је усвојила предлог и одлучила да се евакуација изврши 9/10. децембра 1944.

Пре повлачења, 9. децембра око 20 часова, батаљони 5. бригаде и Црвене армије још једном су прешли у напад да би замаскирали извлачење са мостобрана, а затим су преживелих 988 припадника десанта (од око 2.000 искрцаних) са 5 оклопних и 4 минобачка чамца отпочели, уз борбу, евакуацију мостобрана. Десетог децембра до 10 часова успели су да се пребаце на леву обалу Дунава скоро сви преживели борци.

Командант 5. бригаде мајор Капичић написао је о евакуацији мостобрана:

С дејствима 3. и 5. војвођанске бригаде 36. дивизије престале су борбе војвођанских јединица у Срему. Народ Војводине подигао је у спомен палих бораца војвођанских бригада овај споменик на Иришком венцу

„Прво су, по плану, превожене совјетске јединице. Ми смо обезбеђивали превоз. После тога су на ред дошле наше јединице. Пошто је за пребацивање у Бачку одређен мали број борбених чамаца, на тренутке сам помишљао како неће бити могуће да се превезу све наше јединице. Био сам свестан да ја морам остати на сремској обали, док се не превезе и последњи борац...

Са задовољством и поносом истичем једну чињеницу: и у тренуцима такве неизвесности није опао морал бораца и старешина моје бригаде. И поред одласка црвеноармејаца они су били решени да по сваку цену бране своје положаје. Никад не могу заборавити сусрет са командиром чете Стојаном Кнежевићем. Очекивао сам напад непријатеља са западног правца. Командир ми је са пуно самопоуздања и решености рекао да ниједан непријатељски војник неће проћи преко положаја — док је жив он, или било који његов борац. Његова храброст и самоувереност толико су мене одушевиле да сам му поклатио свој цепни сат.

— Да имам два ордена за храброст, рекао сам му, — дао бих ти један; пошто немам, дајем ти сат за успомену на овај догађај”.

У Вуковару је тада остала само једна група бораца НОВЈ и Црвене армије и мањи број рањеника по вуковарским кућама, које њихове јединице нису успеле пронаћи.

Група која је остала у Вуковару била је забарикадирана и одсечена у Улици грофа Елца. Међутим, она је на крају ипак успела да се повуче у оближњу шуму Адицу, а одатле су их теренски радници спровели у састав 6. корпуса НОВЈ. Рањеници, који су остали по кућама, већим делом су спасени. Вуковарчани, а нарочито омладинци, успели су да прикрију добар део рањеника и на тај начин их спасу од дивљања фашиста и усташа.

Губици су били веома тешки. Само 5. бригада имала је 161 мртвог, 20 несталих и 308 рањених бораца, док су совјетске јединице биле преполовљене (527 војника и руководиоца избачено из строја и потопљена два оклопна чамца). Пета бригада је у борбама изгубила 53 пушкомитраљеза и 70 пушака, а убила је, у садејству с јединицама Црвене армије, 470 непријатељских војника и 22 заробила, уништила 21 тенк и самоходно оруђе и 3 топа.

У извештају Корпусне групе „Киблер”, о току борби за Вуковарски мостобран, писало је:

„После жестоких борби разбијен је 10. 12. ујутро непријатељски мостобран Вуковар. Губици непријатеља: 248 избројано мртвих, 75 заробљених, међу којима 4 официра, 2 пребегла.

Плен: 9 противтенковских топова, 23 противтенковске пушке, 16 митраљеза, 100 пушкомитраљеза, 43 аутомата, 131 пушка, 2 топовњаче уништене.”

У том извештају су дати подаци за укупне југословенске и совјетске губитке, али о својим губицима Корпусна група „Киблер” није ништа конкретно рекла. Међутим, у извештају немачке 118. ловачке дивизије се каже да је њен 668. допунски батаљон готово потпуно уништен.

На тај начин је завршена битка за вуковарски мостобран, која је трајала два дана и три ноћи уз непрекидне огорчене борбе без сна и одмора. Борци 5. војвођанске бригаде и Црвене армије успешно су

извршили постављени задатак. Међутим, то што се мостобран није одржао, није била њихова кривица, већ неуспех у нападу 68. корпуса Црвене армије. За време тих тешких борби за вуковарски мостобран, корпус није на време увео у борбу своју 223. дивизију. На тај начин је било немогуће да се на правцу Сотин — Вуковар постигне неки већи успех. Једна бројно слабија дивизија (52. дивизија са око 7.000 људи) и једна бригада (3. војвођанска) нису биле довољне да пробију непријатељске одбрамбене положаје на томе правцу.

БОРБЕ НА ЗЕЛЕНОЈ ЛИНИЈИ

Док су вођене борбе за вуковарски мостобран, јединице 1. пролетерског корпуса упорно су покушавале да се пробију ка Винковцима и Жупањи. На десном крилу распореда 1. пролетерског корпуса Италијанска бригада је успела да у току ноћи 8. децембра овлада Томпојевцима, док је 8. бригада заузела Чаковце. Обе бригаде су затим продужиле надирање на север и заузеле Миклушевце. Потом су продужиле с наступањем ка ж. ст. Грабово, али су задржане пред мочваром коју нису могле да савладају. У борбама код села и ж. ст. Грабово учествовали су и делови 68. корпуса Црвене армије.

Осма бригада је у овим борбама имала 21 мртвог и 52 рањена борца, међу којима и четних руководиоца.

Пошто је мочвара испред Грабова била непроходива препрека, инжењерци 68. корпуса приступили су изради прелаза под врло тешким условима. Нагазне и потезне мине расејане по целој мочвари и снажна ватра из немачких аутоматских оружја штитиле су ову природну препреку испред немачке одбрамбене *Зелене линије*. У току ноћи 8/9. децембра црвеноармејци су предузели поновни напад на ж. ст. Грабово, али су при том претрпели приличне губитке и били поново одбачени на полазне положаје.

На левом крилу 1. пролетерске дивизије 1. пролетерска и 3. крајишка бригада заузеле су у току 8. децембра Илачу и Шидске Бановце и продужиле напад према Оролику и Берку, где су заустављене пред непријатељским утврђеним положајима на *Зеленој линији* испред којих се налазио и густи ред минских поља.

У центру распореда 1. пролетерског корпуса и даље је дејствовала 11. дивизија. Њена 12. бригада с 2. и 4. батаљоном покушавала је 8. децембра да заузме Оролик, једно од кључних упоришта на *Зеленој линији*. Међутим, услед упорне одбране немачке Борбене групе „Линденблат”, сви ти покушаји остали су тога дана узалудни. Додуше, један вод је продро до првих кућа, али остале снаге бригаде нису успеле да продру кроз непријатељске ровове, па је и овај вод касније одбачен противнападом непријатеља. Батаљони су након тога смењени од 1. бригаде 5. дивизије, која је тога дана уведена у борбу. Остали батаљони 12. бригаде (1. и 3.) нападали су непријатеља у Слаковцима, где су се налазили артиљеријски положаји 118. ловачке дивизије и 2 тенка. Ти напади су се завршили без већих резултата, па су се батаљони, услед надмоћности непријатеља, морали повући на полазне положаје.

Пета бригада 11. дивизије нападала је на Оток и Привлаку. Међутим, услед снажног отпора Борбене групе „Ајзеле“, бригада није могла да овлада непријатељским положајима. Њен 2. батаљон је упао у немачку заседу и претрпео тешке губитке. У међувремену док су 5. и 12. бригада водиле борбе, 32. бригада, као дивизијска резерва, извршила је покрет из Винковачких Бановаца у Комлетинце.

Двадесет прва дивизија дејствовала је на фронту с три бригаде у првом борбеном ешелону: 2. пролетерском и 4. и 31. српском бригадом, а с 5. српском бригадом у другом ешелону.

Друга и 4. бригада вршиле су притисак на Оток, али без већих резултата, јер су Немци успели да се већ на овом делу *Зелене литије* консолидују привлачењем свежих снага с фронта на Дрини, тј. Борбене групе „Ајзеле“.

Тридесет прва бригада, по заузимању Сољана, покушала је у току 8. децембра да овлада селима Врбања, Дреновци и Рачиновци, али у томе није постигла потпун успех. Њен 2. батаљон је успео да се пробије у Врбању, али је непријатељ извршио противнапад од правца Гуње и Дреноваца и приморао га на повлачење.

Трећи батаљон ове бригаде извршио је продор у село Дреновце и заузео га, осим цркве и општине, али се пред вече морао повући, јер је непријатељ добио појачања. Батаљон је у току борбе имао 9 мртвих, 11 рањених и 5 несталих.

Слично је прошао и 4. батаљон нападајући на Рачинце. Он је већ био избио на супротну страну села, када је непријатељ предузео противнапад од Гуње и вратио га на полазне положаје.

Прва коњичка бригада налазила се, као дивизијска резерва, у Комлетинцима, где се 8. децембра налазио и Штаб 21. дивизије.

Пета дивизија се налазила у корпусној резерви. Она је 7. децембра добила наређење од Штаба 1. пролетерског корпуса за дејства на одсеку Грабово — Оролик. У вези с тим, 1. крајишка бригада је извршила покрет 7. децембра правцем Бачинци — Шид — Беркасово — Оролик, где је пристигла у вечерње часове 8. децембра. Бригада је ту, на одсеку Слаковци — Оролик, сменила 2. и 4. батаљон 12. крајишке бригаде 11. дивизије и ступила у борбу потискујући непријатеља према железничкој прузи, али је ноћу 8/9. децембра у противнападу непријатеља враћена на полазне положаје.

Остале бригаде 5. дивизије приближиле су се фронту. Четврта бригада се пребацила из Кукујеваца у Адашевце, 10. крајишка бригада из Кузмина у Бачинце, а 21. српска бригада из Кукујеваца у Гибарац. Артиљеријска бригада, Тешки и Противтенковски дивизион сместили су се у Шид.

Корпусна група „Киблер“ је успела у току 8. децембра да консолидује положај 118. ловачке дивизије и да успостави нарушени борбени поредак из претходних дана, држећи на *Зеленој литији* села Оток, Привлаку, Слаковце, Оролик, Берак, Негославце и Сотин и ж. ст. Грабово.

Распоред 118. ловачке дивизије тада је био следећи:

Борбена група „Ајзеле“ бранила је одсек Оток — Привлака.

Борбена група „Ердман“ бранила је део *Зелене литије* северно од Отока према Оролику.

Борбена група „Линденблат“ бранила је упориште у Оролику, чвор одбране у центру борбеног распореда 118. ловачке дивизије.

Борбена група „Цимерман“ бранила је одсек од Берка до Негославаца, спречавајући покушаје противника да продру дуж железничке пруге према Вуковару.

Борбена група „Тернер“, јачине око два ојачана пука, бранила је одсек ж. ст. Грабово — село Грабово — Сотин и спречавала 68. стрељачки корпус Црвене армије да продре на правцу Сотин — Вуковар ради спајања са искрцаним десантом на вуковарском мостобрану.

Пошто је у борбама за вуковарски мостобран остала без резерви, Корпусна група „Киблер“ је повукла у резерву 118. извиђачки батаљон, 1. батерију 191. јуришне топовске (самоходне) бригаде, 1. и 3. чету 202. тенковског батаљона и 1. батерију 509. СС противавионског артиљеријског дивизиона и распоредила их на одсеку Стари Јанковци — Петровци у спремности за дејства према Вуковару, Сотину и Оролику.

Штаб 1. пролетерског корпуса послао је 8. децембра 1944. Врховном команданту НОВ и ПОЈ маршалу Титу следећу депешу:

„Настављајући напредовање, наше јединице ослободиле су следећа насеља: Илачу, Шидске Бановце, Томпојевце, Чаковце, Миклушевце и Ђелетовце. Непријатељ врши јаке противнападе на нашем левој крилу. У овим борбама непријатељ је имао слиједеће губитке: 490 мртвих, 136 заробљених војника и официра. Уништена два тенка, заплијењено три топа, осам бацача, 16 митраљеза и п. митраљеза, више пушака, једна радио-станица, 5 камиона, један магацин нагазних мина, један магацин одеће и хране. Пеко“

Затим је код јединица 1. пролетерског корпуса извршено мање прегруписавање снага. Одморнице бригаде смениле су на положајима оне јединице које су у претходном периоду носиле терет борбених дејстава.

Пета дивизија је уведена у борбу између Оролика и Босута и с 1. и 21. бригадом нападала је непријатеља на линији Оролик — Слаковци — Сремске Лазе, док су се 4. и 10. бригада налазиле у резерви. Артиљеријска бригада и Тешки дивизион налазили су се на ватреним положајима западно од Ђелетоваца, док је Противтенковски дивизион распоређен за противтенковску одбрану западно од Шидских Бановаца. Нешто касније, 11. децембра, уведена је у борбу и 4. бригада јужно од Оролика на западним ивицама шума Алмаш и Брадарце. У међувремену је 10. децембра, по наређењу Штаба 1. пролетерског корпуса, Штаб 5. дивизије убацио у позадину непријатеља своју Извиђачку чету, са задатком да прикупи податке о непријатељу у вези с предстојећим офанзивним операцијама.

Извиђачка чета је остала у позадини непријатеља пуних 45 дана, али није успела да пошаље ниједан извиђачки извештај, јер је у међувремену дошло до кварна на радио-станици. У непријатељском осиаку се јуначки борила, изложена свакодневним нападима непријатеља. Чета је успела да пређе линију фронта

Пушкомитраљесци 1. крајишке бригаде на сремском фронту (из албума пуковника Косте Зрилића)

и да се врати у састав дивизије тек 22. јануара 1945. али је тада била већ формално уништена: од целе чете остало је само 20 преживелих бораца. Сељаци из Сремских Лаза за цело то време дејстава чете пружали су јој велику помоћ, негујући рањенике и скривајући преживеле борце. При томе су се излагали великој опасности да буду побијени од Немаца, а куће попаљене, јер су се Сремске Лазе налазиле непосредно уз линију фронта.

У међувремену Штаб 1. пролетерског корпуса и 68. корпус Црвене армије донели су заједнички одлуку да 14. децембра 1944. поново пређу у општи напад на целом фронту, с циљем да разбију одбрану непријатеља на линији Сотин — Грабово — Берак — Оролик — Оток, заузму Вуковар и Винковце, ликвидирају сремски фронт и пренесу борбе на тло Славоније.

Шездесет осми корпус требало је да напада на правцу Сотин — Вуковар, док је 1. пролетерски корпус главнином својих снага, 5. ударном и 1. пролетерском дивизијом, требало да напада на правцу Томпојевци — Негославци — Петровци — Нуштар — Винковци.

За извршење ове операције било је потребно да се изврши прегруписавање снага на целом фронту, а за то су 1. пролетерски и 68. корпус имали на располагању само два дана и две ноћи. У вези с тим, Штаб 1. пролетерског корпуса је 12. децембра 1944. издао заповест потчињеним дивизијама за дејства на правцу напада корпуса. Заповешћу је било предвиђено:

— да се 5. дивизија 13. децембра до 16 часова прикупи на простору Товарник — Гладнош пустара — Дудашев салаш — Злопоље, где је требало да смењени 223. дивизију 68. корпуса, а потом да 14. децембра у 8 часова пређе у напад и разбије непријатеља у ширем рејону Грабова, одакле би делом снага садејствовала с јединицама Црвене армије у заузимању Вуковара, а главнином продужила напад у правцу Острова, где је после избијања требало да пресече железничку пругу Осijek — Винковци;

— да 1. пролетерска дивизија са две бригаде блокира непријатеља према Берку, а главнином садејствује с 5. дивизијом у заузимању непријатељског упоришта у Грабову, а потом овлада непријатељским упориштима у Негославцима, Свињаревцима, Петровцима, Старим и Новим Јанковцима и продужи надирање према Винковцима;

ИЗВЕШТАЈ О АКЦИЈИ ИЗВИЂАЧКЕ ЧЕТЕ ШЕФА ОБ ОТОК ^{М.Н.О.С.М.Д.И.И.Е.П.А.Р.И.П.О.С.И.В.А.}
ОД 10.12.44. ПО 23.1.45. ГОД. Бр. Пош. 2-111
К. 285-14

Извештавам да је дана 22.1.1945. год. стигла наша извиђачка чета, из позадине непријатеља, са винковачког сектора, која је била отишла на задатак још 10 децембра 1944 год.

Чета је на задатак отишла, рачунајући са командом чете, 39 другова. Опмах 11 децембра, када су се враћали са задатка који им је био опређен, били су отсечени од непријатеља, јер се линија фронта протезала после Вишовог преласка у непријатељску територију, иза њих. Покушали су да се пробоју, што није успело. Том приликом имали су једног мртвог и два равена. Опет су се вратили у позадину непријатеља, али овога пута командир са још 3 друга био је отсечен од осталих и до данас се за њега ништа не зна. Оба су равеника спасена. Комесар чете и његов помоћник, са осталим друговима, њих око 35, након неуспелог покушаја да се пробију на јуриш, опет су се вратили у позадину непријатеља. У то је време непријатељ у позадини био врло активан и вршио стално претресе и генерална чишћења шума, јер је претпостављао да тамо после повлачења има партизана. Након дванаест дана опет су покушали пропор на непријатељску линију између Пактова и Славковца, али ни тога пута нису успели, јер су наишли на непријатељске бункере. Овога је пута изгубила везу група од 4 друга. Комесар и његов помоћник, са још 18 другова опет су се вратили у позадину. На Лазичким становима су ухватили везу с нашим симпатизерима. Тако су направили земунице, а крстарила по целом терену у циљу хватања везе, да би се пребацили назад. То су радили ноћу, док су дану били у земуницама. Непријатељ је крстарио свуда. Народ их је добро чувао, јер су са нашим народом ухватили везе. У прво су време патили од глади и зиме, међутим тога касније, због добрих веза, није било. У једној слами у близини Лазичких станова било је сакривено 7 наших другова. Непријатељски војници су ради плачке вршили претресе станова, са лања, а тако су наишли и на њих седморицу. Случајно је један војник гурнуо штапом у сламу и тако их открио. Када су их приметили, непријатељи су осули ватру на сламу. Друг десетар Михајловић Живко, родом из Пиносаве, искочио је из сламе међу Немце и том приликом убио 2 Немца и ранио под врат немачког Лајтнанта, а тако кроз групу Немаца у јачини једног вода, до зуба наоружаних, успео је побећи комесару чете, који је био на другом салашу. Овој је приликом настала борба - 4 друга су погинула, а два су изгорела у слами, јер се нису могли зивући. Том су приликом погинула и 2 друга из XII бригаде, који су били у суседној кући, далеко око 20 метара. Они су били изашли да се предају Немцима. Затим су Немци запалили један стан, где је било неколико наших другова. У запаљеној кући наши су се задржали на тањану до мрака, правећи лим да их непријатељ не пријети, и у ноћи су се извукли. После се наши извиђачи крили по шуми, у фатовима дрва и земљи, док није прошло непријатељско чишћење. После су се опет вратили у своје ископане базе, по ноћи су слали патроле ради испитивања терена и непријатељских снага. Друг комесар Ђурђевић Маринко и Ромић Благо у цивилном одећу су обилазили у Сремске Лазе и прикупљали храну, том приликом преко наших илегалних организација прикупљали су пола ке о непријатељу. Том приликом долазили су до самог Штаба немачке регименте, у центру села Лаза. Лично су разговарали са једним немачким лајтнантом. За то је време уништено колико се сигурно зна преко 40 непријатељских војника, од тога је мањи број живих ухваћен и уништен. међу убијеним био је и један немачки капетан и оберлајтнант, који су носили важна документа и архиву од Привлаке за Оток. У овој архиви били су подаци непријатељске обавештајне службе о нашим снагама и учртана линија наших положаја. Када су ова два непријатељска официра убијена, са нашим извиђачима били су још неколико другова са другом Бранком, и његови су курири прешли овамо са поштом, заједно са нашим извиђачима. Важна непријатељска архива, која говори о нашим линијама, положајима и снагама предата је штабу VI личке дивизије, ради предаје штабу Армије. За време бављена наших извиђача у Лазачким становима и околини, од 40 дана, све се време морало провести дану по земуницама. У овоме је времену извиђачка чета имала губитак, и то 6 мртвих, затим један је жив ухваћен - друг Момчило Морача. Он је вођен кроз село - није познато јели стрељан или је још жив. За командира друга Саву Радуловића, два војника и два делегата и још три друга, који су се освојили - једни 11 децембра, други

Факсимил извештаја обавештајног официра 5. дивизије о дејствима Извиђачке чете у непријатељевој позадини (Архив Војноисторијског института)

— да 11. дивизија, са Артиљеријским дивизионом 1. југословенске бригаде НОВЈ и једним батаљоном 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије, смени 13. децембра до 6 часова делове 5. и 1. пролетерске дивизије од Босуа до Берка, где је требало да врши сталан притисак на непријатељска упоришта у Оролику и Берку;

— да 21. дивизија, са 117. артиљеријским пуком Црвене армије, смени јединице 11. дивизије у току 12. децембра и затвори правце који од Привлаке и Отока воде према Босути, а потом да врши сталан притисак на непријатељска упоришта у Привлаци и Отоку и руши железничку другу Брчко — Винковци,

Совјетски 68. корпус задржао је и даље исти задатак: да са својим јединицама изврши пробој фронта на правцу Сотин — Вуковар — Осиек.

Напад је требало да почне 14. децембра 1944. у 8 часова после артиљеријске припреме, која је требало да траје 40 минута, тј. од 7.20 часова до почетка јуриша.

У међувремену је и немачка 118. ловачка дивизија консолидовала своје редове довођењем свежих снага с фронта на Дрини.

Тако су се, поред наведених јединица, у саставу борбених група „Ајзеле" и „Тернер", у дивизији налазиле и следеће снаге:

— у саставу Борбене групе „Цимерман", полицијске и друге мање јединице јачине око 4 батаљона;

— у саставу Борбене групе „Линденблат", 2. батаљон 750. пука 118. ловачке дивизије, 3. батаљон 893. гренадирског пука 264. пешадијске дивизије, 1. ваздухопловни батаљон за осигурање „Шифер" без једне чете, 750. инжињеријска чета и 16. чета 750. пука;

— у саставу Борбене групе „Ердман", 1. и 3. батаљон 5. СС полицијског пука, 2. батаљон 891. и 3. батаљон 892. гренадирског пука 264. пешадијске дивизије, 522. инжињеријски батаљон, 812. батаљон за осигурање, 3. чета 808. батаљона за осигурање, 14. чета 893. гренадирског пука и 264. моторизована противтенковска чета;

— у саставу артиљеријских група за подршку борбених група и дивизије као целине 1. дивизион 79. артиљеријског пука 1. брдске дивизије, 1. дивизион 11. артиљеријског пука 11. ваздухопловне пољске дивизије, 2. и 3. дивизион 670. артиљеријског пука 117. ловачке дивизије, 2. дивизион 668. артиљеријског пука 118. ловачке дивизије и 1. и 3. дивизион 264. артиљеријског пука 264. пешадијске дивизије;

— под непосредном командом Штаба 118. ловачке дивизије, 18. СС брдски полицијски пук с 3 батаљона, 288. ландесшицен батаљон, 555. мостовни инжињеријски батаљон, 118. батаљон за везу, 118. допунски батаљон и 522. инжињеријска чета.

Према томе, 118. ловачка дивизија имала је на Зеленој линији 22 батаљона различитог састава (пешадијских, допунских, полицијских, брдских, ландесшицен и за осигурање), 3 извијачка батаљона, 4 инжињеријска батаљона, 8 артиљеријских дивизиона, 2 противтенковска дивизиона, 1 батаљон везе и 7 чета различитог састава. То су биле снаге далеко јаче него што их је имала једна ратна дивизија у то време. У саставу 118. ловачке дивизије, поред њеног матичног састава, налазили су се делови четири дру-

ге немачке дивизије: 1. брдске, 11. ваздухопловне пољске, 117. ловачке и 264. пешадијске дивизије, као и делови 5. СС и 9. брдског армијског корпуса и полицијских јединица на томе подручју. Дивизија је тада бројала више од 20.000 војника са преко 150 топовских цеви и око 20 самоходних оруђа (јуришних топова).

Непријатељ је, у ствари, имао на Зеленој линији више од две комплетне дивизије ратног састава, не рачунајући корпусне резерве непријатеља (делове 191 јуришне топовске бригаде и 202. тенковски батаљон са преко 30 тенкова и самоходних оруђа, као и друге јединице) и знатне усташко-домобранске снаге распоређене на фронту и ближој дубини до линије Вуковар — Винковци — Брчко (3. усташко-домобранску и делове 12. и 14. усташко-домобранске дивизије, као и више других усташко-домобранских јединица четног и батаљонског састава). Према томе, непријатељ је на предњем крају и ближој дубини имао око 40.000 војника, а још увек је могао да ангажује десетак хиљада војника, који су се у то време пребацивали пругом Брчко — Винковци — Осиек, на фронт на реци Драви, од Валпова до Осиека (11. ваздухопловна пољска дивизија), или су се уводили у борбу на сремском фронту (117. ловачка дивизија).

ОПШТИ НАПАД НА ЗЕЛЕНУ ЛИНИЈУ

Непосредно пред општи напад југословенских и совјетских јединица 14. децембра 1944. на сремском фронту, Немци су 12. децембра 1944. у 12 часова извршили смену команданата на дравском, сремском и дринском фронту. Генерал-лајтнант Јозеф Киблер предао је команду над Корпусном групом „Киблер", која је истовремено и расформирана. Команду на дравском, сремском и дринском фронту преузео је Штаб 34. армијског корпуса. За команданта је привремено постављен генерал-лајтнант Хартвиг фон Лудвигер, командант 104. ловачке дивизије, али је већ 15. децембра ту дужност преузео дотадашњи командант 68. армијског корпуса генерал авијације Хелмут Фелми.

Генерал Киблер је упућен у Мађарску, где је требало да прими команду над 1. брдском дивизијом, која се налазила у саставу 2. оклопне армије. Фелми је приспео у Нуштар тек 15. децембра, када је у 14 часова преузео команду над 34. армијским корпусом од генерала Лудвигера, који га је на тој дужности заступао нешто више од три дана. Од Киблеровог штаба извршена је попуна Дивизијског штаба за нарочиту употребу „Штефан", чији је командант генерал-лајтнант Штефан, до тада командант немачких јединица на дравском фронту, преузео 16. децембра команду над Командом позадинске области 34. армијског корпуса, са седиштем у Ђакову. Истовремено је 12. децембра 1944. Команда Срема упућена у састав 2. оклопне армије.

У међувремену јединице 1. пролетерског корпуса и 68. корпуса Црвене армије завршавале су с припремама и прегруписавањем снага за предстојећи напад.

У току ноћи 42/13. децембра 1944. Штаб совјетског 68. корпуса извукао је са одсека кота 110 — Грабово — ж. ст. Грабово своју 223. дивизију и пре-

На осматрачници Штаба 13. пролетерске бригаде „Раде Кончар“, код Миклушеваца, половином децембра 1944; трећи слева је мајор Марко Рапо, командант бригаде, а други слева је капетан Перо Трнинић, помоћник политичког комесара 3. крајишке (пролетерске) бригаде (из албума пуковника Пера Трнинића)

бацио је на фронт према непријатељском упоришту у Сотину, ради учешћа у нападу на правцу Сотин — Вуковар, у другом борбеном ешелону корпуса. Дивизију су на поменутом одсеку смениле јединице 5. и 1. пролетерске дивизије. Совјетска 52. дивизија, која је до тада нападала на поменутом правцу, остала је и даље у првом ешелону Корпуса, иако је у дотадашњим десетодневним непрекидним и тешким борбама била изморена и с већим губицима.

Трећа бригада 36. дивизије, која се привремено налазила под командом 68. корпуса, такође је извучена из борбе због преморености, већих губитака и нових задатака на левој обали реке Драве. Бригада је у борбеним дејствима у Срему од 1. до 15. децембра имала 71 погинулог, 7 несталих и 213 рањених бораца, док је непријатељу у исто време нанела тешке губитке. Она је 15. децембра пребачена преко Дунава у Бачку, где је поново ушла у састав своје матичне дивизије ради дејстава на дравском фронту у вези с наређењем Главног штаба НОВ и ПО Војводине од 14. децембра за дејства 16, 36. и 51. дивизије на левој обали Драве и на вировитичком мостобрану.

После извршене смене и прегруписавања јединица, совјетски 68. корпус је био спреман за напад 14. децембра 1944. у 8 часова на непријатељско упориште у Сотину.

Пета дивизија је у току 12/13. децембра извршила покрет својих јединица с дела фронта јужно од Оролика, као и резерви које су се налазиле на простору Товарник — Илача и пребацила се на простор Балешњак — Папугин салаш. На тој просторији јединице су почеле с краћим припремама ради учешћа у нападу 14. децембра на непријатељско врло брањено упориште у Грабову. Десета бригада је још у току 12/13. децембра извршила смену делова совјетске 223. дивизије на одсеку кота 110 — Грабово и запосела полазне положаје за напад, које су до тада држали припадници 223. дивизије.

Артиљеријске јединице 5. дивизије добиле су наређење за прегруписавање 12. децембра у 17 часова и одмах приступиле извршењу задатка, тако да су већ око 24 часа биле у Товарнику. Ујутро 13. децембра у 4 часа, Тешки дивизион је извршио покрет према Сотину и заузео ватрене положаје на простору Дудашев салаш — кота 116. Артиљеријска бригада (командант Васо Бошковић, политички комесар Душко Адамовић) је напустила Товарник у 5 часова и у току дана се разместила на ватреним положајима на простору Балешњак — Ђордашев салаш — Злопоље, док је Противавионски дивизион задржао две батерије у Товарнику, а једну у Шиду.

На фронту 1. пролетерске дивизије, пре прегруписавања јединица за предстојећи напад, њена 8. бригада постигла је, у садејству с деловима совјетске 223. дивизије, значајан успех. Наиме, 11. децембра совјетски инжењерци су под борбом направили пешачко брвно преко мочваре испред ж. ст. Грабово, преко кога су се у току дана пребациле две чете 8. бригаде и један батаљон црвеноармејаца. Сутрадан је преко мочваре прешла цела бригада и том приликом у садејству са совјетским батаљоном, успела да заузме ж. ст. Грабово. Тако су створени повољни услови за даља дејства у правцу села Грабова и Негославаца. Губици дивизије у тим дводневним дејствима су били прилично високи: 42 погинула и 162 рањена борца, од којих већина из 8. црногорске бригаде.

Тринаестог децембра Штаб 1. пролетерске дивизије издао је заповест потчињеним јединицама за дејства према Вуковару и Винковцима. Према тој заповести, потчињене јединице су добиле следеће задатке:

— 13. пролетерска бригада, која се до тада налазила у резерви у Илачи, да изврши марш 13. децембра у 10 часова из Илаче до Миклушеваца, где је, северно од тога села, требало да преузме положаје од 8. бригаде на одсеку Папугин салаш — Кајшевац — ж. ст. Грабово и 14. децембра у 8 часова пређе у напад на правцу Грабово — Пустара Горњак — Павловићев салаш — Петровци, садејствујући 8. бригадом у заузимању Негославаца, а потом и Петроваца;

— 8. црногорска бригада да нападне непријатеља на одсеку фронта од ж. ст. Грабово до коте 108, пробије непријатељску одбрану и, у садејству с 13. пролетерском бригадом, овлада Негославцима, а потом продужи надирање ка Петровцима и заузме их у садејству с 3. крајишком и 13. пролетерском бригадом;

— 3. крајишка бригада, која се до тада налазила у резерви 1. пролетерске дивизије у Илачи, да 13. децембра изврши марш из Илаче до Томпојеваца крећући се иза маршевског поретка 13. пролетерске бригаде, а затим, пошто 13. и 8. бригада пробију непријатељске одбрамбене положаје, изврши усиљени марш према Негославцима и у заузимању тог упоришта садејствује с 8. бригадом, а по његовом овладавању продужи ка Петровцима;

— Италијанска бригада (Бригада „Италија“) да остане на дотадашњем сектору чврсто држећи положаје према Рерку од утрине. Старо село до коте 108 наслањујући се својим десним крилом на 8. бригаду, а левим на 5. бригаду 11. дивизије, вршећи сталан притисак на непријатељску Борбену групу „Ердман“, у настојању да непријатељске снаге везује за себе спречавајући да интервенишу на главном правцу напада 1. пролетерске дивизије, тј. према Негославцима и Петровцима;

— 1. пролетерска бригада, која се до тада с три батаљона налазила на положајима према Оролику, а с два батаљона у резерви, у Шидским Бановцима, да се у току 13/14. децембра прикупи у Шидским Бановцима и 14. децембра у 4 часа ујутро изврши покрет до Чаковаца где је требало да се смести као дивизијска резерва, а после пробоја непријатељских одбрамбених положаја од стране 8. бригаде, да наступа иза ње преко Негославаца, скрене на југ и заузме Свињаревце, продужујући на запад и у садејству с

Командант 32. српске (мачванске) бригаде мајор Анте Миоџ (из фототеке „Борбе“)

јединицама 11. дивизије, учествује у заузимању Стрих Јанковаца;

— Артиљеријска бригада и Тешки дивизион са ватрених положаја који су се налазили на широк простору Миклушевци — Чаковци — Спајинске Њиве врше артиљеријску подршку дивизије.

На тај начин, 1. пролетерска дивизија имала да изврши напад 14. децембра у 8 часова с три бригаде у првом борбеном реду и с две бригаде у другом ешелону, с полазним положајима за напад на линију Папугин салаш — Штрауђов салаш — Стојановићев салаш — Пепељуга — Старо село.

Једанаеста дивизија приступила је извршењу постављених задатака 12/13. децембра, када је припремљена прегруписавању јединица и поседују положаја Старог села до Босута преузимајући их од јединица 1. пролетерске и 5. дивизије. Непосредно пре прегруписавања, 11. децембра 1944, код Отока је погинуо командант 32. српске бригаде 11. ударне дивизије мајор Анте Миоџ, шпански борац, родом из Ливна. Он је, после Саве Машковића, био други командант бригаде који је погинуо у децембарској офанзиви 1. пролетерског корпуса на сремском фронту. Пета бригада заузела је положаје наспрам непријатељског упоришта

Борац 5. дивизије на сремском фронту (Војни музеј у Београду)

шта у Оролику од утрине Старо село, преко поља Дубрава до моста на железничкој магистрали Београд — Винковци — Загреб, јужно од Оролика, с циљем везивања непријатељских снага у Оролику (Борбене групе „Линденблат“), а после разбијања непријатељске одбране од стране јединица 1. пролетерске дивизије, да пређе у обухватни напад ради ликвидације упоришта Оролик и Берак и продужи надирање у правцу Старих и Нових Јанковаца и заузети их у садејству с јединицама 1. пролетерске дивизије.

Лево од 5. бригаде, од железничког моста до Босута, положаје је заузела 32. бригада, која је 13. децембра у 22 часа извршила покрет из Нијемаца и на западној ивици шума Алмаш и Брадарице сменила јединице 5. дивизије. Бригада је имала задатак да садејствује с 5. бригадом и јединицама 1. пролетерске дивизије у заузимању Старих и Нових Јанковаца.

Међутим, 14. децембра у 1 час 12. бригада је извршила покрет из Нијемаца за Белетовце и до зоре сменила јединице 32. бригаде преузимајући њене задатке, док се 32. бригада повукла, као дивизијска резерва, у Винковачке Бановце. Тада се Штаб 11. дивизије налазио у Шидским Бановцима, где се налазио у резерви и батаљон 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије.

На тај начин, 11. дивизија је у првом борбеном ешелону имала 5. и 12. бригаду, док су се 32. бригада и батаљон Црвене армије налазили у резерви спремни за појачање напада дивизије на правцу њених дејстава Оролик — Слаковци — Нови Јанковци.

На левом крилу борбеног распореда 1. пролетерског корпуса, тј. јужно од 11. дивизије, од реке Босута, наспрам непријатељског упоришта у Отоку до реке Спачве, дејствовала је 21. дивизија с две бригаде, док је њена 31. бригада дејствовала на одвојеном правцу јужно од Спачве до Саве. Четврта бригада се налазила на десном крилу дивизије и, ослоном на 12. бригаду 11. дивизије, држала је положаје од Босута до пута Комлетинци — Оток. Лево од 4. бригаде положаје је држала 2. пролетерска бригада ојачана једним батаљоном 5. бригаде. Јединице 2. пролетерске бригаде налазиле су се распоређене код Ивантићевог салаша, који се налазио северно од шуме Јелац на левој обали реке Спачве.

Пета бригада, као дивизијска резерва, налазила се с два батаљона у Доњем Новом Селу, где се у резерви налазила и 1. коњичка бригада, а с једним батаљоном у Комлетинцима, док се Штаб дивизије налазио у Нијемцима. На простору Дуге ливаде — Господске њиве налазили су се ватрени положаји 117. артиљеријског пука Црвене армије.

Дивизија је на одсеку фронта од Босута до Саве имала задатке чисто одбрамбеног карактера, с тим што је требало да врши сталан притисак на непријатељска упоришта у Привлаки и Отоку, како би везала снаге непријатеља и онемогућила пребацивање његових појачања на главном правцу удара 1. пролетерског корпуса.

У међувремену док је дивизија завршавала с прегруписавањем снага и преузимањем положаја од 11. дивизије према Привлаци, Немци су на фронту 31. бригаде провалили насипе на левој обали Саве и изазвали поплаве у позадини бригаде, чије су се јединице тада налазиле наспрам непријатељских упоришта у Врбањи и Рачиновцима. Немци су тиме желели да учине потпуно непроходним широки простор између Босута и Саве и отклоне опасност од сталног угрожавања за њих тада веома важне железничке комуникације Брчко — Винковци — Вуковар — Осиек. У томе су и успели, јер је цео тај простор на јужном боку сремског фронта постао тада непроходан, делом због густих Босутских шума, без икаквих комуникација, а делом због изазване поплаве. Штаб 31. бригаде са својим јединицама био је тако рећи потпуно одсечен од своје позадине, па је донео одлуку да се јединице бригаде повуку у Липовац и Вишњићево (Грк). На ту меру Штаб бригаде се одлучио ие само због поплаве и дубине воде од преко једног метра на простору преко 100 км², већ и због тога што је и ударна моћ бригаде била у приличној мери смањена услед преморености и слабо одевеног људства, од којих је већи број био без обуће, као и недостатка муниције и приличне изолованости бригаде од своје матичне дивизије. Извлачење бригаде из Сољана, Дреноваца, Страшинаца и Јамене, извршено је чамцима и у највећем реду до 16. децембра, када је бригада из Липовца и Вишњићева (Грк) прешла у Адашевце и Бачинце ради сређивања, попуње и одмора.

Борци 13. пролетерске бригаде „Раде Кончар“ крај ватре, код пустаре Грабово (Војни музеј у Београду)

Најзад је освануо и 14. децембар 1944. Све јединице совјетског 68. корпуса и 1. пролетерског корпуса предвиђене да учествују у пробоју непријатељске одбране на линији Сотин — Грабово — Берак — Оролик — Оток, већ су се до зоре налазиле на полазним положајима за напад. Тога дана 2 пука Црвене армије и 9 бригада 1. пролетерског корпуса у првом борбеном ешелону били су спремни да још једном покушају да пробију и овладају седмом и последњом непријатељском одбрамбеном линијом на сремском фронту, тзв. *Зеленом линијом*. Тачно у 7.20 часова отпочела је артиљеријска припрема напада из око 200 топовских цеви. Непријатељски први ровови били су обасипани артиљеријском ватром пуних 40 минута, а тада, у 8 часова, јединице су прешле у јуриш.

На десном крилу 52. дивизија 68. корпуса, ојачана деловима 223. дивизије и 1. гардијског утврђеног рејона и артиљеријом, и поред снажног напада, остала је прикована пред првим непријатељским рововима испред Сотина. Многобројна минска поља и друге препреке, као и снажна ватра из аутоматских и артиљеријских оруђа, онемогућили су сваки покушај црвеноармејаца да пробију непријатељску одбрану. Немачка борбена група „Тернер“, јачине једне дивизије, пружала је веома жилав отпор. Поновила се ситуација из претходних дана, када су на Сотин нападале 52. дивизија и 3. војвођанска брига-

да. Поново су црвеноармејци и после више узастопних јуриша враћени на полазне положаје. Без тенкова и самоходних оруђа, на овом правцу је било тешко извршити продор. Тако је цео 14. децембар прошао у безуспешним нападима совјетских јединица.

На одсеку напада 5. дивизије 4. бригада (командант Вид Бодирожа, политички комесар Драго Ђукић) убачена је ноћу 13/14. децембра у борбени поредак дивизије на њеном левом крилу, тј. између њене 10. бригаде (командант Марко Срдић, политички комесар Владо Малбашић) и 13. пролетерске бригаде 1. пролетерске дивизије. Тако је 5. дивизија дочекала 14. децембар с две бригаде у првом борбеном ешелону. Обе бригаде су 14. децембра у 8 часова прешле на јуриш ради пробоја непријатељских одбрамбених положаја код Грабова и успеле су да заузму његове предстражне положаје. У даљем продирању ове бригаде су заустављене испред главних непријатељских одбрамбених положаја. Том приликом су 4. и 10. бригада биле изложене врло јакој бочној ватри из непријатељских упоришта у Сотину и Грабову, так да су морале да залегну на потпуно брисаном простору и да приступе утврђивању како би се заштитиле од убитачне ватре, не само фронталне већ и бочне. Непријатељ је чврсто држао у својим рукама главну линију отпора која се протезала дуж комуникације која из Сотина води према Грабову.

Нада Соколовић, шеф санитета 3. батаљона, и Зора Петрић, шеф санитета 1. пролетерске бригаде (из албума пуковника Радована Пантића)

У току дана сви покушаји 4. и 10. бригаде да пробију непријатељске одбрамбене положаје остали су без успеха. Артиљеријске јединице 5. дивизије и 68. корпуса су потпуно подбациле. Наиме, артиљеријске старешине су погрешиле у процени протезања непријатељске главне одбрамбене линије (првог рова), па су уместо да туку непријатељску живу силу и технику у првом рову, у ствари тукли предстражне положаје које су Немци посели слабијим снагама. Због тога су 4. и 10. бригада врло брзо овладале тим положајима, али када су избиле испред комуникације Сотин — Грабово, где се протезала главна одбрамбена линија, биле су заустављене снажном и убитачном ватром. Поновљени напад у току ноћи 14/15. децембра такође се завршио безуспешно. У тим борбама 4. и 10. бригада имале су избачених из строја 279, од чега погинулих 42 борца.

Лево од 5. дивизије нападала је 1. пролетерска дивизија с три бригаде у првом борбеном ешелону: 13. пролетерском, 8. црногорском и Италијанском бригадом.

Тринаеста пролетерска бригада је у току јуриша успела да овлада већим делом Грабова. Међутим, непријатељ је у противнападу, уз подршку 4 тенка, успео поново да заузме Грабово и бригаду одбаци на полазне положаје.

Осма бригада је у свом првом налету успела да напредује дуж железничке пруге према Негославцима, али је убрзо била заустављена. Тако су обе бригаде биле, тако рећи, приковане на својим полазним положајима за напад, док је Италијанска бригада активним дејствима у правцу Берка држала непријатеља у блокади.

Тринаеста и 8. бригада поновиле су напад и у 16 часова, али су и том приликом, после почетног успеха, поново враћене на полазне положаје.

Пошто ова два дневна напада нису успела, Штаб 1. пролетерске дивизије, који се тада налазио у Миклушевцима, одлучио је да уведе у борбу и 1. пролетерску бригаду и у ноћном нападу 14. децембра по-

куша поново да пробије непријатељске одбрамбене положаје код Грабова. У 20 часова су поново кренуле на јуриш, али сада три бригаде: 13. пролетерска, 8. и 1. пролетерска бригада.

Тринаеста пролетерска бригада за овај ноћни напад увела је у борбу одморне 2. и 3. батаљон уместо 1. и 4. батаљона, које је повукла у бригадну резерву. Међутим, и овога пута бригада није успела у нападу услед упорне одбране непријатеља.

Нападајући с три батаљона у првој линији, 8. бригада је успела да пређе преко мочваре и заузме део железничке пруге око ж. ст. Грабово. Међутим, непријатељ је предузео јак противнапад и вратио батаљон 8. бригаде на полазне положаје.

Прва пролетерска бригада је убацила у напад у 20 часова само 1. батаљон, који је имао задатак да савлада мочвару код Бургеровог салаша и омогући прелаз осталим батаљонима бригаде. Мочвара је представљала врло јаку природну препреку и било је тешко газити због дубоке воде, глибовитог дна и високог растиња, као и многобројних минских препрека. Мочвара је имала облик звезде с четири крака који су се стицали на простору Бургеровог салаша — ж. ст. Грабово. Један кривудасти крак се благо повијао према североистоку у правцу Сотина и он је, брањен аутоматском ватром немачких оруђа, пуних девет дана спречавао продор југословенских и совјетских јединица у правцу ж. ст. Грабово и села Грабова.

Други крак мочваре пружао се у правцу југоистока у дубини положаја јединица НОВЈ према Чаковцима и ометао је саобраћај и покрете јединица. Трећи крак се протезао у правцу југозапада од Бургеровог салаша према Свињаревцима, да би се потом повио у правцу југа, према Берку. И на крају, четврти крак се повијао од Бургеровог салаша према северозападу и пресецао је железничку пругу према Негославцима.

Први батаљон 1. пролетерске бригаде успео је, после веома жилаве борбе, да пређе мочвару и омогући убацивање у борбу још два батаљона 1. пролетерске бригаде. Ове снаге су успеле да разбију непријатељску одбрану и, по цену од преко 100 бораца избачених из строја бригаде, избију на комуникацију Негославци — Оролик, на простору утрина Селишта и Батине. Међутим, због великог броја избачених бораца из строја и удаљености бригадног превидијалишта које се налазило с друге стране мочваре, настала је врло критична ситуација за рањенике. Претила је опасност да се многи међу њима подаве у мочвари, ^{КО}ЈУ ^{СУ} " здрави борци једва савлађивали. У међувремену 8. бригада није успела у свом нападу, док је на левом крилу борбеног распореда 1. пролетерске дивизије Италијанска бригада била, тако рећи, потпуно неактивна и није успела да неутралише непријатељску ватру и привеже за себе непријатељске снаге у Берку, па је 1. пролетерска бригада била изложена врло јакој унакрсној бочној ватри. У таквој ситуацији Штаб 1. пролетерске бригаде одлучио је да повуче истурене делове и приступи спасавању рањеника, при чему се нарочито истакао 1. батаљон на челу с његовим командантом Војином Абрамовићем Војом. Тако је и поред великих губитака, 1. пролетерска бригада постигла само делимичан успех.

Последњи опроштај најближих другова и чланова Штаба 1. пролетерске бригаде с погинулом Зором Петрић 6. маја 1945, у близини Загреба (из албума пуковника Руди Крајине)

Око 1 час по поноћи 15. децембра све три бригаде (13, 8. и 1) поново су прешле у напад, али се и тај напад завршио безуспешно, јер је непријатељ у противјурису успео да их врати на полазне положаје. На тај начин, и на овом делу фронта напади три бригаде 1. пролетерске дивизије ломили су се пред немачким главним одбрамбеним положајима, услед веома жилавог отпора и већ консолидоване одбране противника.

За то време на јужном крилу 1. пролетерског корпуса било је релативно мирно. Једанаеста и 21. дивизија држале су додељене положаје и чекале исход борби на фронту напада совјетског 68. стрељачког корпуса и 5. крајишке и 1. пролетерске дивизије 1. пролетерског корпуса, па се и сва њихова борбена делатност, углавном, свела на извиђачка дејства.

Обновљени напади 68. корпуса Црвене армије и 5. и 1. пролетерске дивизије 1. пролетерског корпуса у току 15. децембра, такође, нису дали очекиване резултате, након чега су све јединице прешле у активну одбрану. Тога дана 5. и 1. пролетерска дивизија имале су 80 погинулих, 5 несталих и 281 рањеног борца.

СМЕНА И ПРЕГРУПИСАВАЊЕ ЈЕДИНИЦА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

Први пролетерски корпус и совјетски 68. корпус, после дванаест дана тешких и крвавих борби, нису имали више снаге за озбиљније офанзивне подухвате. Та два корпуса, у том периоду, пробила су два врло утврђена и брањена непријатељска одбрамбена

положаја: *Црвену* и *Нибелунику* линију и напредовали 20 — 40 км у дубину непријатељског одбрамбеног распореда, избијајући 7. децембра пред последњи и седми по реду одбрамбени положај непријатеља на сремском фронту — *Зелеу* линију.

У току тих дејстава ослобођено је 39 већих насељених места, која је непријатељ, мање више, сва претворио у врло брањена и утврђена упоришта. Међу њима, као најзначајнија, истицала су се Ердевик, Мартинци, Кузмин, Шид, Товарник, Опатовац, Илок, Ловас, Илинци, Нијемци, Комлетинци, Шидски Бановци, Вишњићево (Грк), Моровић, Липовац и Дреновци.

У тим борбама 1. пролетерски корпус, укључујући и 36 дивизију, нанео је непријатељу тешке губитке. У борбама је убијено 3.513, а заробљено 525 непријатељских војника. Корпус је имао 1.555 погинулих, 113 несталих и 3.968 рањених бораца. Ови подаци најбоље говоре о жестини и тежини борби на сремском фронту.

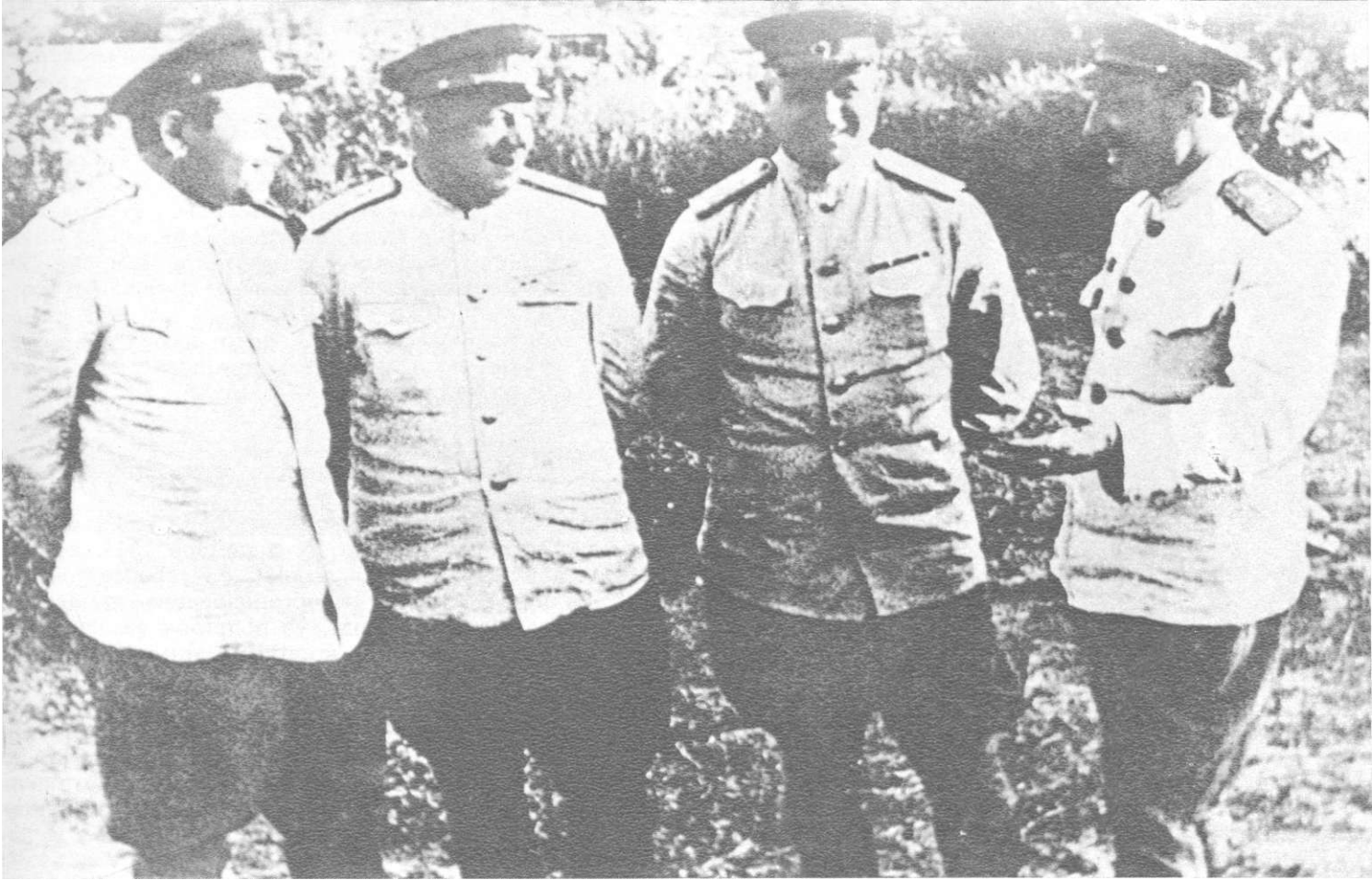
У вези с последњим борбама, Штаб 1. пролетерског корпуса доставио је 16. децембра 1944. Врховном штабу НОВ и ПОЈ депешу следеће садржине:

„И поред упорних и организованих напада од четрнаестог о. м. до данас, уз подршку све артиљерије, заједно са руским корпусом, нијесмо успјели пробити непријатељски систем одбране — иако смо на неким мјестима продирали до три километра, а на читавом фронту узели смо све предње ровове.

Непријатељски систем одбране организован је по дубини до Винковаца и потребно је много веће масирање артиљерије и технике за пробијање тога фронта, опет уз велике сопствене губитке. Доласком Буга-

Генерал-мајор Штерју Атанасов Виктор, помоћник команданта за политички рад 1. отечественофронтовске бугарске армије и члан Централног комитета Бугарске радничке партије (комуниста)

Штаб 3. украјинског фронта Црвене армије (слева на десно): генерал-мајор В. М. Лајок, члан штаба, маршал Ф. И. Толбухин, командант, генерал-лајтнант П. С. Желтов и генерал-чучковник С. С. Бирјузов, начелник штаба фронта

ра снаге се неће појачати, а техника ће се смањити. Ми смо сада постављени на сектор без и једног пута на правцу наших операција. У операцијама од 14. о. м. до данас непријатељ је имао 3200 мртвих и рањених на нашем сектору. Наши губици 1700 избачених из строја. Мишљења смо да би друг командант корпуса требао доћи код вас ради објашњења ситуације и наших предлога. Молимо одговор."

Сличне процене преовладавале су и у Команди 3. украјинског фронта. Њен 68. корпус налазио се већ више месеци у непрекидним борбама и више није био способан да, без тенкова и самоходних оруђа, изврши пробој фронта на правцу Сотин — Вуковар — Осијек. Команда 3. украјинског фронта је због тога одлучила да извуче корпус са сремског фронта и да га попуњеног и одмореног употреби у саставу 4. гардијске армије у рејону Блатног језера.

На место 68. корпуса, Команда 3. украјинског фронта одлучила је, у споразуму с Врховним штабом НОВ и ПОЈ, да на сремском фронту уведе у борбу 1. бугарску армију (командант генерал Владимир Стој-

чев, помоћник команданта за политички рад Штерју Атанасов), која се налазила у формирању.

Прва бугарска армија је почела с прикупљањем већ крајем новембра и почетком децембра у источном Срему и на простору Нови Сад — Сомбор, где је пребачена пловним објектима Дунавске ратне флотиле Црвене армије.

Према постигнутом споразуму Врховног штаба НОВ и ПОЈ и Команде 3. украјинског фронта, 1. бугарска армија, која је у оперативном погледу била потчињена 3. украјинском фронту, требало је да поседне део сремског фронта на одсеку од Сотина, на Дунаву, до комуникације Товарник — Шидски Бановци — Оролик, тј. до главне железничке пруге, док су се јединице 1. пролетерског корпуса имале да рокирају улево, јужно од те пруге, на део сремског фронта без иједне јаче комуникације на операцијском правцу дејстава корпуса, о чему се говори у поменутој депеши команданта и политичког комесара 1. пролетерског корпуса.

Команда 3. украјинског фронта се надала да ће 1. бугарска армија са својих шест дивизија (3, 8, 10,

11, 12. и 16; ова последња је ушла у састав армије крајем децембра) и укупно 99.662 војника успети да изврши задатке које није претходно постигао 68. корпус Црвене армије с 1. гардијским утврђеним рејоном са око 20.000 војника. Међутим, Команда 3. украјинског фронта се у томе преварила, јер 1. бугарска армија, налазећи се тек у формирању и прикупљању, није тада била способна за јача борбена дејства, па је стога на сремском фронту и ангажовала само две своје делимично способне дивизије (3. и 8). Тако је цео терет наступајућих борби преузео на себе 1. пролетерски корпус, а посебно његова 5. и 21. дивизија.

Поступајући по наређењу Врховног штаба НОВ и ПОЈ, Штаб 1. пролетерског корпуса издао је 16. децембра 1944. наређење потчињеним штабовима дивизија за смену својих јединица од стране 1. бугарске армије. Смена је отпочела 18, а завршила се 19. децембра, док су јединице совјетског 68. корпуса смењене од бугарских јединица до 21. децембра 1944.

Пета дивизија смењена је 18/19. децембра од стране бугарске 3. дивизије на одсеку Грабово — ж. ст. Грабово. Претходно, 16. децембра, из састава 5. дивизије изашла је 21. српска бригада; уместо ње у састав ове дивизије, ушла је 1. југословенска бригада НОВЈ, која је формирана у СССР-у од југословенских грађана, 1. јуна 1944. Командант бригаде, по

њеном уласку у састав дивизије, био је Стево Микшић, а политички комесар Александар Крајачевић. Двадесет прва бригада је ушла у састав 21. дивизије.

По извршеној смени јединица 5. дивизије, њена 1. бригада (командант Цвијо Мазалица, политички комесар Петар Симурдић) 19. децембра се пребацила у Шидске Бановце ради сређивања и одмора, док се у Нијемцима сместили Штаб дивизије, 1. југословенска и 4. бригада, а у Подграђу — 10. бригада.

Прва пролетерска дивизија смењена је 18/19. децембра, па су се њене јединице у току 20. децембра разместили на простору Адашевци — Мала Вашица — Беркасово — Шид, тако да су се Штаб дивизије 13. пролетерска и Противавионски артиљеријски дивизион разместили у Шиду, 8. бригада у Малим Вашицама, Италијанска бригада у Беркасову, а 1. пролетерска и 3. крајишка бригада у Адашевцима. Артиљеријска бригада и Тешки дивизион 1. пролетерске дивизије привремено су придати 21. дивизији, пошто се 117. артиљеријски пук Црвене армије повукао; осталим јединицама совјетског 68. корпуса и 1. гардијског утврђеног рејона по извршеној смени од стране 1. бугарске армије. Артиљеријска бригада 21. дивизије у то време се још увек налазила у процесу формирања у Сремској Митровици, где је примала совјетско артиљеријско наоружање.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

ПЕТА дивизија

„Drugovima borcima i rukovodiocima bugarske narodne vojske, ukazaćemo sve poštovanje i bratsku ljubav, koju oni zaslužuju.“

Godina 1

decen.bar 1944 godine

Broj 1

RAME UZ RAME SA BRATSKOM NOVOM BUGARSKOM NARODNOM ARMIJOM

Sramna je uloga Bugarske kao države u prošlosti. Ali njena uloga Hitlerovog žandarma u našoj porobljenoj zemlji od 1941 pa sve do 1944 godine još je sramnija. To je najbolje osjetio narod Srbije i Makedonije. U ulozi Hitlerovog žandarma, fašistička Bugarska vodila je borbu pune tri godine protiv Narodno-oslobodilačke

Pavla, Stojadinovića, Cvetkovića i Mačeka, koji su prišli Hitlerovom trojnom paktu i sramno prodali svoj narod. Međutim, bugarski narod nije imao 27 mart da taj pakt obori. Ti bugarski izrodi — pobornici trojnog pakta odveli su svoj narod na taj sramni put — put kojim su pošli svi Nedići, Draže, Pavelići i drugi izdajnici naših naroda. To odavno bliže i narod svih

razumio s delegatima Otačestvenog fronta Bugarske o zajedničkoj borbi Narodno oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije i bugarskih vojnih jedinica protiv zajedničkog neprijatelja — njemačkog osvajača. Ova preporod u životu Bugarske imaće ogromno značenje ne samo za nas nego i za sve balkanske narode.

Факсимил прве стране дивизијског листа 5. дивизије у вези са доласком бугарских јединица на сремски фронт (Архив Војноисторијског института)

Командант 1. крајишке бригаде Цвијо Мазалица и заменик политичког комесара Коста Зрилић (лево) с куририма штаба бригаде (из албума пуковника Косте Зрилића)

У 11. дивизији извршена је смена само 5. бригаде, у току 19/20. децембра, од стране јединица бугарске 8. дивизије. После извршене смене бригада се пребацила у Нијемце, где је прешао и Штаб 21. дивизије с приштапским јединицама. Дванаеста бригада и даље је задржала старе положаје јужно од железничке пруге, наспрам Оролика, тј. на западним ивицама шума Алмаш и Брадарице до Босуца, док се 32. бригада налазила у Винковачким Бановцима на одмору и сређивању јединица.

Двадесет прва дивизија је задржала старе положаје, али је у међувремену дошло до промена у њеном формацијском саставу. Тако је 16. децембра, према одлуци Врховног штаба НОВ и ПОЈ, из њеног састава изашла 2. пролетерска бригада, која је тада поново упућена у састав своје матичне 2. пролетерске дивизије, док је уместо ње у састав дивизије ушла 21. бригада (командант Љубомир Јајчанин Бели, политички комесар Јово Роган), која се до тада налазила у саставу 5. дивизије. После извршених промена у формацијском саставу дивизије, 4. бригада је држала старе положаје од Босуца до пута Комлетинци — Оток, тј. до коте 84. Лево од 4. бригаде положаје 2.

Политички комесар 21. ударне дивизије потпуковник Млађо Марин опрашта се с борцима 2. пролетерске бригаде приликом њиховог одласка с фронта у састав матичне 2. пролетерске дивизије (из албума генерала Млађе Марина)

пролетерске бригаде сада је преузела 5. бригада, тј. од коте 84 до Иванетићевог салаша. Смена 2. пролетерске бригаде од стране 5. српске бригаде извршена је од 18. децембра, када је у 8 часова извршен и свечани испраћај 2. пролетерске бригаде.

Двадесет прва бригада, сада под командом 21. дивизије, разместила се у Комлетинцима, док се 31. бригада налазила у Адашевцима и Бачинцима на одмору, а 1. коњичка бригада, као дивизијска резерва, у Доњем Новом Селу. Штаб дивизије с приштапским деловима налазио се 20. децембра у Нијемцима.

ПРЕГРУПИСАВАЊЕ НЕМАЧКИХ ЈЕДИНИЦА

У исто време на сремском фронту су и Немци вршили прегруписавање и смену својих јединица. Придошла и попуњена 117. ловачка дивизија (командант генерал-лајтнант Аугуст Витман) сменила је 15. децембра 118. ловачку дивизију, а већ 16. децембра њен 749. пук извршио је снажан напад код Сотина у правцу 68. корпуса Црвене армије. Тај напад је одбијен и пук је био приморан, после већих губитака, да се повуче на полазне положаје.

Смењена 118. ловачка дивизија требало је, према првобитној намери Команде Југоистока, да се употреби на Драви. Међутим, немачка Врховна команда Вермахта је интервенисала, па је ова дивизија, због ситуације северно од Драве, упуњена у састав 2. оклопне армије у рејон Велике Кањиже, у Мађарској. До 10. јануара 1945. и последњи делови 118. ловачке дивизије прешли су југословенско-мађарску границу, северно од Вараждина, на путу у јужну Мађарску.

Смена јединица 68. корпуса Црвене армије и делова 1. пролетерског корпуса од стране 1. бугарске армије извршена је до 21. децембра, док су последње совјетске јединице напустиле сремски фронт до 25. децембра 1944. Одласком јединица Црвене армије 1. пролетерски корпус је посебно лишен подршке совјетске артиљерије, тако да су се на целом фронту 1. пролетерског корпуса сада налазили само две артиљеријске бригаде из састава 1. пролетерске и 5. дивизије, четири артиљеријска дивизиона (два тешка дивизиона из састава 1. пролетерске, односно 5. дивизије, један дивизион из 11. дивизије и Артиљеријски дивизион 1. југословенске бригаде) и по два противтенковска и противавионска артиљеријска дивизиона.

БОРБЕ КОД ОТОКА И ПРИВЛАКЕ

Док се завршавала смена и прегруписавање јединица на сремском фронту, Штаб 1. пролетерског корпуса издао је 20. децембра авизо-наређење, а 21. децембра и заповест за овладавање Отоком и Привлаком, веома јаким непријатељским упориштима на левом крилу борбеног распореда корпуса.

Према процени Штаба 1. пролетерског корпуса, Оток је бранило око 2.000 непријатељских војника, а исто толико и Привлаку. Ти подаци су били веома штур и нетачни, јер су тај одсек фронта тада бра-

Свечани строј 1. пролетерске бригаде на прослави треће годишњице формирања, децембра 1944 (из књиге „Прва пролетерска од Београда до Загреба“)

неле далеко јаче снаге са знатним снагама у позадини, које су могле интервенисати у сваком моменту. Најмање два ојачана пука налазила су се на линији од Босути до Босутских шума, не рачунајући снаге (око 6.000 војника) којима је непријатељ располагао за заштиту железничке пруге Брчко — Винковци, на одсеку Врбања — Гуња.

Задатак 1. пролетерског корпуса је био да по овладавању Привлаком и Отоком избије на комуникацију Винковци — Славонски Брод и омогући јединицама 1. бугарске армије да пробију непријатељску одбрану на одсеку Сотин — Грабово, продру према Винковцима и заузму овај веома важан саобраћајни чвор непријатеља.

У нападу је садејствовала и авијација НОВЈ.

Према заповести Штаба 1. пролетерског корпуса од 21. децембра 1944, напад на Привлаку и Оток требало је да се изведе на следећи начин:

Једанаеста дивизија, као десна колона, имала је задатак да напада једном бригадом од шуме Брадалица левом обалом Босути до моста на Босуту, а пос-

ле овладавања истим, да садејствује с 5. дивизијом у заузимању Привлаке, где је касније, после заузимања тог места и Отока, требало да смени 5. дивизију и образује јак мостобран на Босуту, затварајући правце према Винковцима и Новим Јанковцима.

Пета дивизија, као средња колона, добила је задатак да с две бригаде напада од Босута до северног дела Отока, једном бригадом садејствујући с 21. дивизијом у нападу на Оток, а другом вршећи притисак према Привлаци. После овладавања Отоком, дивизија је требало да оријентише део снага према Привлаки, заузме је и продужи надирање главнином према комуникацији Винковци — Жупања, ка Церни.

Двадесет прва дивизија, као лева колона, требало је с две бригаде да нападне Оток са источне, југоисточне и јужне стране, а да деловима 5. бригаде избије на железничку пругу Брчко — Винковци, код Рајковаче, ради пресецања и рушења пруге и спречавања довођења непријатељских појачања из Брчког, а по заузимању Отока, продужи надирање ка Жупањи и Бошњацима.

У резерви корпуса налазила се 1. пролетерска дивизија распоређена на простору Адашевци — Мала Вашица — Шид — Беркасово.

Истовремено с нападом 1. пролетерског корпуса на Привлаку и Оток, 1. бугарска армија је требало да пређе у напад према Сотину и Оролику.

Напад је требало да почне општим јуришем 22. децембра у 8.50 часова.

Двадесет другог децембра све јединице су у одређено време прешле на јуриш дуж целог фронта.

Бугари су у борбу увели само две од шест дивизија, и то 3. дивизију на правцу према Сотину и Грабову и 8. дивизију према Берку и Оролику. Напад ових дивизија, међутим, био је млак и неодлучан па се свео на нешто јачи испад на одсеку Сотин — Грабово. На томе се све завршило и поред снажне подршке 10 бродова 2. бригаде речних бродова Дунавске ратне флотиле Црвене армије, којом је од 14. децембра командовао контраадмирал Холостјаков, уместо његовог претходника вицеадмирала Горшкова, који је премештен за команданта ескадре Црноморске флоте.

Поред тога 1. бугарску армију подржавали су поред два совјетска артиљеријска пука и два дивизиона гардијских минобацача („каћуша“) и Пратећи обалски артиљеријски одред Дунавске ратне флотиле. Бродови 2. бригаде речних бродова капетана фрегате Аржавкина заузели су ватрене положаје 21. децембра до 24 часа, док су се осматрачнице за коректуру њихове ватре налазиле у борбеном поретку 1. бугарске армије. Међутим, све то није помогло 1. бугарској армији, чије јединице, осим мањег продора према Грабову, нису постигле значајнији успех у току 22. децембра.

Док је напад јединица 1. бугарске армије био неодлучан, дотле су се на фронту 1. пролетерског корпуса заметнуле врло оштре борбе, које су по својој тежини биле једне од најжешћих које је овај корпус водио у децембарској офанзиви уопште.

Дванаеста бригада 11. дивизије прешла је у 8.50 часова на јуриш, на одсеку Брадарица — Дионица, али је заустављена јаком ватром противника.

Контраадмирал Георгиј Никитович Холостјаков, командант Дунавске ратне флоте Црвене армије

Четврта бригада 5. дивизије, пошто је сменила на положајима 21. бригаду, прешла је 22. децембра на јуриш, на одсеку Оздановчев стан — Рипача (шума), али је одбијена противнападом непријатеља. Сви даљи јуриши бригаде у току дана ломили су се пред непријатељевим главним одбрамбеним положајем, док је само један њен батаљон, савлађујући, уз велике губитке, минска поља, успео да се пробије у шуму Рипача.

Прва бригада 5. дивизије прешла је на јуриш с четири батаљона, међу којима се налазио и 5. (словеначки) батаљон формиран у Београду од Словенаца-добровољаца који су били протерани 1941. у Србију. Водећи тешке борбе, батаљони 1. бригаде успели су да са северне стране продру до првих кућа у Отоку, где су задржани од делова Борбене групе „Ајзеле“, која се очајнички бранила.

Двадесет прва дивизија нападала је на крајњем левом крилу 1. пролетерског корпуса. Четврта бригада садејствовала је с 1. крајишком бригадом у нападу на Оток са источне стране према цркви и даље

ка пружи Привлака — Брчко. У првом налету 2. и 3. батаљон бригаде успели су да ликвидирају спољну одбрану непријатеља и упадну у прве куће, водећи жестоке борбе за сваку кућу и бункер, али их је непријатељ убрзо одбацио на полазне положаје. Потом су у борбу уведени 1. и 4. батаљон. Међутим, сви покушаји бригаде да се у току дана изврши продор у центар села остали су без успеха. Борбе су настављене на ивици села, док су се на бојишту под снегом црнели лешеве погинулих.

Љубимац 1. батаљона шеснаестогодишњи Спасоје Станковић Пинча, родом из Топлице, изгубио је око. Очна дупља му је била сва црна, крвава и — празна. Пинча клечећи, држао је око на длану, показивао га је као какав нађени предмет и говорио другу до себе: „Види, изгубио сам око . . . Мало даље, истога дана погинула су и два рођена брата Селинић. Тога дана погинуло је још много бораца, који су се јуначки борили са ушанченим и добро наоружаним непријатељом.

Двадесет прва бригада прешла је у напад с два батаљона у правцу циглане, у Отоку. У првом налету њени батаљони су успели да заузму циглану и неколико кућа у селу, а када је бригада покушала да продре према центру села, непријатељ је извршио противнапад одбацујући је на полазне положаје.

Пета бригада кренула је на јуриш с 1, 2. и 4. батаљоном јужно од Отока с циљем да обухвати ово упориште са западне стране и преко пруге и железничке станице продре према утрини Бранковци. Батаљони су успели у првом налету да овладају предстражним положајима, али даљи покушаји обухвата Отока са западне стране су пропали.

О жестини борбе најбоље говоре губици 21. дивизије која је тога дана имала 98 погинулих, 250 рањених и 45 контузованих. Бригаде су убиле око 100 непријатељских војника, а 22 заробиле.

У току 23. децембра, северно од железничке пруге, Бугари су вршили повремено нападе без неких већих резултата — и поред непрекидне подршке совјетске 2. бригаде речних бродова.

Једанаеста дивизија, нападајући такође недовољно енергично, није успела јер је дејствовала само једним батаљоном уместо целом бригадом на споју између 1. пролетерског корпуса и 1. бугарске армије ради везивања непријатељских снага на том делу фронта.

Пета дивизија наставила је нападе с три бригаде на непријатеља који се упорно бранио. Њена 4. бригада, и поред избијања кроз шуму Рипач на цесту Привлака — Оток, била је приморана да се повуче на полазне положаје. У дводневним борбама погинуло је 78, а рањено 223 борца и старешине. Међу погинулим налазио се и начелник Штаба бригаде капетан Марко Вукобрат, док тешко рањен командант батаљона Илија Баришић Илибаша, није преживео рану — умро је 24. децембра у болници, у Комлетинцима. Међу погинулим налазио се и већи број четних руководилаца. У 4. крајишкој бригади, једној од најбољих крајишких јединица, сада је било најмање Крајишника. Већину бораца чинили су младићи из Србије, који су јуначком борбом настављали борбене традиције ове прослављене јединице.

Прва крајишка бригада, после жестоке ноћне борбе успела је 1. батаљоном да избије на цесту При-

Кратак предак бораца 5. дивизије у рововима на сремском фронту (Војни музеј у Београду)

влака — Оток где су касније избили и остали батаљони бригаде. Међутим, непријатељ је извршио противнапад уз подршку тенкова и самоходних оруђа и приморао јединице бригаде на повлачење.

Десета крајишка бригада је добила задатак да се инфилтрира кроз шуму Рипач преко цесте у правцу шумарка званог Шумице, али је непријатељ вратио њене јединице на полазне положаје.

Пета дивизија је имала тога дана велике губитке: 106 погинулих и 330 рањених бораца, док је убијено само 40 непријатељских војника.

На левом крилу распореда корпуса 21. дивизија је, такође, водила тешке борбе.

Четврта српска бригада, и поред поновљених дневних и ноћних напада с три батаљона у првом борбеном ешелону, није успела да изврши продор у Оток услед врло упорне одбране непријатеља у овоме веома браћеном упоришту. Јуриши су се смењивали с противјуришима и све се завршавало на источној ивици села.

Двадесет прва српска бригада извршила је ноћни напад 2, 3. и 4. батаљоном и успела да продре до краја села с његове јужне стране, али циглану није могла да заузме услед упорне одбране непријатеља, промрзлости људства и слабог рада аутоматског оружја због велике хладноће. Услед великог броја слабо обувених и одевених бораца, не само у бригади већ и у Дивизији, Штаб 1. пролетерског корпуса наредио је Штабу дивизије да такве борце не употребљава у борби, већ да с њима изводи само обуку у позадини.

Пета српска бригада није успела да постигне неки значајнији успех и поред обухватног напада на Оток са северозападне стране, који су њени батаљони извршили у вечерњим сатима.

Тридесет прва српска бригада налазила се, као дивизијска резерва, у Нијемцима, где је формиран Комбиновани батаљон од бораца и старешина из свих батаљона који су били добро одевени и наоружани

аутоматским оружјем. Батаљон је у вечерњим часовима упућен према прузи Брчко — Винковци, на одсеку Оток — Врбања, са задатком да онемогући саобраћај на овој веома важној железничкој комуникацији и спречи непријатељу довођење појачања.

Прва коњичка бригада вршила је дубоко извиђање једним дивизионом у правцу Градишта, а другим дивизионом у правцу Жупање, док се Штаб бригаде налазио у Врањеви.

У току 24. децембра 11. дивизија је безуспешно нападала између железничке пруге и Босута 12. и 5. бригадом, али без резултата, тако да су се јединице задржале на полазним положајима, где су остале до краја борби за Оток и Привлаку, као што је био случај и с 1. бугарском армијом.

У току 24. децембра Немци су пред фронтом 5. и 21. дивизије увели свеже снаге, које су довели са југа, из долине Дрине и убацили у борбу на одсеку Привлака — Оток. Тако су успели да на томе делу сремског фронта привуку врло јаку Борбену групу „Бургемајстер“ (два батаљона 524. пука, један дивизион артиљерије и једна чета инжињерије из 297. пешадијске дивизије), 21. ловачки пут 11. ваздухопловне пољске дивизије и делове 7. СС противтенковског артиљеријског дивизиона 7. СС дивизије „Принц Еуген“. На тај начин су Немци на одсеку Привлака — Оток имали снаге јачине више од једне ојачане дивизије, рачунајући и Борбену групу „Ајзеле“, која се, заједно са усташко-домобранским јединицама, већ налазила на том делу фронта.

Појава Борбене групе „Бургемајстер“ од Привлаке према Отоку изазвала је колебање код 10. бригаде, па су се јединице повукле на старе положаје источно од друма Оток — Привлака. У међувремену је и 1. југословенска бригада сменила на положајима 4. крајишку бригаду, која се, као дивизијска резерва, распоредила у Комлетинцима. Тако је 24. децембра 5. дивизија имала у првом борбеном ешелону три бригаде: 1. југословенску бригаду на западној ивици шуме Рипача, 10. бригаду у рејону Оздановчевог салаша и 1. бригаду према североисточној ивици села Отока. Тога дана јединице 5. дивизије, уз подршку Артиљеријске бригаде и Тешког дивизиона, одбијале су нападе непријатеља нарочито од Шумица према Отоку.

У међувремену, 4. 21. и 5. српска бригада и делови 1. коњичке бригаде 21. дивизије нападали су непријатеља у Отоку, али без виднијих резултата. Комбиновани батаљон 4. бригаде напао је један непријатељски воз с појачањима упућеним из Врбање према Отоку и приморао непријатеља да се врати у Врбању. У то време 31. бригада, која се као дивизијска резерва налазила у Нијемцима, пребачена је у Доње Ново Село.

У наредним данима на фронту напада 1. бугарске армије, 11. и 21. дивизије није било већих промена. Бригаде ових дивизија, због недовољног ангажовања, нису макле са полазних положаја. Оне нису успеле да начну ни на једном месту главни одбрамбени положај непријатеља на Зеленој линији, а таио је било и на фронту 1. бугарске армије.

Насупрот овим дивизијама 1. пролетерског корпуса и 1. бугарске армије, 5. дивизија је носила главни терет борбе, јер -су ее Немци на њу обрушили са свим расположивим снагама на делу сремског фронта између Босута и Отока.

У зору 25. децембра Немци су успели да се инфилтрирају кроз борбени поредак 1. југословенске бригаде и без отпора избију у позадину 10. бригаде и на бок 3. батаљона 1. бригаде на правцу Шумице — Оздановчев салаш — северни део утрине Црито. Пошто су извршили напад с леђа, код 10. бригаде је међу борцима и нижим старешинама настао прави хаос. Немци су у првом налету успели да заробе један број бораца и два топа.

Командант и политички комесар бригаде с члановима Штаба бригаде, схвативши у каквој се ситуацији налази главнина бригаде чијих су пет чета биле на комуникацији према Привлаци, прикупили су приштапске јединице, ставили се на чело и прешли у противнапад. Када су борци 10. бригаде, који су одступали у паници, приметили да се чланови Штаба бригаде заједно с командантом и политичким комесаром налазе у стрељачком строју, прибали су се и отпочели противјуриш на непријатеља у рејону Оздановчевог салаша. У борби прса у прса непријатељ је одбијен с великим губицима и том приликом је 10. бригада успела да поврати заробљене топове, али су Немци за време борби побили заробљену послугу.

Кривицу за овај догађај је искључиво сносила 1. југословенска бригада, чија је једна чета, на сиюју између ње и 10. крајишке бригаде, пропустила непријатеља пошто се повукла без борбе. То је омогућило Немцима да се забаце у позадину главнине 10. бригаде, нападну је с леђа, а 3. батаљон 1. крајишке бригаде нападну бочно.

Тога дана 5. дивизија је имала 82 погинула, 280 рањених и 13 несталих бораца, док је погинуло 347 и заробљено 8 непријатељских војника, а уништени 1 тенк и 1 топ.

На делу фронта 3. бугарске дивизије, Јуришна чета 29. пука састављена од комуниста и партизана, успела је да пробије одбрану непријатеља у рејону Грабово и на бајонет, борбом прса у прса, заузме то место, које је непријатељ дотле чврсто држао. Међутим, 24. пук, који је наступао истим правцем, био је врло неактиван, тако да су немачке јединице у противнападу опколиле Грабово и уништиле до последњег човека ову храбру чету бугарских комуниста и партизана.

Рањеници 21. ударне дивизије у Ђелетовцима (из албума пуковника Пере Трнинића)

Врховни командант Југословенске армије маршал Тито врши обилазак постројених јединица 1. бугарске армије по повратку из Аустрије у Бугарску јуна 1945; сасвим лево је командант армије генерал-лајтнант Владимир Стојчев

Тај пример Јуришне чете на делу фронта који су држале 3. и 8. дивизија 1. бугарске армије тих дана је био усамљен. И поред знатне подршке совјетске артиљерије и делова Дунавске ратне флотиле, обе бугарске дивизије нису постигле запаженије резултате у нападу на немачке одбрамбене положаје на *Зеленој линији*. Такав однос бугарских јединица према добијеним задацима омогућио је Немцима да против јединица 1. пролетерског корпуса ангажују све своје резерве и да се свом силином обруше на 5. и 21. дивизију на делу фронта од Привлаке до Отока, па су због тога и борбе од 22. до 28. децембра на том одсеку биле веома жестоке. Таквој ситуацији је у знатној мери допринела и неактивност 11. дивизије, која у том периоду такође није испунила постављене задатке.

У току 26. децембра Немци су на фронту 1. бугарске армије код Сотина извршили напад на положаје 3. бугарске дивизије са два ојачана пука. Уз подршку 15 тенкова и самоходних оруђа, успели су да пробију положаје источно од Сотина и угрозе Опатовац, где се налазио Штаб 3. бугарске дивизије.

Дивизион оклопних чамаца совјетске 2. бригаде речних бродова, под командом поручника фрегате

Калагурова, заједно са одредом минобацачких чамаца, подишао је у рејон Сотина и бочном ватром уништио, према совјетским подацима, око 800 Немаца и оштетио 5 тенкова. Тиме је ослабио напад непријатеља и омогућио Бугарима да консолидују своје јединице и поврате изгубљене позиције.

На осталим деловима фронта водиле су се само мање борбе. Немци су до 27. децембра успели у потпуности да поврате изгубљене положаје које су држали у својим рукама пре почетка напада 1. пролетерског корпуса 22. децембра 1944. На тај начин, јединице НОВЈ одбачене су источно од цесте Привлака — Оток, тј. на своје полазне положаје, као и од пруге Брчко — Винковци, на делу од Врбање до Отока. Упориште Оток поново се налазило у немачким рукама.

Поводом борби за Оток, Штаб 1. пролетерског корпуса је 26. децембра 1944. известио Врховног команданта следећом депешом:

„Непријатељ упорно и по сваку цену брани Оток. Довлачи већа појачања и моторизацију. До сада су се у борбама са нама испојили дјелови: Прве алпске, Сто седамнаесте, Сто осамнаесте и Двјеста шездесет четврте њемачке дивизије, поред усташких јединица.

Наши губици у мртвима, рањеним и смрзнутим износе до двије хиљаде, међу којима је знатан део руководиоца. Непријатељу је избачено из строја око 2.500 војника и официра; заплијењено 25 аутоматских оруђа. Јединице смо морали повући источно од Отока."

Од поменутих сопствених губитака у 5. дивизији је било 315 погинулих, 1.078 рањених и 18 несталих, док је 21. дивизија имала 184 погинула, 536 рањених и 86 контузованих бораца, од тога је само у 21. српској бригади погинуло 124, рањено 239 и 10 контузованих бораца.

Борбама за Оток завршена је децембарска офанзива јединица 1. пролетерског корпуса. Његове јединице су за три недеље борби напредовале око 50 км на запад и при том извршиле пробој два врло брањена и утврђена одбрамбена положаја: *Црвене* и *Нибелушке линије*.

После овог неуспеха и тешких борби 26. децембра 1944, профашистички и непријатељски елементи у редовима 1. бугарске армије искористили су то за непријатељску пропаганду, која је у неким јединицама добила и карактер побуне. Штаб 1. бугарске армије у целој ситуацији био је веома неодлучан. Он је известио Штаб 3. украјинског фронта да неуспехе у нападима 22. и 25. децембра треба тражити у неискуству бугарских јединица и затражио је да се напад понови 28. децембра 1944, што је маршал Толбухин и одобрио. Овога пута су Бугари напали с тежиштем на своје левом крилу распореда, тј. према Оролику.

Осму бугарску дивизију, која је нападала на главном правцу, подржавали су три артиљеријска пука и један дивизион гардијских минобацача „каћуша“, тако да је на одсеку пробоја било концентрисано око 200 артиљеријских оруђа. Али, и тај напад није дао никакве резултате: бугарски пукови уопште нису пробили положаје непријатеља и поред веома снажне артиљеријске подршке.

За време тог напада с југословенске стране садејствовале су 12. бригада 11. дивизије и 1. крајишка и 1. југословенска бригада 5. дивизије, али су и те три бригаде, услед исцрпљености, нападале недовољно борбено и малим снагама, па нису постигле ништа више од бугарских јединица.

СМЕНА 1. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Неуспех у борбама 1. бугарске армије искористили су профашистички елементи у њеним редовима и дефетизам је захватио редове армије. Због тога је Команда 3. украјинског фронта одлучила да се 1. бугарска армија извуче са сремског фронта и пребаци у Мађарску. Од 1. бугарске армије доста се очекивало, јер је армија била бројно и технички јача од 68. стрелачког корпуса Црвене армије и 1. пролетерског корпуса НОВЈ.

Смена бугарских јединица извршена је последњих дана децембра 1944. и почетком 1945. Први пролетерски корпус, односно 1. армија НОВЈ преузела је тада, по први пут, цео фронт од Дунава до Саве.

Према наређењу Штаба корпуса од 31. децембра 1944, јединице су извршиле смену и овако запоселе одсеке фронта:

— 5. дивизија је 2. јануара 1945. у 5 часова извршила покрет на простор Томпојевци — Миклушевци — Опатовец — Товарник, сменивши у току 2/3. јануара јединице бугарске 3. пешадијске дивизије на одсеку Сотин — Грабово (до железничке пруге);

— 1. пролетерска дивизија је 1. јануара 1945. у 5 часова стигла на сектор Чаковци — Белетовци — Илача, сменивши у току дана 8. бугарску дивизију на одсеку Грабово — Оролик, као и делове 11. дивизије западно од Белетоваца;

— 21. дивизија је проширила свој дотадашњи одсек до реке Босута, запосевши део фронта од Босута до Отока;

— 11. дивизија је повучена у корпусну резерву на простор Илинци — Мала Вашица — Товарник, где је требало, после напорних борби, да се среди и попуни;

— 1. коњичка бригада добила је задатак да се са дотадашњег рејона размештаја пребаци у Адашевце, с циљем да упућује коњичке патроле и извиђа простор Босутских шума, између Босута и Саве.

Свим јединицама је, такође, наређено да приступе фортификацијском уређењу положаја.

НА КРАЈУ ДЕЦЕМБРА 1944.

Сменом 1. бугарске армије крајем 1944. и почетком 1945. завршена су децембарска дејства 1. пролетерског корпуса. У децембарској офанзиви, која је трајала скоро пуне три недеље, 1. пролетерски корпус, у заједничким дејствима са 68. корпусом Црвене армије, постигао је значајне резултате.

Јединице 1. пролетерског корпуса су у тим дејствима заузеле 45 већих насељених места, од којих су шест, на подручју Жупање и Босутских шума, саме напустиле, због неповољног положаја и отежаног снабдевања јединица. У тим борбама јединице овог корпуса имале су тешке губитке, већим делом проузроковане на минским пољима непријатеља, али су и непријатељу задати тешки удари. Тако су јединице 1. пролетерског корпуса у децембарским дејствима имале 1.999 погинулих, 5.491 рањеног и 117 несталих бораца, док су губици непријатеља, према сопственој процени, износили око 3.000 погинулих, око 5.000 рањених и 484 заробљена војника.

У исто време јединице 68. корпуса Црвене армије заузеле су 5 насељених места. Оне су за 18 дана дејстава напредовале преко 20 км на правцу Илок — Сотин, тј. дуж десне обале Дунава. Њихови губици нису познати, али су вероватно били високи, посебно у десантима код Опатовца и Вуковара, у којима су учествовале јединице 3. и 5. бригаде 36. дивизије, 1. гардијског утврђеног рејона и Дунавске ратне флотиле Црвене армије. У ове две десантне операције само ове две бригаде 36. дивизије имале су 393 погинула, 829 рањених и 47 несталих бораца, али су и непријатељу нанеле осетне губитке.

У децембарским дејствима значајан допринос борбама на сремском фронту дала је и Дунавска ратна флотила. Она је својом 2. бригадом речних бро-

Група бораца и руководица 2. батаљона 4. српске бригаде на сремском фронту

дова, под командом капетана фрегате Аржавкина, са 16 оклопних чамаца, 3 монитора и 16 чамаца-миноловаца, подржавала на сремском фронту дејства 68. корпуса и 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије, 3. и 5. бригаду 36. дивизије Главног штаба НОВ и ПО Војводине и 1. бугарску армију.

Флоту је подржавао Пратећи обалски артиљеријски одред са 10 артиљеријских оруђа.

Другој бригади речних бродова, поред њених формацијских јединица, били су потчињени и један батаљон 83. самосталне бригаде морнаричке пешадије, 508. артиљеријска батерија с четири хаубице 122 мм и чета морнаричке пешадије из Пратећег обалског одреда подршке.

Друга бригада речних бродова с потчињеним јединицама претрпела је веома велике губитке. Само у борбама за вуковарски мостобран, имала је 527 војника избачених из строја, док су јој потопљена два оклопна чамца.

По завршетку борби код Отока и смене јединица 1. бугарске армије, јединице НОВЈ на сремском фронту су крајем 1944. и почетком 1945. прешле у одбрану и преузеле држање сремског фронта сопственим снагама све до његовог пробоја у априлу 1945.

Јединице 1. пролетерског корпуса, односно 1. армије НОВЈ, налазиле су се тада источно од немачких

положаја, а који су се протезали од Сотина, преко Грабова, Берка и Оролика до Отока, а одатле западно од железничке пруге Брчко—Винковци до реке Саве, тј. пред *Зеленом линијом*. Ту последњу одбрамбену линију у Срему, с малом дужином и не тако утврђену као претходне, Немци су упорно и по сваку цену држали, јер су знали да би њеним падом био отворен пут противнику у дубину НДХ, а пре свега према Загребу. Поред тога, био би пресечен пут за извлачење Групе армија „Е“ долином Дрине и Босне у време када се њена главнина од седам дивизија налазила на повлачењу из дела југозападне Србије и Црне Горе за источну Босну.

Тако су се у другој половини децембра долином Дрине, од Љубовије према Бијељини, налазиле у повлачењу 11. ваздухопловна пољска и 7. СС дивизија „Принц Еуген“ с више других јединица батаљонског и пуковског састава, док су се на подручју југоисточне Босне и северозападног дела Црне Горе налазиле у покрету 41, 104, 22, 297. и 181. дивизија са више тврђавских бригада, самосталних пукова и других јединица батаљонског састава. Све те јединице су имале задатак да поседну и ојачају дравски, сремски и дрински фронт с тежиштем дејстава на сремском фронту, на што су немачке команде свих степена у то време недвосмислено указивале у својим наређењима.